

Oktaf Güvemli Accounting and
Financial History Foundation
(MUFTAV)

SAYI/ISSUE:24

E-ISSN: 2651-3870

OCAK/JANUARY 2023

Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi

Accounting and Financial History Research Journal

Türk Muhasebe Mesleği zerine Kronolojik Bir İnceleme (1839-2020)

Muhsin Aslan, Sudi Apak, Mikail Erol, Hanifi Ayboğa

Osmanlı Döneminde Bir Muhasebe Eğitim Kitabı: Mebâdî-i Usul-i Deftedeki Müsvedde ve Yevmiye Kayıt meklerinin İncelenmesi

Ali Cüneyt etin

Osmanlı Dönemi Eytâm Sandıklarından Modern Bankacılığa Geçiş

Necla Kızıldağ, Cantürk Kayahan, İrfan Grkaş

Tarihte Bilinen İlk Altın Resesyonuna Neden Olan Birisi Olarak Altın ve Tuz Kralı Mansa Musa'nın Servetinin Ekonomik Yansımaları

Cengiz Toraman, Elif Ulucenk

Türk Muhasebe Mesleğinin 30 Yıldağ Gelişiminin Değerlendirilmesi (1989-2019)

Arzu Aktaş, Güler Güney

Para Vakıfları ve Katılım Bankalarının Fon Kullanırma Yöntemlerinin Karşılaştırılması

Serpil Sümer, Turan ndeş

Oktaf Güvemli Muhasebe ve Finans Tarihi Vakfı (MUFTAV) Yayınıdır.
Publication of the Oktaf Güvemli Accounting and Financial History Foundation.

MUHASEBE VE FİNANS TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Accounting and Financial History Research Journal

Yıl / Year: 13 Sayı / Issue: 24

Ocak / January 2023

Hakemli Dergi

Refereed Journal

Genel Yayın Yönetmeni ve Editör

Director and Editor in Chief

Prof. Dr. Batuhan GÜVEMLİ

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Sudi APAK

Prof. Dr. Shawki FARAG

Prof. Dr. Esteban Hernndez-ESTEVE

Prof.Dr. Vyacheslav SOKOLOV

Prof.Dr. Fatih Coşkun ERTAŞ

Prof.Dr. Mehmet ÖZBİRECİKLİ

Prof.Dr. Mikail EROL

Alan Editörleri / Field Editors

Prof. Dr. Cengiz TORAMAN – Muhasebe Tarihi / Accounting History

Prof. Dr. zer ERTUNA – Finans Tarihi / Finance History

Prof. Dr. Süleyman YÜKÇÜ – İşletme Tarihi / Business History

Dil Editörü / Language Editor

Arş. Gör. Emre AKSU

İletişim / Contact

Oktaf Güvemli Muhasebe ve Finans Tarihi Vakfı

19 Mayıs Mahallesi, 19 Mayıs Caddesi, No:37/14 UBM Plaza Őiřli / İstanbul / TURKEY

Tel: 0212 248 19 36 - 240 33 39

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muftad>

E-mail: guvemli.muftav@yahoo.com

İçerikten yalnızca makale yazarları sorumludur. - The authors are solely responsible for the content.

Altı ayda bir yayınlanır. - Published twice a year.

E-ISSN 2651-3870

Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi
Accounting and Financial History Research Journal

Bilim ve Hakem Kurulu / Scientific Board

- Prof. Dr. Sudi APAK - İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. İsmail BEKÇİ - Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Nuran CÖMERT - Marmara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Adem ÇABUK - Uludağ Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Kıymet TUNCA ÇALIYURT - Trakya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet ERKAN - İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mikail EROL - İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Fatih Coşkun ERTAŞ - Atatürk Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Esteban Hernández-ESTEVE - Autonomous University of Madrid, Spain
Prof. Dr. Shawki FARAG - The American University in Cairo, Egypt
Prof. Dr. Ayşe Ümit GÖKDENİZ - Marmara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Vasfi HAFTACI- Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Yunus KİSHALİ - Beykent Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mikhail I. KUTER - Kuban State University, Russia
Prof. Dr. Akira NIN - The University of Kitakyusyu, Japan
Prof. Dr. David OLDROYD - Durham University, UK
Prof. Dr. Mehmet ÖZBİRECİKLİ - Mustafa Kemal Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Yıldız ÖZERHAN – Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Gary J. PREVITS - Case Western Reserve University, Cleveland, USA
Prof. Dr. Alan SANGSTER - Middlesex University, London, UK
Prof. Dr. Massimo SARGIACOMO - University G.d'Annunzio, Pescara Italy
Prof. Dr. Seval Kardeş SELİMOĞLU - Anadolu Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Vyacheslav SOKOLOV - St.Petersburg State Economic University, Rusya
Prof. Dr. Halim SÖZBİLİR - Afyon Kocatepe Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Yusuf SÜRMEYEN - Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Necdet ŞENSOY - Marmara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Cengiz TORAMAN - İnönü Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Alexandru TRIFU - University “Petre Andrei” of Iasi, Romania
Prof. Dr. Sema ÜLKER - İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Stephen WALKER - Cardiff Business School, UK
Prof. Dr. A. Göksel YÜCEL - İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Süleyman YÜKÇÜ - Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Luca ZAN - University of Bologna, Italy
Doç. Dr. Fatih BAYRAMOĞLU, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye
Dr. Muhsin ASLAN - Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
Dr. Nurgul CHAMBERS, University of Hertfordshire, UK

Bu dergi EBSCOhost ve ASOS Index tarafından indekslenmektedir.

The journal is indexed by EBSCOhost and ASOS Index.

24. Sayı (Ocak 2023) Hakem Listesi

<i>Prof. Dr. Burcu ADİLOĞLU</i>	<i>İstanbul Üniversitesi, İstanbul</i>
<i>Prof. Dr. Ümmühan ASLAN</i>	<i>Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik</i>
<i>Prof. Dr. Fatih Coşkun ERTAŞ</i>	<i>Atatürk Üniversitesi, Erzurum</i>
<i>Prof. Dr. Fatma PAMUKÇU</i>	<i>Marmara Üniversitesi, İstanbul</i>
<i>Prof. Dr. Şükran Güngör TANÇ</i>	<i>Nevşehir Hacıbektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir</i>
<i>Prof. Dr. Göksel YÜCEL</i>	<i>İstanbul Üniversitesi, İstanbul</i>
<i>Doç. Dr. Halil İbrahim ALPASLAN</i>	<i>Marmara Üniversitesi, İstanbul</i>
<i>Doç. Dr. İlknur ESKİN</i>	<i>Trakya Üniversitesi, Edirne</i>
<i>Doç. Dr. Ahmet TANÇ</i>	<i>Nevşehir Hacıbektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir</i>

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Türk Muhasebe Mesleği Üzerine Kronolojik Bir İnceleme (1839-2020) / *A Chronological Review on the Turkish Accounting Profession (1839-2020)* .....1 - 16

Muhsin Aslan / Sudi Apak / Mikail Erol / Hanifi Ayboğa

Osmanlı Döneminde Bir Muhasebe Eğitim Kitabı: Mebâdî-i Usul-i Defterîdeki Müsvedde ve Yevmiye Kayıt Örneklerinin İncelenmesi / *An Accounting Education Book in The Ottoman Period: Examination of Examples of the Records of Rough and Journal in Mebâdî-i Usul-i Defteri*.....17 - 50

Ali Cüneyt Çetin

Osmanlı Dönemi Eytâm Sandıklarından Modern Bankacılığa Geçiş / *Transition to the Modern Banking from Ottoman Period Orphan Funds* .....51 - 66

Necla Kızıldağ / Cantürk Kayahan / İrfan Görkaş

Tarihte Bilinen İlk Altın Resesyonuna Neden Olan Birisi Olarak Altın ve Tuz Kralı Mansa Musa'nın Servetinin Ekonomik Yansımaları / *Economic Reflections of the Wealth of Mansa Musa as The King of Gold and Salt, Causing The First Known Gold Recession in The History*.....67 - 80

Cengiz Toraman / Elif Ulucenk

Türk Muhasebe Mesleğinin 30 Yıldaki Gelişiminin Değerlendirilmesi (1989-2019) / *Evaluation of The Development of Turkish Accounting Profession in 30 Years (1989-2019)*...81 - 110

Arzu Aktaş / Güler Güney

Para Vakıfları ve Katılım Bankalarının Fon Kullanırma Yöntemlerinin Karşılaştırılması / *Comparison of The Fund Allocation Methods of Cash Waqfs and Participation Banks* .....111 - 117

Serpil Sümer / Turan Öndeş

Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi'nin 24. Sayısı 16.01.2023 tarihinde kaybettiğimiz Prof. Dr. Mehmet Hanifi Ayboğa'ya ithaf edilmiştir.

Prof. Dr. Mehmet Hanifi Ayboğa
(1961 - 2023)

TÜRK MUHASEBE MESLEĞİ ÜZERİNE KRONOLOJİK BİR İNCELEME (1839-2020)

Muhsin Aslan¹

Sudi Apak²

Mikail Erol³

Hanifi AyboĐa⁴

ÖZ

Muhasebe mesleği, Osmanlı İmparatorluğu döneminde devlet muhasebesi şeklinde ortaya çıkmıştır. 1839 Tanzimat sonrası ise Kanunname-i Ticaret ile büyük değişim başlamış, 1879-1885 yılları arasında büyük gelişmeler ortaya çıkmıştır. İlk önce çift taraflı kayıt yöntemine geçilmiş, ticaret erbabının örgütlenmesi için Dersaadet Ticaret Odası kurulmuş, daha sonra ise ticaret ve sanayinin ihtiyaç duyduğu girişimci ve muhasebe meslek elemanları yetiştirilmesi için Hamidiye Ticaret Mektebi kurulmuştur.

Cumhuriyetin kurulmasıyla muhasebe mesleğinde yeni bir dönem başlamış, 1926-1930 döneminde çok çeşitli yasal düzenlemeler yapılarak süreç hızlandırılmış ve geliştirilmiştir. Söz konusu bu süreçte en önemli gelişme üç adet vergi yasasının uygulanmaya başlanmasıdır. Bunlar Kazanç Vergisi Yasası 1926, Muamele Vergisi Yasası 1927 ve İstihlak Vergisi ve Resimleri Yasası 1930 yılında uygulamaya girmiştir. 1930 yılına gelindiğinde işletme ağırlıklı bağımsız muhasebe mesleğinin büyük şehirlerde ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Yine 1930-1940 yılları arasında muhasebe uygulamaları vergi gelirini artırmak ve kaybını önlemek için vergi tabanlı muhasebeye odaklanılmış, ayrıca denetim, muhasebe meslek mensubu yetiştirme ve işletmecilik alanında büyük gelişmeler olmuştur. Bu dönemlerde muhasebe mesleğinin gelişmesi üzerine devlet yönetimi ilk kez muhasebe mesleğini ve mensuplarını yasal düzene kavuşturma mücadelesine girmiştir. Meslek örgütü eksikliğini gidermek adına da İstanbul da, 1942’de Eksper muhasipler ve işletme organizatörleri derneği kurulmuştur. Bu

¹ Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü, aslanmuhsin99@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0421-3321

² Prof.Dr., İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, sudiapak@esenyurt.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4333-8266

³ Prof.Dr., İstanbul Esenyurt Üniversitesi, U.B.Y.O., mikailerol@esenyurt.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2330-3958.

⁴ Prof.Dr., Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler M.Y.O., hanifiayboga@gmail.com.tr, ORCID: 0000-0002-2699-8070.

Atıf (Citation): Aslan, M., Apak, S., Erol, M., Ayboğa, H. (2023). Türk Muhasebe Mesleği Üzerine Kronolojik Bir İnceleme (1839-2020). *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*(24), 1-16.

derneğin günümüzdeki adı Türkiye Muhasebe Uzmanları Derneği olup, 1989 yılında muhasebe meslek yasasının çıkmasıyla birlikte TÜRMOB kurulmuş ve mesleğin gelişiminde ve saygınlığında aktif rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe mesleği, Muhasebe mesleğinin gelişimi, Muhasebe mesleğinin örgütlenmesi, Muhasebe tarihi.

JEL Sınıflandırması: M40, M41.

A CHRONOLOGICAL REVIEW ON THE TURKISH ACCOUNTING PROFESSION (1839-2020)

ABSTRACT

In the Ottoman Empire, the accounting profession emerged in the form of state accounting. After the Tanzimat in 1839, a significant transformation began with Kanunname-i Ticaret, and substantial developments emerged from 1879 to 1885. First, the double-entry accounting method was adopted, then, the Dersaadet Chamber of Commerce was established for the organization of tradesmen. Hamidiye Commercial School was established to train entrepreneurs and accounting professionals.

With the establishment of the Republic, a new era started for the accounting profession. The process was accelerated and developed by making various legal arrangements between 1926-1930. The most important development in this process is the implementation of three tax laws. These were the Income Tax Act of 1926, the Transaction Tax Act of 1927, and the Excise Tax and Duties Act of 1930. By 1930, business-oriented independent accounting professionals emerged in big cities. Between 1930 and 1940, accounting practices focused on tax-based accounting in order to increase tax revenue and prevent its loss, and there were great developments in auditing, training of accountants and business administration. In this period, upon the development of the accounting profession, the state administration entered the struggle for the legal order of the accounting profession and its members for the first time. In order to eliminate the lack of professional organization, the Association of Expert Accountants and Business Organizers was established in Istanbul in 1942. The current name of this association is the Association of Accounting Professionals of Turkey. Eventually, TÜRMOB was established in 1989 with the enactment of the accounting professional law and played an active role in the development and prestige of the profession.

Keywords: Accounting profession, Development of the accounting profession, Organization of the accounting profession, Accounting history.

Jel Classification: M40, M41.

1. GİRİŞ

Türk muhasebe kayıt uygulama kültürünün günümüze kadar uzanan yazılı ilk bulguları hesap ve hesaplama, envanter özelliği arz eden ve Göktürklerden kalan ve günümüze kadar ulaşabilen belge ve dikili taşlardır (Güvemli, Toraman, & Güvemli, 2014). Bu kayıt uygulama kültürü, Orta Asya'dan başlamış olup Anadolu üzerinden Avrupa'ya kadar uzanan süreçte

farklı değişmeler göstermiştir. Osmanlı döneminde muhasebe, devletçilik anlayışı çerçevesinde, gelişmiş ve devlet muhasebesi ortaya çıkmıştır. Bu dönemde merdiven yöntemi kullanılmıştır. Merdiven yönteminin bugünlere kadar gelen kayıt örneklerinin yer aldığı belgelerin çokluğu, yönetimde devletçi bir anlayışın olduğunu göstermektedir. Osmanlı yıllarca bu yöntemi kullanmış çünkü kayıt ihtiyacını bu yöntem karşılamıştır. XIX yüzyılın ikinci yarısında ise, muhasebe düşüncesinde bir dönüş yaşanmıştır.

19. Yüzyılda dünya muhasebe tarihindeki önemli gelişmeler ve Osmanlı İmparatorluğu'nun aynı yüzyılda yaşadığı değişim süreci ve bu süreç içerisinde muhasebe düşüncesinin gelişmesi, Türk toplumunun batılılaşma sürecindeki birinci aşama olan Tanzimat'ı ortaya çıkarmıştır. Bu süreç, 1923 yılında Cumhuriyet'in kurulması ile devam edecektir. Tanzimat (1839) sonrası devletin kâra dayalı işletmecilik ile ilgilenmesi sonucu çift taraflı kayıt yönteminin kullanımı önce yabancı sermayeli şirketlerde (Osmanlı Bankası gibi) sonra ise Osmanlı'da yerel sermaye sahiplerinin kurduğu (Şirket-i Hayriye gibi) (Koraltürk, 2007) şirketlerde artmıştır. 1879 yılına gelindiğinde ise muhasebe sisteminde bir nevi değişim mühendisliği uygulanarak muhasebe sistemi kökten değiştirilmiş ve çift yanlı muhasebe sistemine gerek devlet ve gerekse özel bütün yapılarda geçiş kararı alınmıştır.

Cumhuriyet dönemi Tanzimat reformunun bir devamı niteliğinde olup Batılılaşma hareketleri çerçevesinde reformlara devam edilmiştir. Ancak Osmanlı'nın uygulamalarda karşılaştığı sorunlardan ders çıkararak gelişmelere yön vermeye çalışılmıştır.

Bu noktada önce Osmanlı'dan devralınan kuruluşların reorganizasyonu yapılmaya çalışılmış, 1930'lara gelindiğinde ise sanayi sayımı yapılarak ülkenin ihtiyaç duyacağı temel sanayi kuruluşları tespit edilmiştir. Bu ihtiyaçların karşılanabilmesi için de 1. Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Bu planın sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi adına da bugünkü holding yapısına uygun olarak Sümerbank (1933) ve Etibank (1935) kurulmuş ve bu kuruluşlara devlete ait iktisadi kuruluşların kurulması, finansman ihtiyaçlarının karşılanması ve yönetilmesi misyonları yüklenmiştir.

Ölçek ekonomisine uygun olarak kurulan bu iktisadi kuruluşların kurulması, nispeten büyük bu kuruluşların muhasebe organizasyonlarının ve özellikle birçoğunun sanayi kuruluşu olması hasebiyle de maliyet muhasebesi sistemlerinin sağlıklı bir şekilde kurulması, geliştirilmesi, raporlanması ve denetlenmesi ihtiyaçlarını ortaya çıkarmıştır.

Bu süreçte Türkiye'de muhasebe meslek yasanı ihtiyacı 1930'lardan itibaren yoğun bir şekilde hissettirmesine rağmen maalesef bu yasanın çıkması ancak 1989 yılında mümkün olabilmştir. 1989 yılında ise Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavir Odalar Birliği (TÜRMOB) kurulmuştur.

Geçen bu süreçte mesleğin örgütlenme, sertifikasyon ve denetim ihtiyacını meslek bileşenleri tarafından 1942'de kurulan TMUD (Türkiye Muhasebe Uzmanları Derneği – ilk adı Türkiye Eksper Muhasipler ve İşletme Organizatörleri Derneği) gidermiştir. TMUD halen aktif olup TÜRMOB'un kurulmasından sonra da mesleğin gelişimine katkı sağlamaya devam etmektedir.

Bu çalışma, Türk muhasebe mesleğinin 1839 yılından itibaren gelişim süreçlerini kronolojik bir bakış açısıyla değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Ancak, ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda muhasebe düşüncesinin ve mesleğin gelişimi ile ilgili kısa bir bilgi verilecektir.

2. TANZİMAT'A KADAR OLAN DÖNEMDE MUHASEBE MESLEĞİ İLE İLGİLİ GELİŞMELER

Devletçi bir bakış açısına göre yapılandırılmış olan iktisadi düzende muhasebe sistemi de bu anlayışa paralel olarak devlet muhasebesi şeklinde kurgulanmış ve gelişmiştir. Devleti merkeze alan iktisadi yapı, öncelikle devletin ihtiyaçları öngörülerek yapılandırıldığından güçlü bir maliye sistemi kurulmuştur. Osmanlı'nın erken dönemlerinde Hazine-i Amire, 17. Yüzyıldan itibaren Bab-1 Defteri olarak anılan bu merkezi maliye ve muhasebe örgütü zaman içerisinde imparatorluğun büyümesi ve gelişmesine paralel olarak büyümüş, 17. Yüzyılda 27 departmana ulaşmıştır (Güvemli, Aytulun, & Şişman, 2012; Güvemli, Toraman, & Güvemli, 2014).

Muhasebe organizasyonu daha yakından incelenecek olursa, öncelikle devletin organizasyon yapısından bahsetmek gerekecektir. Devletin en üst yönetim organı (padişahın sonra) Divan-ı Hümayun'dur. Divan-ı Hümayun'un günümüzdeki karşılığı Bakanlar Kurulu veya Türkiye özelinde Cumhurbaşkanlığı kabinesidir. Başdefterdar bu kurulun bir üyesidir ve aynı zamanda devlet muhasebe örgütünün de en üst yöneticisidir. Başdefterdara bağlı defterdarlar bulunmaktadır. Çmparatorluğun Avrupa topraklarında kalan kısmı Rumeli defterdarına, diğer kısımlar ise Anadolu defterdarına bağlıdır. Defterdarlıklar gelir ve gider esasına göre örgütlenmiş ve bu gider ve gelir defterdarlıkları da gelir ve gider türlerine göre alt departmanlara ayrılarak işlerini takip etmekteydiler. Günlük defter, başdefterdara bağlı ayrı bir bölümde tutulurken bu bölüm hazinenin yönetimini de üstlenmişti. Defterdarlıklara bağlı departmanlarda defteri kebir hesabı niteliğindeki yardımcı defterler tutulmaktaydı. Bu yapı Tanzimat'a kadar gelişerek yaşamış ve Osmanlı'nın devlet muhasebesi ihtiyacını karşılamıştır (Güvemli, Toraman, & Güvemli, 2014). Devlet muhasebe örgütünün, kayıt düzeni, zamanın gereklerine uygun iç ve dış denetim düzeni, iç bilgi akışı ve sağlam bir yapıda sürdürülmesinin Tanzimat'a (1839) kadar devam ettiği dikkati çekmektedir.

Osmanlı'da İlhanlılardan alınan muhasebe yöntemi olan Merdiven Yöntemi kullanılmıştır. Ancak Osmanlı aldığı bu muhasebe kayıt sistemini zamanla geliştirmiş ve en mükemmel haline getirmiştir.

Diğer taraftan ise maalesef Osmanlı döneminde 500 yıldan fazlaca bir süre kullanılan ve geliştirilerek mükemmelleştirilen bu devletçe muhasebe kayıt yöntemi ile ilgili yazılı bir eserin, öğretici kitabının bulunamayışı acıdır. Bunun en temel nedeninin muhasebe örgütlerine eleman alımında aranması gerekir.

Bu noktada Osmanlı muhasebeci ihtiyacını dışarıda olgunlaşmış, teorik altyapısını öğretici kitapları ve diğer öğrenim ve uygulama araçlarıyla yetiştirmiş gençlerden değil, henüz 7-8

en fazla 10 yaşındaki çocukları ilgili departmanlara alarak, yetişmiş uzmanlara teslim edilerek usta-çırak ilişkisine dayalı, uygulama içerisinde ve uygulama ağırlıklı olarak yetiştiklerinden olsa gerektir ki haricen bir öğreti kitabına ihtiyaç duymamış olabilirler.

Bir diğer açıdan bakıldığında ise devlet muhasebesi içerisinde küçük yaşta eğitim görmeye başlayan bir çırağın, zamanla defterdar seviyesine (hatta sadrazamlığa) kadar yükseldiği gözlenmektedir. Bu küçük yaşta bir nevi hayatını muhasebeye adayan bu bireyler için büyük bir fırsat eşitliği ve motivasyon olmaktadır.

Bir sonraki bölümde Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar geçen sürede muhasebe mesleğinde yaşanan gelişmeler ele alınacaktır.

3. TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E KADAR OLAN DÖNEMDE MUHASEBE MESLEĞİ İLE İLGİLİ GELİŞMELER (1839- 1923)

Batılılaşma hareketi olan Tanzimat bir süreçtir. Aslında 1839'dan çok önce başlayan ancak Tanzimat fermanıyla Osmanlı'da birçok yapıyı dönüştüren bir süreçtir. Bu ferman ile birlikte Osmanlı'da başta devlet organizasyonu olmak üzere birçok köklü değişiklikler ve anlayış değişimleri yaşanmıştır. Bir taraftan Maliye Nezareti ve bu nezarete bağlı Heyet-i Teftişîye kurulmuş (maliye ve denetim yapısı), diğer taraftan ölçek ekonomisine dayalı ticari kar motivasyonu ile çalışacak sanayi kuruluşlarının eksikliği hissedilerek, bu sanayi kuruluşlarının devlet eliyle hızlı bir şekilde kurulması ve işletilmesi düşünülmüş ve Fabrika-i Hümayun'da denilen devlet fabrikaları kurulmaya çalışılmıştır. Yüzün üzerinde fabrika kurulmaya çalışılmış, ancak bunların çok azı tamamlanarak işletmeye geçmiş ve yaşayabilmiştir. Bu noktada bu başarısızlığın altında; ülkede henüz girişimcilik kültürünün yeterli olmayışı, yeterli sermaye birikimi ve insan kaynaklarının bulunmayışının yanında bu işletmelerin gider yerleri, gider türleri ve birim maliyetlerinin sağlıklı bir şekilde hesaplanabileceği ve ticari anlayışla raporlanabileceği bir muhasebe sisteminin olmayışı da önemli bir etken olmuştur.

Bu altyapı eksikliklerini giderebilmek için Osmanlı yetkilileri, bir taraftan insan kaynakları eksikliklerini giderebilmek için Batı ülkelerine (özellikle Fransa) öğrenciler göndermiş (Duran, 2012), yasal altyapıya sahip ticari altyapının oluşması için Napolyon'un beş ciltlik Code de Commerce'inin 315 maddelik ilk iki kitabını Türkçeye tercüme ettirerek yasalaştırması (1849'da çevrilip kitap halinde bastırılarak dağıtılmış ve 1850'de de yasalaştırılmıştır (Güvemli & Aslan, 2018)) olmuştur. Bu yasa ile çift yanlı kayıt sisteminin defter yapısı da ilk defa Osmanlı mevzuatına girmiştir.

Tanzimat süreci Osmanlı için bir nevi reorganizasyon süreci olduğu için bu dönemde hem Osmanlı devlet yönetiminin teşkilat yapısı hem de diğer birçok alanda anlayış değişimleri yaşanmıştır. Bunlar kısaca maddeler halinde sıralanacak olursa;

- Bakanlıkların kurulması,
- Heyeti Teftişîye'nin kurulması

- Kanunname-i Ticaret'in (1850) kabulü (Batı usulü ticaret kanunu ve defter sistemi), ve akabinde yapılan düzenleme, eklemeler ve konuyla ilgili kurumların oluşturulması (Güvemli & Aslan, 2018);
  - *Kanunname-i Ticaret-i Berriye (kara) 1850 (H 1266)*
  - *Ticaret mahkemelerinin kuruluşu 1860 (H 1276)*
  - *Usul-ü Muhakeme-i Ticaret nizamnamesi 1862 (H 1278)*
  - *Kanunname-i Ticaret-i Bahriye (deniz) 1864 (H 1280)*
  - *İflas hükümleri hakkında ekleme 1905 (H.1321)*
  - *Sigorta muamelatı hakkında ekleme 1906 (H 1322)*
- Osmanlı Bankası'nın (yabancı sermayeli) kurulması ve kayıtlarını çift yanlı muhasebe sistemine göre tutması,
- Mülkiye'nin kurulması,
- Denetim yapısında önemli bir işlevi olan bu günkü Sayıştay'ın atası olan Divan-ı Muhasebat'ın kurulması,
- Muhasebe sisteminde Merdiven yönteminin terk edilerek çift yanlı muhasebe sistemine geçiş kararı (fermanı) (1879),
- Ticari hayatın örgütlenebilmesi için ticaret odalarının kuruluş çabaları (ilk olarak 1881'de Dersaadet Ticaret Odası kurulmuştur),
- İşletmeci ve muhasebeci ihtiyacının karşılanabilmesi için Hamidiye Ticaret Mektebi Alisi'nin kuruluşu (1883). Ticaret mektebi ihtiyacı 1860'lardan itibaren hissedilmiş ve bu tarihten itibaren kurulmaya çalışılmış, ancak Osmanlı'nın eğitim sistemine bakış açısı gereği uzun yıllar kurulamamıştır. Osmanlı ancak devlet organizasyonunun doğrudan ihtiyaç duyduğu, ve doğrudan istihdam edebileceği alanlarda okul açarak öğrenci yetiştirmekteydi. İlk defa Hamidiye Ticaret Mektebiyle piyasa ihtiyacı için bir okul açılmış oldu ve bu okulla birlikte de eğitimde bir anlayış değişimi ve devrimi gerçekleşmiş oldu. Günümüzde Marmara Üniversitesi İşletme Fakültesi olarak adlandırılan bu kurumla (Güvemli O. , 2005) birlikte bu dönemde birçok eğitim kurumu eğitim-öğretim faaliyetine başlamıştır.

1839'da Tanzimat'ın ilanından 1922 yılına kadar ki 83 yıllık dönem, imparatorluğun dağılma dönemi olarak adlandırılır. Bu dönem aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin iktisadi ve sosyal bir değişim sürecine girmesine neden olmuş ve bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun muhasebe düşüncesinde de değişime neden olmuştur. Bu değişim, yukarıda bahsedildiği gibi muhasebeyi çerçeveleyen yasal düzenlemelerde kendisini göstermiştir. Bunlardan en önemlisi Kanunname-i Ticaret adı verilen ilk Türk Ticaret Kanunu'nun 1850 yılında yasalaşması ile kendisini göstermiştir (Güvemli & Yildiz, 2010). Bu kanun, Napolyon'un 1805 yılında yasalaştırdığı Code de Commerce'in iki kitabının tercümesidir. Bu kanunda ilk defa Çift Taraflı Kayıt Yöntemini ilgilendiren defter sistemi yer almıştır (Demirel, Sipahi, & Küçük, 2012; Güvemli, Aytulun, & Şişman, 2012).

Tanzimat sonrası en önemli gelişmelerin devlet muhasebesinde olduğu söylenebilir. Bu gelişme Maliye Nezareti'nin kurulmasıyla başlamıştır. Maliye Nezareti'nin kurulmasından sonra Muhasebat Genel Müdürlüğü kurulmuş ve mali kararlarının alınması ve bu kararların uygulanması Maliye Nezareti tarafından yerine getirilmeye başlanmış, devlet muhasebesi de muhasebe departmanında tutulmaya başlanmıştır (Kulaksız, 2006). Tanzimat sonrası devletin

kayıt ihtiyacı artmış ve yaygınlaşmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında dünyada gelişen askeri mühendislik, sanayi devrimi nedeni ile sanayi mühendisliğine dönüşmeye başlayınca muhasebeyi de işletme mühendisliğine dönüştürme isteği ortaya çıkmıştır. Yani devlet muhasebesi yanında özel kesimin işlemlerini yapabilecek muhasebe düzeninin oluşturulması ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Güvemli O. , 2018, s. 12).

Tanzimat dönemindeki gelişmelerin 1860 yılına kadar yavaş olduğu ancak bu tarihten sonra hızlı bir şekilde mali gelişmelerin yaşandığı gözlenmektedir. Özellikle 1840-1850 yıllar arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun sanayileşme çabalarının başarısız olduğuna yönelik literatürde örnekler (Fabrika-i Hümayun denemeleri gibi) mevcuttur (Güvemli B. , 2017, s. 77).

Özellikle 1879-1885 yılları arasındaki dönemde çağdaşlaşma yönünden bir açılım noktası özelliğindeki olgular gözlemlenmiş, bu çağdaşlaşma çalışmalarından önemli olanları aşağıda belirtilmiştir (Güvemli, Aytulun, & Şişman, 2012, s. 6-10).

Osmanlı İmparatorluğu, 19. Yüzyılın ikinci yarısında, Batı'nın yüzyıllardır kullandığı çift taraflı kayıt yönteminden uygulamada yararlanmaya başlamış ve devlet, bu yöntemi sanayi kuruluşlarında kullanmaya başlamıştır. Osmanlı'da çift yanlı kayıt yöntemini 1879'dan önce kullanan kurumlara, Osmanlı Bankası ve Societe des Tramvay de Constantionable (Baraçlı, 2012), Şirket-i Hayriye vb. örnek verilebilir. Bu kurumlarda gerçekleştirilen başarılı uygulamalar, devletin de merdiven yöntemini bırakarak çift taraflı kayıt yöntemine geçmesini sağlamıştır (Güvemli, Aytulun, & Şişman, 2012). Osmanlı İmparatorluğu devlet fermanıyla 1879 yılında çift yanlı kayıt yöntemine geçiş kararı almıştır.

Bu konu ile ilgili açıklanması gereken diğer bir husus dönemin muhasebe mesleğine yön veren muhasebe kitapları ile ilgilidir. Osmanlı'nın 1879'da çift taraflı kayıt yöntemine geçmesi, muhasebede çift taraflı kayıt yönteminin anlatıldığı öğreti kitaplarının artarak yayınlanmasını sağlamıştır (Güvemli, Aytulun, & Şişman, 2012). Bu dönemde yazılan ilk kitap İzmir'de yayımlanmış olup Çift Taraflı Kayıt Yöntemi ile ilgili olarak Ermenice yazılmıştır (Özbirecikli, 2011). Osmanlıca olarak yazılan ve Çift Taraflı Kayıt Yöntemini ilk muhasebe kitabı Ahmet Münir tarafından kaleme alınan Fenn-i Defteri adlı kitaptır (Münir, 1870 akt. Güvemli, Aytulun, Şişman, 2012).

Tanzimat ilanı sonrasında denetim alanında, Maliye Nezaretinin kuruluşu sonrasında en büyük reformlardan birisi, 2011 yılına kadar denetim dünyasına katkı veren Maliye Nezareti Heyeti Teftişîye'nin kurulmasıdır. Devlet maliyesi ve buna bağlı olarak kamu kuruluşlarının mali işlem ve muhasebe uygulamaları denetleyen bu kuruluş, denetimde çağdaş uygulamaları ülkemize kazandırmıştır (Güvemli & Çelebiler, 2010, s. 781).

Tanzimat'ın en önemli yeniliklerden birisi de vergicilikteki gelişmelerde olmuştur. Devlet bütçesi gelir kalemlerinde önemli bir yer tutan gayrimüslimlerden toplanan Cizye vergisinin kaldırılmasından dolayı kaybedilen vergi geliri boşluğunun doldurulması amacıyla Temettü Vergisi yürürlüğe konulmuştur (Güvemli O. , 2013, s. 137). Benzer bir durumla Cumhuriyet'in ilk döneminde Aşar vergisinin kaldırılmasıyla oluşan boşluğun doldurulmasında karşılaşılabilecektir.

Türk muhasebe tarihi açısından 19. Yüzyılın ikinci yarısı çok farklıdır. Bu fark muhasebe eğitiminde ve öğreti kitaplarında kendisini göstermiştir. Yüzyılın son yirmi beş yılında hem eğitim kurumları hem de ders programları açısından eğitimin yaygınlaşması, çift yanlı kayıt yönteminin kabul edilmesinde büyük paya sahiptir (Elitaş, ve diğerleri, 2008, s. 569). Öte yandan, muhasebenin gelişmesi için gerekli yasal altyapı 1850 yılında uygulanmaya başlanan Kanunname-i Ticaret ile oluşturulmaya çalışılmış, bu yasa ile İmparatorluğun ticaret hayatını tümüyle değiştirecek, yüzyılın sonlarına kadar doğru ticaret kurallarının belirlenmesine, şirketleşmeye ve Batı usulünde muhasebe uygulamalarının yaygınlaşmasına önemli katkıda bulunulmuştur. Cumhuriyet dönemindeki ilk (1926) Ticaret Kanunu da bu yasanın devamı niteliğindedir.

Bir sonraki bölümde Cumhuriyet döneminin ilk evrelerinde muhasebe mesleğinde yaşanan gelişmeler ele alınacaktır.

4. 1923-1950 YILLARI ARASINDA MUHASEBE MESLEĞİNDEKİ GELİŞMELER

Cumhuriyet döneminde muhasebe mesleğindeki gelişmeleri dönemler halinde ele almak gerekmektedir. Bu dönemler, ilk olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisadi düşüncesinin değiştiği ve böylece muhasebe düşüncesindeki ve mesleğindeki gelişmelere etki eden dönemler olarak kendini göstermektedir.

Cumhuriyet döneminde muhasebe mesleğinin genel olarak Osmanlı İmparatorluğu'ndaki usta çırak ilişkisinden farklı olduğunun belirtilmesinde yarar vardır. Merdiven yöntemi Cumhuriyet döneminde yoktur. Çift yanlı kayıt yöntemi ve Batı stilineki kurumlar tarafından yönetilen bir Cumhuriyet içerisinde konumuz ile ilgili olan ilk değişimler kendisini ticaret ve vergi kanunlarında göstermektedir.

Bu dönemde önce yasal düzenlemeler gündeme getirilmiştir. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanı sonrasında; 1924'te anayasa, 1925'te ise Türk Medeni Kanunu kabul edilerek alt yapı oluşturulmuştur. Bu gelişmelerden sonra ise Türk Ticaret Kanunu, akabinde de Vergi Yasaları ele alınmıştır. Ayrıca bu dönemde devlet, bir yandan iktisadi kuruluşlarını oluştururken diğer taraftan ise Teşvik-i Sanayi Kanununu yasalaştırılarak özel sektörün büyümesini sağlamaya çalışmıştır. Bu şekilde işletmelerin sayısı artmış, işletmelerin sayısı arttıkça muhasebe meslek elemanları ihtiyacı artmış ve mesleğin gelişiminde özel sektör ön plana çıkmaya başlamıştır (Güvemli, Aytulun, & Şişman, 2012).

Bu dönemde, günün şartlarına göre revizyona uğrayan Kanunname-i Ticaret, güncellenerek 1926'da Türk Ticaret Kanunu olarak yasalaşmıştır. Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de Türk Ticaret Kanunu muhasebenin gelişiminde öncü bir görev üstlenmiştir (Güvemli, Aytulun, & Şişman, 2012).

Tanzimat döneminde cizye vergisinin kaldırılması nedeniyle Osmanlı maliyesinde meydana gelen gelir eksikliğini gidermek adına temettü vergisinin kabul edilmesine benzer bir durum Cumhuriyetin ilanından sonra 1925 yılında önemli bir gelir kaynağı olan aşar vergisi

kaldırılmasıyla Cumhuriyet idaresinde devletin bütçesinde doğan boşluk çağdaş vergicilik algısına uygun yasal düzenlemeler ile doldurulmuştur. Bu yasal düzenlemeler, Kazanç Vergisi Kanunu (1926), Muamele Vergisi Kanunu (1927), Dahili İstihlak Vergi ve Resimleri Kanunu (1930)'ndan oluşmaktadır. Bu yasalar çerçevesinde beyan usulünde alınmaya başlayan bu vergiler, bir taraftan çift taraflı kayıt yöntemine dayalı muhasebe uygulamalarının önemini artırırken, diğer taraftan vergi beyannamelerinin denetim ihtiyacını, daha geniş anlamda ise muhasebe denetimini gündeme getirmiştir.

Bu dönemin diğer bir önemli vergi türü ise Muamele vergisidir. 1927 yılında çıkarılan Muamele Vergisi, bugünkü katma değer vergisinin öncüsü durumundadır. Cumhuriyet döneminde muhasebe kayıtlarına dayalı olarak beyanname ile alınan ve muhasebe mesleğinin gelişmesinde katkısı olan bir diğer vergidir (Dikmen, 1945).

1930 yılında çıkarılan Dahili istihlak vergisi bu dönemde şeker üretiminin satışında miktar üzerinden belli bir tutar, petrodense gerekli yasal üretim ve ithalatının değeri üzerinden alınan nispi bir vergi çeşididir. Çift yanlı kayıt yönteminin belirtilen vergicilik anlayışı dahilinde şeker fabrikalarında Batı stilinde uygulanmaya başladığına yönelik literatürde örnekler mevcuttur (Güvemli & Karayaman, 2017, s. 8). Bu örnekler, Cumhuriyet'in ilk yıllarında çift yanlı kayıt yönteminin ilk uygulamaları olarak tarihte yerlerini almıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki muhasebe uygulamalarında özellikle amortismanlara verilen önem dikkati çekmektedir. Devlet, karma ekonomik sistem düşüncesi ile işletmelerin büyümesinin yolunu açmış, çift taraflı kayıt metodunun uygulanmasını ve muhasebe mesleğinin gelişmesini sağlamış, bir taraftan da devlet muhasebe düzenini geliştirme çabası göstermiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında çift yanlı muhasebe uygulamaları öncülüğünde muhasebe düşüncesinin gelişmesinde, Mustafa Kemal Atatürk'ün bazı inkılaplarının etkilerinden de kısaca bahsetmek gerekmektedir. Osmanlıca sağdan sola doğru yazılan bir yazı yöntemidir. Çift taraflı kayıt yönteminde ise soldan sağa yazı stiline göre gelişmiş bir yöntemdir. Osmanlı dönemindeki muhasebeciler ve muhasebe eğitimcileri, çift taraflı kayıt yöntemine uygun kayıt sürecinde borç ve alacak kayıtlarının sağa veya sola yazılması hususunda şüpheye düşmüşlerdir. 1800'lerin sonlarında ve 1900'lerin başlarında çift taraflı kayıt yöntemini anlatan birçok eserde bu tereddütler görülmüştür. Cumhuriyet döneminde latin harflerinin kullanımı 1927 yılında kabul edilmesiyle birlikte kayıtlamadaki tereddüt ve zorluklar giderilerek çift taraflı kayıt yönteminin gelişmesinin önü açılmıştır (Güvemli, Aytulun, & Şişman, 2012, s. 15).

1926-1930 yılları arasındaki yasal düzenlemeler neticesinde muhasebe eğitiminde gelişmeler olmuş buna paralel olarak muhasebe eğitimcilerinin eserleri de bu gelişmeleri göz önünde bulundurarak ortaya çıkmaya başlamıştır (Güvemli, 2001, s. 392). Aynı zamanda bu dönemde muhasebe denetimi de gelişmiş, iktisadi devlet teşekkülleri (İDT)'nde muhasebe mesleği önem kazanmıştır. 1940'lı yıllara gelindiğinde ise mesleği örgütlemek ve gelişimine katkı vermek için Eksper Muhasipler ve İşletme Organizatörleri Birliği adı ile Türkiye Muhasebe Uzmanları Derneği (1942) kurulmuştur.

Cumhuriyet'in 1923-1950 döneminde genel olarak; muhasebe eğitiminde gelişmeler, muhasebe eğitimcileri ve eserleri, muhasebe denetimi, İktisadi Devlet Teşekkülleri, muhasebe

mesleğini yasal düzene kavuşturma çalışmaları, eksper muhasepler ve işletme organizatörleri birliğinin kuruluşu gerçekleşmesi ana başlıklar olarak sayılabilir.

Tanzimat ve Cumhuriyet'in ilk döneminde, muhasebe eğitimi ve uygulamalarında ve hatta vergi yasalarının hazırlanmasında Batı ülkelerinden esinlendiği dikkati çekmektedir. Tanzimat döneminde Fransız muhasebe sisteminin etkilerinin gözlemlendiği (Aysan, Sarıoğlu, & Sarıoğlu, 1998), Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise Alman muhasebe sisteminin etkilerinin görüldüğü anlaşılmaktadır (Aslan, 2015).

Bu dönemde vergi yasalarının etkisiyle vergilerin beyanname düzenlenerek bildirilmesi sayesinde muhasebe ve muhasebecilerin önemi artmış, özellikle İDT'lerin kurulması ve işleyişe başlamasıyla birlikte finansal muhasebe, maliyet muhasebesi ön plana çıkmış ve denetim ihtiyacı kendisini hissettirmiştir. Ölçek ekonomisine uygun bu büyük işletmelerin kurulması, nitelikli muhasebeci ve denetim süreci ve elemanları gerektirmiştir. Ayrıca yine bu dönemde mesleğin yasal altyapıya kavuşturulması için girişimler başlamış (Örneğin Max von der Porten 1935 yılında hazırlamış olduğu muhasebede bağımsız denetimi de öngören Yeminli Muhasiplik yasa taslağı) ancak yasalaşamamıştır. Denetim için önemli altyapı ve kurumlardan olan Umumi Murakabe Heyeti bu dönemde kurulmuş ve 2010 yılında Sayıştay'a devredilinceye kadar İDT'lerin denetimini TBMM adına yapmıştır. Umumi Murakabe Heyeti İDT'lerin finansal raporlamalarında bir standardizasyon oluşturabilmek adına 1938 yılında işletme türüne 7 tip bilanço belirlemiş ve İDT'lerin kullanımına sunmuştur.

1940'lı yıllar bir taraftan II. Dünya Savaşı ve sonrası ortaya çıkan yeni durumlara adaptasyon gerektirirken, bir taraftan da ülkedeki karışıklığa neden olan dağıntık vergi sisteminin reforme edilmesi çabalarıyla geçmiştir. 1949 vergi reformu olarak da adlandırılan bu vergi reformu ile daha çağdaş ve bütüncül vergi kanunları yasalaşarak yürürlüğe girmiştir (1949 yılında yasalaşan bu kanunlar; Gelir Vergisi Kanunu, Kurumlar Vergisi Kanunu ve Vergi Usul Kanunu).

Cumhuriyet'in ikinci dönemi ise muhasebe düşüncesinin ve mesleğin liberal iktisat politikaları ile şekilleneceği bir dönem olarak tarihe geçecektir. Bir sonraki bölümde, liberal iktisat politikalarının muhasebe mesleğine nasıl yön verdiği açıklanmaya çalışılacaktır.

5. 1950 – 1980 YILLARI ARASINDA MUHASEBE MESLEĞİNDE GELİŞMELER

1950'lerde başlayan liberalleşme adımları çerçevesinde özel sektöre ağırlık verilmeye başlanmış, bu durum da birçok yeni işletmenin ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. İşletme sayısı artınca da özellikle bu işletmelerin vergi beyannamelerinin düzenlenebilmesi sorunu ortaya çıkarmıştır. Artan işletme sayısı muhasebeciye olan ihtiyacı artırmıştır. Bu noktada belki muhasebeci ihtiyacının bu firmalara muhasebeye dayalı finansal tablolar aracılığıyla yol göstermekten çok, bu işletmelerin vergi ve sosyal güvenlik konusunda ihtiyaç duydukları bildirge ve beyannamelerin düzenlenmesi ihtiyacıdır. Bu işletmelerin sayısı hızla artmış, ancak özellikle erken dönemlerde küçük ölçeklerde kaldıklarından, muhasebe ve muhasebeye dayalı

raporlama ihtiyaçları da daha çok maliye boyutunda kalmıştır. Ancak zamanla bu işletmelerin büyümesi, büyüme sürecinde iç ve dış finansal piyasalardan sermaye ihtiyaçları borç verecek veya yatırım yapacak yatırımcı veya kreditor firmaların talep ettiği, hedef işletmelerin sürdürülebilirliklerinin ve borç ödeyebilme kapasitelerinin tespit edileceği finansal rapor ihtiyacını doğurmuştur. İşte bu noktada muhasebe mesleği de yalnız maliye boyutuyla vergi ve sosyal güvenlik kurumu ihtiyaçlarına dönük bildirge ve beyannameleri değil aynı zamanda işletmelerin ticari durumlarının sağlıklı bir şekilde ortaya konulduğu ticari ihtiyaçlardan kaynaklanan finansal raporlama boyutuna da geçmek durumunda kalmışlardır.

Aslında 1950-1980 dönemi için Türkiye’de liberalizasyon sürecinin kuruluş dönemi denilebilir. Bu dönemde küçük de olsa birçok ticari işletme kurulmuş, zamanla yaşayabilenlerin bir kısmı birleşerek veya büyüyerek orta ve Türkiye çapında üst ölçeğe geçmeye başlamışlardır.

Bu dönemde özellikle vurgulanması gereken nokta Türk Muhasebe Sisteminde yön tayini ve temellerin oluşturulma dönemidir denilebilir. Bir taraftan ekol alınan Alman muhasebe uygulamalarından Amerikan uygulamalarına doğru bir yönelim oluşmaya başlamıştır. Diğer taraftan ise muhasebede yaşanan aksaklıkların tespiti ve revizyon önerileri için 1964-1968 yılları arasında çalışacak İDT Yeniden Düzenleme Komisyonunun kurulmasıdır. Bu kurul muhasebenin yanında farklı birçok alanda çalışmalar yapsa da en önemli çalışmaları muhasebe ve finansal raporlama üzerine olmuştur. Bu noktada öncelikle ülkede yokluğu hissedilen desimal sisteme uygun tek düzen hesap planı çalışmaları ve bu çalışmalar kapsamında öncelikle İDT’lerde kullanılacak bilanço ve kar zarar tablosu yerine daha kapsamlı dikey gelir tablosu uygulamasının başlamasıdır. Reform sadece bir hesap planı ya da dikey gelir tablosu meselesi değil aynı zamanda genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinin ortaya konulması ve geniş bir şekilde ülkeye kazandırılması olayıdır.

1960’lar muhasebede yeni sistem arayışı, reform çalışmaları, genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinin yayınlanması, önce sadece İDT’lerde uygulansa bile Tekdüzen Hesap Planının uygulamaya geçmesi başlı başına önemli bir gelişmedir.

Yeni kabul edilen genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri, hesap planı ve finansal raporlama uygulamaları ilk önce 1969 yılında Azot Sanayiinde (Güvemli, Güvemli, & Aslan, 2018) pilot uygulaması yapılmış, sonrasında ise İDT’lerde (1971’den itibaren İDT’lerde zorunlu) uygulanmış, zaman içerisinde bu uygulamalar geliştirilerek, önce 1983 yılında SPK ve revizyona uğrayarak 1992’de resmi gazetede yayınlanan MSUGT ile birlikte 1994 başından itibaren bütün işletmelerde zorunlu olarak uygulanmaya başlamıştır.

6. 1980 – 2011 YILLARI ARASINDA MUHASEBE MESLEĞİNDE GELİŞMELER

1980’lere gelindiğinde Türkiye’de öyle ya da böyle bir şekilde ticaret ve sanayiyle ilgilenen bir kesim oluşmuştur. 24 Ocak 1980 kararları sonrasında Türkiye, liberalizasyon sürecinde bir adım daha atmış ve serbest Pazar ekonomisine geçiş kararı almıştır. Bu durum Türkiye pazarını yabancılara açtığı gibi, yerel yatırımcıya da yabancı pazarlara açılma fırsatı vermiştir.

Bu noktada büyümek isteyen yerel firmalar bir taraftan sermaye ve yatırımcı arayışlarına girerek yabancı yatırımcılarla ortak çalışmaya yavaş yavaş başlamışlardır. Diğer bir kısım işletmeler ise yabancı yatırımcılardan borçlanma, kredi bularak işletmelerini büyütmek istemişlerdir.

Her iki durumda da işletmeler artık daha sistematik işleyen ve uluslararası normlara uyan muhasebe kayıtlama ve raporlama sistemlerini işletmelerinde uygulamak durumunda kalmışlardır. Kredi verecek veya sermaye koyacak işletmeler, daha açık, anlaşılır finansal raporlama ve bağımsız denetim raporları istemişlerdir. İşletmeler de bu taleplere cevap verebilmek için ister istemez muhasebe düzenlerine bu taleplere uydurmak durumunda kalmışlardır.

Muhasebe meslek elemanları da bu değişime ayak uydurmuşlar, gerek finansal raporlama ve gerekse denetim boyutunda gerekli aksiyomları almışlardır.

Özellikle bu dönemde muhasebe mesleğinin gelişmesinde iki kırılma noktası vardır; Birincisi 24 Ocak kararları sonrasında korumacı piyasa anlayışından Serbest Pazar ekonomisine geçilmesi, diğeri ise 1989 yılında kabul edilen muhasebe meslek yasasının çıkması ve akabinde örgütlenmenin başlaması ve bu meslek örgütünün mesleğini sahiplenerek gerek saygınlığını korumaya çalışması, gerek unvanların eğitim ve sertifikasyonunu yaparak mesleğin uygulama kalitesinin yükselmesi ve gerekse de mesleğin geleceğinde alınacak kararlarda dominant etkiyi sağlayacak ve geliştirerek uluslararası arenada bilinirliğini ve akreditasyonunu sağlayacak bir yapının ortaya çıkmasıdır.

2000'ler Türk muhasebe mesleğinin artık yavaş yavaş ülke içerisinden dışa doğru açılmaya çalıştığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde 1990'lardan sonra başlayan standartlaşma çalışmalarının hız kazandığı bir dönem olmuştur.

Bu dönemde meslek örgütü (TURMOB) yapılanmasını tamamlamış, mesleki sertifikasyon sürecini başlatmış, mesleğin gelişimiyle ilgili, etik, çalışma, rekabet konularıyla ilgili kriterleri piyasaya kabul ettirmiş, standardizasyon sürecine ve alanla ilgili mesleki ve akademik gelişmelere destek olmaya başlamıştır.

7. 2011 SONRASI TÜRK MUHASEBE MESLEĞİNİN GELİŞİMİ

2011 yılı Türk muhasebe dünyasında yeni bir kırılma noktasıdır. Küreselleşme etkisi altında oluşturulan yeni Türk Ticaret Kanunu piyasanın işleyişinde maliye kurallarından daha çok piyasa kurallarının geçerli olacağı, muhasebe anlamında da maliye odaklı muhasebeden çok ticari muhasebenin ön plana çıkacağı bir yapı ön görülmeye çalışılmıştır. Bu noktada denilebilir ki Osmanlı'da Devlet muhasebesiyle başlayan, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde vergiciliğin etkisine giren, dolayısıyla maliyeci bakış açısının ana unsur olduğu yapıdan muhasebeyi ticari alana yoğunlaştıran Yeni Türk Ticaret Kanunu muhasebeye de yeni bir soluk getirmiş, uluslararası muhasebe ve finansal raporlama standart ve uygulamalarının esas alındığı yeni bir yapıya yönlendirmiştir.

Yeni TTK ile muhasebede ticaret kanunu etkisini hissettirmiş, bu yasa kapsamında uluslararası standartlarla uyumlu muhasebe ve denetim standartlarının yayınlanması, revizyonu ve ilgili firmalarının sertifikasyonu için KGK kurulmuş ve meslek küreselleşme etkisi altında gelişirken artık bağımsız denetim ön plana çıkmaya başlamıştır.

8. SONUÇ

Tanzimat sonrasında yaşanan anlayış değişimi, ekonomik bakış açısını da kökünden etkilemeye başlamış, ülkenin ihtiyaç duyduğu kitlesel üretim yapacak sanayi kuruluşlarının kurulması ve buna ön ayak olacak sermaye birikimi, mesleki yeterliliğe sahip insan kaynaklarının yetiştirilmesi ve bu mesleklerin örgütlenmesi konularını da ülkenin gündeminde ön sıralara taşımaya çalışmıştır.

Yaşanan bu değişim aslında Osmanlı'da köklü bir dönüşüme de işaret eder. Bu dönüşüm sadece devletin bürokratik yapı ve organizasyonunda değil, aynı zamanda hukukta (özellikle ticaret hukuku), ekonomide ve eğitimde kendisini göstermiş, bu dönüşümlerin muhasebeye yansımaları da o derecede önemli olmuştur.

Ortadoğuda yaklaşık 1100 yılı aşkın bir süredir kullanılan merdiven yöntemi bu dönemde ömrünü tamamlayarak yerini çift yanlı kayıt sistemine bırakmıştır. Ancak Cumhuriyet dönemine kadar çift yanlı kayıt yönteminden etkin bir şekilde yararlanılabildiğini iddia etmek de zordur. Bu dönem arayış ve yapılanma dönemi (1839-1879), yeni sisteme geçiş ve gelişim süreci olarak adlandırılabilir.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise süreç 1923-1950, 1950-1980, 1980-2011 ve 2011 sonrası olarak incelenmiştir.

Erken Cumhuriyet döneminin ilk yılları yasal mevzuat tabanının oluşturulmasına ağırlık vermiştir. Ticaret Kanunu ve vergi yasaları gibi. Bu dönemde devletin ihtiyaç duyduğu vergilerin tahsil edilebilmesi adına zaman içerisinde dönemin ihtiyacına göre peyderpey birçok yasa çıkarılmıştır. Ancak çıkarılan bu vergi yasaları ilgili verginin tespiti ve tahsilini garanti altına alabilmek adına kendine göre birçok yeni defterin tutulmasını zorunlu tutmuş, bu durum da mükellefler için hem gereksiz ve karmaşık bürokrasi oluşturmuş, hem de muhasebeciler için karışıklık ve külfet oluşturmuştur. 1923-1949 arasında yaşanan bu dönem muhasebe literatüründe çok defterli dönem olarak anılır (Sürmen, Bayraktar, & Güvemli, 2018). Bu durum 1949 yılına kadar sürmüş, ve Gelir Vergisi Kanunu, Kurumlar Vergisi Kanunu ve Vergi Usul Kanununun çıkmasıyla bu karmaşa önemli derecede kontrol altına alınmıştır.

Bu dönemde vergilerin hesaplanmasında beyan usulü esas alındığı için, muhasebe kayıtlarının ve bu muhasebe kayıtlarına dayanarak hazırlanacak beyannamelerin ve dolayısıyla muhasebecilerin ve muhasebe mesleğinin önemini artırmıştır.

1923-1950 arasında Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte bir taraftan yasal altyapılar kurulurken, bir taraftan da ülkede sanayi envanteri yapılarak, ülkenin temel olarak nelere ihtiyat duyduğu tespit edilmiş, birinci beş yıllık sanayi planı yapılarak da bu ihtiyaçların karşılanması için temel sanayi kuruluşlarının oluşturulması düşünülmüştür. Bu noktada bütünlüklü ve

sistematik bir yaklaşım sergilenerek, bugünkü holding mantığına uygun olarak 2 kurucu banka (Sümerbank-1933, Etibank-1935) kurulmuş ve bu sanayileşme de dominant unsur olarak görevlendirilmişlerdir.

Bu bankaların yönetim ve denetiminde kurulan büyük sanayi kuruluşlarının mali yönetiminin etkinliğinin sağlanabilmesi için de etkin bir muhasebe ve denetim sisteminin kurulmaya çalışılmıştır. Bu noktada bu kuruluşların büyük bir kısmının sanayi kuruluşu olması, birim maliyetlerin sağlıklı bir şekilde tespit edilmesi ve sağlıklı maliyet kontrol sistemlerinin kurulmasını gerektirmiş ve böylece ülkede maliyet muhasebesi konusunda geniş çaplı çalışmalar, analizler ve uygulamalar hayata geçirilmiştir.

Diğer taraftan ölçek ekonomisine uygun olarak kurulan, döneme göre büyük ölçekli sayılabilecek bu yapıların işleyiş, yönetim ve denetiminin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için denetim yapılarının kurulması ve geliştirilmesi için de en önemli çalışmaların bu dönemde yapıldığı ve bir kısmının hayata geçirildiği de bir gerçektir. (3460 sayılı yasa (1938) ile Yüksek Denetleme Kurulu (Başvekalet Umumi Murakabe Heyeti)'nin oluşturulması ancak bağımsız denetimi de öngören muhasebe meslek yasasının (1935) sonuçlandırılmaması gibi).

1950'den sonra liberal ekonomik politikalara geçiş çalışmalarıyla birlikte küçük ve orta ölçekli işletmeler artmaya başlamış, bu durumda bu işletmelerin muhasebe ve beyan ihtiyaçlarını karşılayabilme adına daha çok muhasebeci gerektirmiştir.

Ayrıca bu dönemde Amerika ile yakınlaşmanın artmasıyla muhasebe uygulamalarında da Amerikan etkisinin artması, muhasebede genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinin oluşturulması ve yayınlanması, öncelikle sadece İDT'lerinde uygulansa bile Tekdüzen Hesap Planının oluşturulması ve uygulanması, tekdüzen hesap planına uygun dikey gelir tablosu ve bilançonun kullanılmaya başlanması gibi muhasebede birçok önemli reform hayata geçirilmiştir. Ancak hala mesleği düzenleyecek, organize edecek ve meslek mensuplarının haklarını koruyabilecek bir muhasebe meslek yasası çıkarılamamıştır.

1980'lere gelindiğinde ise serbest piyasa ekonomisinin benimsenmesiyle birlikte ülkenin dış dünya ile entegrasyon süreci gündeme gelmiş, bu çerçevede muhasebe ve denetim konusu daha bir ön plana çıkmıştır. Bu çerçevede nihayet 1989 yılında muhasebe meslek yasası çıkarılabilmemiş, bu sayede mesleği sahiplenebilecek yasal bir altyapıya sahip meslek örgütü kurulabilmiştir (TÜRMOB). TÜRMOB'un kurulmasıyla birlikte meslek kendi gelişim, denetim ve saygınlığının korunabilmesi için inisiyatif almış, merkez ve taşra teşkilatlarını kurmuş, mesleğin sertifikasyonu, gelişimi, uluslararası diğer meslek örgütleriyle ilişkilerin kurulması ve mesleğin saygınlığının artırılabilmesi için gerek mensuplarıyla, gerekse uluslararası meslek örgütleri, akademik kuruluşlar ve kamu otoritesi ile işbirliği içerisinde çalışmaya başlamıştır.

Ayrıca bu dönemdeki kritik dönüşümlerden birisi de bir önceki dönemde sadece İDT'lerde kullanılan tek düzen muhasebe sistemi, İDT'lerde yaşanan deneyimler de göz önünde bulundurularak revize edilerek, 1992 yılında Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği ile birlikte bütün işletmelere 1994'ten itibaren zorunlu olarak uygulanacak şekilde genişletilmiştir.

2011 yılına gelindiğinde ise küreselleşmeyle uyumlu 6011 sayılı Ticaret Kanununun yasalaşmasıyla birlikte muhasebe mesleğinin uygulama ve gelişiminde ticaret kanunları tekrar önemli bir etken olmaya ve maliye etkisini dengelemeye çalışmıştır. Yeni ticaret kanunu çerçevesinde KGGK kurulmuş, bu kuruluşa muhasebe ve denetim standartlarının oluşturulması ve denetim ile ilgili kurumların sertifikasyon ve denetimi görevleri verilmiştir. Yetki alarak muhasebe ve finansal raporlama alanında faaliyet göstermeye başlayan denetim firmaları uygunluk denetimi yanında faaliyet denetimi ve danışmanlık görevlerini de yerine getirmektedirler.

Muhasebe mesleği süreç içerisinde kayıt tutma aşamasından önce kayıt tutan ve raporlayan boyutuna sonra kayıt tutan, raporlayan ve analiz eden boyuta ve son aşamada ise tüm bu boyutların yanında uygunluk denetimi ve uygunluk denetiminin yanında faaliyet denetimleri de yapan, üstüne danışmanlık anlamında analiz boyutuyla yön gösteren bir kimliğe kavuşmaya başlamıştır.

KAYNAKLAR

- Aslan, M. (2015). *Tarihsel Süreç İçerisinde Türkiye'de Kullanılan Muhasebe Sistemleri ve İktisadi Devlet Teşekkülleri Üzerinden Örnekler*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi SBE (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Aysan, M. A., Sarioğlu, B., & Sarioğlu, K. (1998). *Cumhuriyetin 75. Yıldönümünde Muhasebe Tarihi - İsmail OTAR'la Söyleşi*. Ankara: TÜRMOB Yayınları.
- Baraçlı, H. (2012). Türkiye'de Toplu Taşımacılıkta Bir Öncü Kuruluş: İETT, XIX.Yüzyıl,. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*(3), 19-40.
- Demirel, E., Sipahi, B., & Küçük, İ. (2012). Turkish Commercial Codes and Their Impacts on Accounting Thinking- 1850 to 2011. *Thirteenth World Congress of Accounting Historians*. New Castle, United Kingdom.
- Dikmen, O. (1945). Türkiye'de Muamele Vergisinin İnkişafı. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 5(1-4), 96-121.
- Duran, S. (2012). The Influences of the French Accounting Culture on Ottoman Accounting Thought in the Second Half of the XIX. Century. *13th World Congress of Accounting Historians*. July. Newcastle – United Kingdom.
- Elitaş, C., Güvemli, O., Aydemir, O., Erkan, M., Özcan, U., & Oğuz, M. (2008). *Osmanlı Devletinde 500 Yıl Boyunca Kullanılan Muhasebe Yöntemi: Merdiven Yöntemi*. Ankara: Maliye Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Güvemli, B. (2017). The Role of Accounting in the Industrialization Efforts of the Ottoman Empire in the 19th Century. *De Computis-Revista Española de Historia de la Contabilidad*, 14(27), 74-100.
- Güvemli, B., & Yildiz, F. (2010). Commercial books under Turkish commercial laws concerning accounting. *Pecunia: Revista de la Facultad de Ciencias Económicas y Empresariales, Universidad de León*(11), 85-104.
- Güvemli, O. (2001). *Türk Devletleri Muhasebe Tarihi - Cumhuriyet Dönemi, XX. Yüzyıl (Cilt IV)*. İstanbul: Proje Danış A.Ş.

- Güvemli, O. (2005). Türkiye’de Ticaret Liselerinin Kuruluş Öyküsü. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(28), 16-23.
- Güvemli, O. (2013). Cumhuriyet Döneminde Muhasebe Mesleğinin Örgütlenmesi Üzerine. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*(4), 136-151.
- Güvemli, O. (2018). *Çift Yanlı Kayıt Yönteminin Kısa Tarihi ve Bir Teori*. Samsun: Ordu SMMM Odası.
- Güvemli, O., & Aslan, M. (2018). Türkiye Muhasebeciler Günü Hangi Gün Olmalı? *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*(14), 64 - 91.
- Güvemli, O., & Çelebiler, E. (2010). Modernization Efforts in the Tanzimat Period and the Establishment of Finance Inspection Board. *2nd Balkans and Middle East Countries Conference on Auditing and Accounting History*. İstanbul.
- Güvemli, O., & Karayaman, M. (2017). Uşak Şeker Fabrikasının Kuruluşu ve Gelişmesi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*(13), 6-50.
- Güvemli, O., Aytulun, A., & Şişman, B. (2012). *İlk Meslek Örgütlenmesi: Türkiye Muhasebe Uzmanları Derneği - 1942*. İstanbul: Türkiye Muhasebe Uzmanları Derneği.
- Güvemli, O., Güvemli, B., & Aslan, M. (2018). Cumhuriyet’in Muhasebe Düşüncesinde İkinci Evre: Liberal İktisat Politikalarını Uygulama Dönemi (1950-1980). *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*(14), 157-201.
- Güvemli, O., Toraman, C., & Güvemli, B. (2014). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet Muhasebesi*. Ankara: Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları.
- Koraltürk, M. (2007). *Şirket-i Hayriye 1851-1945*. İstanbul: İstanbul Büyük Şehir Belediyesi.
- Kulaksız, H. (2006). Public Financial Administration of Ottoman Empire Between Years 1838-1880 and General Directorate of Public Accounts (Muhasebat Genel Müdürlüğü). *11. World Congress of Accounting Historians, July 19-22*. Nantes, France.
- Münir, A. (1870). *Fenn-i Defteri*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Özbirecikli, M. (2011). The First Course Books on Double Entry Accounting in the Ottoman Era. *II. International Conference, Before and After Luca Pacioli, 16-19 June*. Italy.
- Sürmen, Y., Bayraktar, Y., & Güvemli, O. (2018). Multi Ledger Period in Turkish Accounting History: 1926-1949. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi T*(15), 39-66.

OSMANLI DÖNEMİNDE BİR MUHASEBE EĞİTİM KİTABI: MEBÂDÎ-İ USUL-İ DEFTERÎDEKİ MÜSVEDDE VE YEVMİYE KAYIT ÖRNEKLERİNİN İNCELENMESİ

Ali Cüneyt Çetin¹

ÖZ

Bu çalışmanın amacı 19. yüzyılda Osmanlı dönemindeki muhasebe eğitimi üzerine yazılan kitaplar hakkında bir fikir vermektir. Bu amaçla Mehmed Mecdeddin tarafından Osmanlı rüşdiyelerinde muhasebe eğitimi için hazırlanan “Mebâdî-i Usûl-i Defteri” adlı eserin 1883 yılına ait bir nüshası incelenmiş ve müsvedde ve yevmiye defteri kayıtlarına yer verilmiştir. Eserde bir “müsvedde defteri” tutulmasının gerekliliği vurgulanmış ve her türlü ticari işlemin müsvedde defterine kaydedildikten sonra diğer defterlere naklinin buradan yapılmasının gerektiği belirtilmiştir. Müsvedde ve yevmiye defteri örneklerinde işlemlerle ilgili açıklamalara yer verildiği ancak günümüzdeki muhasebe kayıt tekniğinden farklı olarak tek bir sütunda hem borçlu hem de alacaklı hesapların birlikte yer aldığı görülmüştür. Bu çalışmada “Mebâdî-i Usûl-i Defteri” de yer alan müsvedde ve yevmiye defteri kayıtlarının transkripsiyonu yoluyla dönemin defter kayıt sisteminin Türk muhasebe eğitimi içindeki yeri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Tarihi, Defter Tutma, Usûl-i Defteri, Türk Muhasebe Eğitimi.

JEL Sınıflandırması: M41, M49

AN ACCOUNTING EDUCATION BOOK IN THE OTTOMAN PERIOD: EXAMINATION OF EXAMPLES OF THE RECORDS OF ROUGH AND JOURNAL IN MEBÂDÎ-İ USUL-İ DEFTERİ

ABSTRACT

The aim of this study is to give an idea about the books written on accounting education in the Ottoman period in the 19th century. For this purpose, a copy of the work titled "Mebâdî-i Usûl-i Defteri",

¹ Doç. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF, alicuneytcetin@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1478-0955.

Atıf (Citation): Çetin, A.C. (2023). Osmanlı Döneminde Bir Muhasebe Eğitim Kitabı: Mebâdî-i Usul-i Defteri'deki Müsvedde ve Yevmiye Kayıt Örneklerinin İncelenmesi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*(24), 17-50.

prepared by Mehmed Mecdeddin for accounting education in Ottoman rushdiyes (junior high schools), from 1883 was examined and the records of rough and journal were included. In the work, the necessity of keeping a "draft book" was emphasized and it was stated that after recording all kinds of commercial transactions in the draft book, it should be transferred to other books from there. It has been seen that there are explanations about the transactions in the draft and journal examples, but unlike today's accounting recording technique, both debit and credit accounts are included in a single column. In this study, the bookkeeping system of the period in Turkish accounting education has been tried to be revealed through the transcription of the draft and journal entries in the "Mebâdî-i Usûl-i Defteri".

Keywords: Accounting History, Bookkeeping, Usul-i Defteri, Turkish Accounting Education.

Jel Classification: M41, M49.

1. GİRİŞ

Osmanlı Devletinde orta ve yükseköğretim kurumlarındaki muhasebe eğitimi temellerinin devlet muhasebesinin gelişimiyle birlikte başladığı görülmektedir. Osmanlı muhasebe tarihi incelendiğinde Felek Ala'yi Tebriz'in 1307 yılında yazmış olduğu Saadetname, Imades-Serav'ın 1340 yılında yazdığı Cami-ul-Hesab ve Abdullah Püser Muhammet Bin Kiyael Mazandarani'nin 1363 yılında yazmış olduğu Kitab-us Siyakat (Risale-i Felekkiye) adlı kitaplar devlet muhasebesi için örnekler sunmaktadır. Özel sektör muhasebesine yönelik uzun yıllar Osmanlı coğrafyasında herhangi bir gelişme ve yayın faaliyeti görülmemiştir. Devlet muhasebesi usta-çırak ilişkisi içerisinde ilerlemiş ve bu nedenle yüz yıllarca okullarda muhasebe eğitimi verilmemiş ve buna bağlı olarak muhasebe öğretimi ile ilgili kitaplar yazılmamış ve yayınlanmamıştır.

XIX yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen hem Tanzimat Fermanı (1839) hem de Islahat Fermanı (1856)'nın getirdiği yenilik hareketleri Osmanlı Devletindeki batı kültürünün birçok alanlarında olduğu gibi muhasebe uygulamalarında da bir takım değişikliklere gitmeye sevk etmişti. Bu değişimin zorunluluğu ilk önce eğitim alanında görülmüştü. Böylece XIX yüzyılın ikinci yarısında hemen hemen tüm eğitim kurumlarının müfredatlarında muhasebe eğitiminin başlatılmasına yer verilmiştir. Bu eğitim hareketinde muhasebe öğretimi ortaokullarda ve yükseköğretim kurumlarında yaygın bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Osmanlı Devletinin klasik devlet muhasebesi yerine Batı ülkelerinin müfredatlarında olduğu gibi bir muhasebe yöntemi olarak çift taraflı kayıt yönteminin öğretilmesine başlanmıştır.

Muhasebe eğitim hareketi için tek taraflı ve çift taraflı kayıt yöntemi hakkında muhasebe öğretimi kitaplarının olması gerekmektedir. Böylece bu ihtiyaç önceleri Fransızca yazılmış muhasebe kitaplarının Osmanlı Türkçesine çevrilmesine yol açmış, ancak daha sonra Türk yazarlar muhasebe öğretim kitapları yazmaya başlamışlardır. Osmanlı yükseköğretim kurumlarında özellikle Fransızca muhasebe öğretimi kitapları geniş yer almıştır. Bunun nedeni 1850 yılında yürürlüğe giren Kanunname-i Ticaret'in Fransa'da 1807 yılında yürürlüğe giren Ticaret Kanundan ilham alınarak hazırlanması olmuştur. Bu bağlamda Osmanlı devletinde ilk tercüme muhasebe eğitimi kitabı 1882 yılında Süleyman Asaf tarafından Fransızcadan çevrilen 'Muhtasar Usul-i Defter' adlı eser olmuştur (Sürmen, 2006: 9-10).

Osmanlı devletinde orta ve yükseköğretim kurumlarında modern muhasebe eğitimine 1869 yılında yürürlüğe giren Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile başlanmış ve ağırlıklı olarak Fransız muhasebe yöntemi uygulanmıştır (Yazan ve Kaya, 2017: 1174-1175). 1857 yılında kurulan Maarif Nazırlığı (Osmanlı Milli Eğitim Bakanlığı)'nın Osmanlı dönemi eğitim kurumlarında okutulmasını uygun gördüğü ve Türk muhasebe eğitiminde öne çıkan eserler kronolojik olarak Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Türk Muhasebe Eğitiminde Öne Çıkan Eserler

Eserin Adı	Eserin Müellifi	Eserin Yılı
<i>Usul-i Defteri</i>	Fardis Efendi	1871
<i>Mebâdî-i Usul-i Defteri</i>	Mehmed Mecdeddin	1883
<i>İlaveli Usul-i Defteri-i Cedid</i>	Muhyiddin	1886
<i>Usul-i Defteri</i>	Hasan Tahsin	1895-a
<i>Yeni Usul-i Defteri</i>	Hasan Tahsin	1895-b
<i>Kavaid-i Malumat-ı Ticariye ve Usul-i Hesabat-ı Defteriyye</i>	Mehmed Hikmet	1899
<i>Mufassal Usul-i Defteri (2. Kısım)</i>	İsmail Hamid	1901
<i>Usul-i Defteri</i>	İsmail Hamid	1905
<i>Malumat-ı Ticariyye ve Usul-i Muhasebe (Kısmı Evvel)</i>	İsmail Hamid	1910
<i>Muhtasar Usul-i Muhasebe: Fenni Defteri (Kısmı Sani)</i>	İsmail Hamid	1911
<i>Mükemmel Usul-i Defteri</i>	İsmail Hamid	1913
<i>Defter-i Kebirli Yevmiye yahud Amerikan Usulü</i>	Serkiz Nihad	1916

Kaynak: (İhsanoğlu vd., 1999: 488-490; Yazan, 2018: 381-382'den derlenerek hazırlanmıştır)

Tablo 1'de yer alan eserler içinde günümüz Türkçesi ile defter (tutma) yöntemlerinin temelleri olarak da adlandırılabilir Mehmed Mecdeddin'in "*Mebâdî-i Usûl-i Defteri*" adlı eser rüştiye mekteplerinin muhasebe eğitiminde kullandıkları kitaplardan biri olmuştur. Rüştiye mektepleri ilk olarak 1839 yılında İstanbul'da ve 1853 yılından itibaren ülke geneline yayılarak yirmibeş vilayette eğitim faaliyetine başlamıştır. Ancak Usûl-i Defteri dersleri diğer bir ifadeyle defter tutma yöntemleri konusunda bir kitap bulunmadığından rüştiye mekteplerinin müfredatında bu ders yer almakla birlikte ders okutulmamıştır. Bu eksiklik Fardis Efendi'nin Kadris Marma adlı bir yazarın Fransızca dilinde yazdığı bir eseri tercüme ederek ve kayıt örneklerini Osmanlı toplumuna uyarlayarak hazırladığı Usûl-i Defteri adlı eser ile giderilmiştir (Kaya Doğanay, 2011: 334). Söz konusu eser Maarif Nezaretince Osmanlı mekteplerinde okutulması uygun görülen ilk muhasebe kitabı olarak muhasebe eğitim tarihi açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Fardis Efendi'nin *Usûl-i Defteri* adlı tercüme eserinden on iki yıl sonra Mehmed Mecdeddin "*Mebâdî-i Usûl-i Defteri*" adlı eserini telif etmiştir. Bu çalışmada Mehmed Mecdeddin'in "*Mebâdî-i Usûl-i Defteri*" (1883) eserinin tahlil edilerek müsvedde ve yevmiye defteri örnek kayıtlarının transkripsiyonu üzerinden ilgili dönemde Osmanlı muhasebe eğitim sistemi hakkında bir ön bilgi sağlamak amaçlanmıştır.

2. MUHASEBE DEFTERLERİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Ülkemizde ve yurt dışında muhasebe defterleri üzerine yapılmış çalışmaların iki kısma ayrıldığı görülmektedir. Bu çalışmaların ilki defter tutma yöntemleri ve defter sistemlerini geliştirmeye yönelik iken diğer kısım çalışmalar muhasebe defterleri üzerine geçmişte yapılmış eserleri incelemeye ve açıklamaya yönelik olmaktadır. Söz konusu çalışmalardan Degrange (1795), yevmiye defteri ile defter-i kebirin bir arada ve tek defter olarak gösterimine imkân tanıyan ve beş hesap sistemi olarak da adlandırılan defter-i kebirli yevmiye sistemini geliştirmiştir. Yücesoy (1941), defter sistemlerini tek yevmiye (İtalyan sistemi), kasa-irat-masraf sistemi, defter-i kebirli yevmiye (Amerikan sistemi), kasa-yevmiye sistemi, Alman sistemi, Fransız (merkeziyet sistemi) ve İngiliz sistemi şeklinde sınıflandırmıştır. Derbil (1956), defter sistemlerini İtalyan sistemi, Amerikan sistemi, Amerikan kırması, Alman sistemi, İngiliz sistemi, Fransız sistemi, merkezileştirme ve Türk sistemi şeklinde sınıflandırmıştır.

Sürmen vd. (2006), Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yükseköğretim kurumlarının gelişimini ve muhasebe eğitimine verilen önemi incelemiştir. Bu amaçla 19. yüzyılın ikinci yarısının iktisadi ve siyasi tarihini özetledikten sonra dönem içinde kurulan yükseköğretim kurumlarına değinmişler ve muhasebe eğitiminde kullanılan örnek muhasebe doktrin kitaplarına yer vermişlerdir. Örtten vd., (2011), muhasebede çift taraflı kayıtlama konusunu ele alarak Abdullah Püser Muhammet Bin Kiya-el Mazandarani (1363) tarafından yazılan Kitab-us Siyakat (Risale-i Felekkiye) adlı eseri incelemiştir. Kitab-us Siyakat'teki kayıtlama yönteminin tek taraflı kayıtlama olmadığını, devlet muhasebesinde kullanılan merdiven yöntemini açıkladığını, eserin Luca Pacioli'den 131 yıl önce yazıldığını, kitapta kullanılan defter-i kebir hesaplarının; bütçe gelirleri, bütçe giderleri, hazine, alacak, borç ve sonuç (gelir-gider farkı) olduğunu belirtmişlerdir. Bu hesaplara kaydedilen borç ve alacak tutarlarının eşit olduğunu, defter-i kebir hesaplarına ait tutarların borç ve alacak tutarı şeklinde ayrı ayrı değil, siyakat yazı sisteminin özelliğine uygun olarak borçlandırılacak ve alacaklandırılacak hesaplar için tek tutar şeklinde kaydedildiğini ve bu uygulamanın çift taraflı kayıtlamaya aykırı bir sonuç oluşturmadığını vurgulamışlardır. Çift taraflı kayıtlama yöntemine ilişkin temel esasların söz konusu eserde var olduğunun yeniden gözden geçirilmesini ve ilgililere daha kolay anlaşılır bir şekilde sunulmasını önermişlerdir.

Güvemli ve Güvemli (2015) Osmanlı devlet muhasebesinin işlevsel yapısını ele alarak Osmanlı'nın devlet muhasebesinde yararlandığı merdiven yöntemini incelemiştir. Merdiven yönteminin Orta Doğu'nun kayıt kültürü çerçevesinde gelişme süreci ve devlet muhasebesinde defter sisteminin tasnifi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Osmanlı'nın merkezi muhasebe örgütünde bulunan defterlerin üç ana bölümde toplandığını, ilk kümede günlük defterlerin ve yardımcı defterlerin bulunduğunu belirlemiştir. Yardımcı defterlerin, büyük defter hesabı niteliğinde olduğunu, günlük defter ve yardımcı defterler arasında özel bilgi akım belgeleri ile bilgi akışını sağladığını ve yıllık gelir ve gider hesabının düzenlenmesine odaklanan bir yapı ortaya koyduğunu tespit etmişlerdir. Bu kümenin ikinci odak noktasının hazinenin yani devlet kasasının yönetimi olduğunu vurgulamışlardır. Üçüncü küme olan merkezi muhasebe örgütünün denetim amaçlı olduğu ve asıl muhasebesinin dışarda tutulan vakıflar ile ilgili kayıtlar olduğu belirlenmiştir. Osmanlı'nın devlet muhasebesinde yıl başında yükümlüye o yıl

içinde yapacağı ödemeleri bildirmeye olanak veren tahakkuk muhasebesi düzeninin bulunduğu, mukataa ve cizye gibi devlet gelirlerinin ve bazı ücret kayıtlarının bu esasa göre yürütüldüğünü gözlemlemişlerdir.

Yazan ve Kaya (2017), Ali Suavi'nin 1869'da Paris'te yayınladığı Ulûm Gazetesi'ndeki Fenn-i Tanzim-i Defter adlı makalesini ele alarak makalede yer alan İtalyan Yöntemi adıyla da bilinen çift yanlı kayıt yöntemini, muhasebe hesaplarını ve defterlerini karşılaştırmalı olarak incelemişlerdir. Yazan (2017), Hasan Tahsin tarafından rüşdiyelerde muhasebe eğitimi için yazmış olduğu "Usul-i Defteri" adlı eserin 1895 yılına ait bir nüshası incelemiştir. Eserde muhasebe bilgi ve belgeleri, defter tutma yöntemleri, çift yanlı kayıt yöntemi, muhasebe defterleri, muhasebe hataları ve hataların düzeltilmesi gibi konuların işlendiğini görmüştür. Bu çalışmasıyla Osmanlı rüşdiyelerinde muhasebe eğitimi hakkında bir fikir sunmayı amaçlamıştır.

Yazan (2018-a), idadilerde muhasebe eğitimini ele alarak Hasan Tahsin (1881)'in "Yeni Usul-i Defteri" adlı eserinin 1895 yılında yayınlanmış bir nüshası incelemiştir. Hasan Tahsin'in eserinde şirket türleri, ticari belgeler, defter tutma yöntemleri, defter türleri, hesaplar, hata düzeltme yöntemleri ve hesapların kapatılması hakkında ayrıntılı bilgiler sunduğu, yevmiyeli defter-i kebir ve faizli cari hesaplar hakkında açıklamalarda bulunduğu, yevmiye defteri ve defter-i kebir kayıtlarının gösterildiği ayrıntılı bir uygulama sunduğunu görmüştür.

Yazan (2018-b), tarım işletmelerinin yönetimi ve muhasebe uygulamaları açısından önemli ve kapsamlı bilgiler içerdiğini düşündüğü Agop Zakaryan tarafından 1893 yılında hazırlanan "Çiftlik İdaresi" adlı kitabını ele alarak kapsamlı olarak incelemiştir. Eserin tarım işletmelerinde kayıt düzeni, muhasebe defter ve hesapları, envanter, muhasebe denetimi gibi konularda dikkat çekici yaklaşımların bulunduğunu belirterek eserle ilgili açıklamalarıyla 19. yy. sonlarındaki Osmanlı tarım işletmeciliği ve tarım muhasebesi uygulamaları hakkında bir fikir vermeyi amaçlamıştır. Yazan (2018-c), birleşik defter sistemi olarak defter-i kebirli yevmiye sistemini ve Türk muhasebe eğitimindeki yerini belirlemek amacıyla Hasan Tahsin (1895), Serkiz Nihad (1916), A. Hikmet (1928), Yücesoy (1941) ve Derbil (1956)'in eserlerinin transkripsiyonunu ve tahlilini yapmıştır. Söz konusu eserlerin 1895-1956 döneminde sistemi farklı anlatım ve tasarımlarla incelediğini görmüştür.

Yazan (2019), Türk askerî okullarında askerî muhasebe eğitiminde kullanılan kitaplardan Muhyiddin'in İlaveli Usul-i Defterî-i Cedid (1886) ve Ahmed Ziya'nın Fenn-i Usul-i Defterî-i Askerî (1896) adlı eserlerini incelemiştir. Muhyiddin (1886)'nın askerî muhasebe konularını ticari muhasebe eğitimi içinde sunduğunu, Ahmed Ziya (1896)'nın ise bağımsız bir biçimde doğrudan hesap ve defter kayıt örnekleriyle birlikte ele aldığını görmüştür. Yapılan bu araştırmayla 19. yy.'ın son çeyreğinde Türk askerî muhasebe eğitiminin niteliği hakkında bir fikir vermeyi amaçlamıştır.

Cihan Temizer (2022), Osmanlı dönemindeki vakıf tarım işletmelerinin gelir ve gider defterlerini analiz etmiştir. 1826'da Evkaf Nezareti kurulduktan sonra vakıf tarım işletmeleri gelirlerinin bağlı oldukları mal sandığından geldiğini, mal sandığından gelen paranın yanında vakfa ait sabunhane, han vs. kiralarının da gelir kalemlerine eklendiği gözlemlemiştir.

Giderlerin merkezden gelen para ile ödendiğini böylece her şeyin Nezaretin kontrolü altında işlendiğini ve böylece denetimin daha kuvvetli hale geldiğini belirlemiştir.

Literatürde Osmanlı dönemi muhasebe eğitimi konusunda yazılan kitapları inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Ancak Mehmed Meceddin'in "Mebâdî-i Usûl-i Defterî" adlı eserin ele alınarak müsvedde ve yevmiye defteri kayıtlarının detaylı incelendiği bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmada, Osmanlı dönemi muhasebe eğitimine yönelik müsvedde ve yevmiye defteri muhasebe kayıtlarından örnekler verilmiştir.

3. MEBÂDÎ-İ USUL-İ DEFTERÎ ADLI ESERİN İNCELENMESİ

Bu çalışmaya konu olan eserin kapağında "Mekteb-i rüşdiye müntehi sınıf şâkirdânesi ile usûl-i defterîden henüz ders alacak mübtedilere mahsusdur", "İlk defa olarak" ve "Maarif Nezareti Celilesinin ruhsatıyla tab olunmuştur" ifadeleri yer almaktadır. Kitap ilk baskı olarak Hicri 1300/Miladi 1883 yılında Mihran matbaası tarafından 14,0x20,0 cm büyük boy standart kitap ebatında yayınlanmış ve 95 sayfadan oluşmaktadır. Kitabın fiyatı bir çeyrek mecdiye (5 kuruş) fiyatla satışa sunulmuştur.

Kitap dört bölümden oluşmaktadır. İlk otuziki sayfa teorik bilgileri geride kalan altmışüç sayfa ise tatbikat (uygulama) içermektedir. Eserin fihristi bulunmamakta ancak bölümleri ve içerdiği konular şu başlıklar altında gösterilebilir (Meceddin, 1883: 2-33).

Mukaddime: Umumi Tarifler

Usul-i defterin tanımı, defter tutmanın gerekliliği, defter tutmak hakkında bilgi, kayd-ı basit ve kayd-ı muzaaf'ın tanımları.

Birinci Nev': Kayd-ı muzaaf usulü üzere defter tutmak

(1) Defter-i Usuliye ve Muavene. Müsvedde, yevmiye, defter-i kebir, envanter ve hülâsa defterlerinin açıklanması. Kasa, emtia, matlub senedatı, deyn senedatı ve mektup defterlerinin tanımları.

(2) Müsvedde defterinin tutulması hakkında bilgi

(3) Hesabat-ı umumiye hakkında bilgi

(4) Yevmiye defteri ve defter-i kebir'in tutulması hakkında bilgi

İkinci Nev': Mizan - Hülâsa - Bilanço

(1) Tashih Mizanları

(2) Envanter - Mizan-ı Umumiye - Bilanço

(3) İhracat Mizanı - İthalat Mizanı

Üçüncü Nev': Defter-i Muavene

(1) Kasa Defteri

(2) Matlub Senedatı Defteri

(3) Deyn Senedatı Defteri

(4) Emtia yahud Satış Defteri

(5) Mektup Defteri

Bir Tacirin Üç Aylık Başlıca Muamelatı, Defter Tutmak Tatbikatı

Bu çalışmada Mehmed Mecdeddin *Mebâdî-i Usul-i Defterî* adlı eserindeki Defter Tutmak Tatbikatı (uygulama) bölümünde yer alan Müsvedde ve Yevmiye Defteri kayıt örnekleri hem Osmanlıca hem de günümüz Türkçesi ile sunulmuştur.

3.1. *Mebâdî-i Usul-i Defterî*deki Müsvedde ve Yevmiye Defteri Kayıt Örnekleri

Mehmed Mecdeddin *Mebâdî-i Usul-i Defterî* adlı eserinin 34-93. sayfaları arasında defter tutmak tatbikatı (uygulama) bölümü olarak hazırlamıştır. Yazar çalışmanın bu bölümünde uygulamayı bir monografi şeklinde sunmayıp doğrudan defter kayıtları üzerinden vermiştir. İşlemlerde tarih ve yevmiye defterinde yevmiye maddesinin ilk sütununda yer alan numaralar hangi defter-i kebir hesabıyla bağlantılı olduğunu göstermektedir.

*Mebâdî-i Usul-i Defterî*de Fardis Efendi tarafından Fransızca'dan tercüme edilen "Usul-i Defterî" ve Hasan Tahsin'in "Yeni Usul-i Defterî" adlı eserlerine benzer şekilde bir "Müsvedde Defteri" tutulmasının gerektiği belirtilmektedir. Yevmiye defterine akşamdan akşama kayıt yapılacağından, unutmaya ve karıştırmaya karşı bir önlem olarak gün içinde "el defteri" veya "akıl defteri" de denilen müsvedde defteri tutmak ve buradaki bilgilerin yevmiye defterine düzenli bir biçimde aktarımını sağlamak işleminin devrinin muhasebe tekniğiyle uyumlu olduğu söylenebilir (Yazan, 2018: 309). *Mebâdî-i Usul-i Defterî*de müsvedde defteri şu cümlelerle tarif edilmektedir:

"Müsvedde veyahut el defteri birbirini müteakiben vuku bulan kâffe-i muamelatın tahririne mahsusdur. Müsvedde defteri gayet sıhhatle tutulması icab eden jurnal yani yevmiye defterinin me'hazı bulunduğundan bir maddenin hatalı olmasından veya tekrarından içtinaben kâffe-i muamelatı ticariyeye havi olacak olan işbu defterin gayet dikkatle tutulması iktiza eder. Defter-i mezkurun tatbikat bahsindeki numunesinde görüleceği veçhile üç sütun olup sağ tarafındaki birinci sütuna meblağ ve onun sağında bulunan darca ilave sütununa dahi küsuru ve ikinci sütuna madde numarası ve üçüncü sütuna dahi asıl madde muhtasaran ve açıkça yani her şahsın ismi ve ikametgahı ve hiç olmazsa iskan ettiği şehir ve her bir eşyanın geldiği mahalli ve sıklığı ve imtidadı ve fiyatı ve her bir akçenin ve senedatın cinsi ve tarihiyle vade ve vaz' imzası kayıt edilir. Ve her bir maddenin baş tarafına iki hatta çizilerek arasına tarih vaz' olunur." (Mecdeddin, 1883: 4-5).

Mebâdî-i Usul-i Defterî'de 1-7 Mart 1299 (M. 1882) tarihleri arasında gerçekleşen işlemlere ilişkin tutulan müsvedde ve yevmiye defteri örneği Şekil 1'de gösterilmektedir.

صحیفه نومروسی (۱)		۳۵ - مویه دفتری	
ماده نمروسی	ماده نمروسی	ماده نمروسی	ماده نمروسی
۱	۱	۱	۱
	۹۹ مارت	۱	۹۹ مارت
۱	فأصه سرماییه	۱	فأصه سرماییه
۱	بدرمک میراندن النان مبلغ اولوب انکله تجارتیه بدأ ایدیورم	۱	بدرمک میراندن النان مبلغ اولوب انکله تجارتیه بدأ ایدیورم
	۳۰۰۰۰ »		۳۰۰۰۰ »
۱	۱ کذا	۲	۱ کذا
۱	مفازمک تعمیر و تزیناتی ایچون طوغرامه چی پلینکیز کچه چی	۲	مفازمک تعمیر و تزیناتی ایچون طوغرامه چی پلینکیز کچه چی
	۶۰۰۰ »		۶۰۰۰ »
۲	۳ کذا	۳	۳ کذا
۲	امتعه عمومییه محمد افندییه	۳	امتعه عمومییه محمد افندییه
۲	(۳) ماه وعده ایله مویه الیدن صاتون النان :	۳	(۳) ماه وعده ایله مویه الیدن صاتون النان :
۲	» ۱۸۰۰ ۳۰۰ آرشون دیار بکر الاجه سی بهری ۶ غر	۳	» ۱۸۰۰ ۳۰۰ آرشون دیار بکر الاجه سی بهری ۶ غر
	» ۱۰۰۰ ۲۰۰ » » » »	۳	» ۱۰۰۰ ۲۰۰ » » » »
	» ۸۰۰ ۲۰۰ » » » »	۳	» ۸۰۰ ۲۰۰ » » » »
	۳۶۰۰ »		۳۶۰۰ »
۲	۵ کذا	۴	۵ کذا
۲	امتعه عمومییه فأصیه	۴	امتعه عمومییه فأصیه
۲	پشیناً درامدی شعبان افندیین صاتون النان :	۴	پشیناً درامدی شعبان افندیین صاتون النان :
۲	» ۶۰۰ ۱۵۰ آرشون بصد بهری ۴ غر	۴	» ۶۰۰ ۱۵۰ آرشون بصد بهری ۴ غر
	» ۱۰۵۰ ۳۰۰ » » » »	۴	» ۱۰۵۰ ۳۰۰ » » » »
	» ۶۰۰ ۲۰۰ » » » »	۴	» ۶۰۰ ۲۰۰ » » » »
	۲۲۰۰ »		۲۲۰۰ »
۲	۷ کذا	۵	۷ کذا
۲	امتعه عمومییه ایلییه	۵	امتعه عمومییه ایلییه
۲	(۶) آی وعده ایله کندوسندن صاتون النان :	۵	(۶) آی وعده ایله کندوسندن صاتون النان :
۲	» ۳۰۰۰ ۳۰۰ آرشون چوقه بهری ۱۰ غر	۵	» ۳۰۰۰ ۳۰۰ آرشون چوقه بهری ۱۰ غر
	» ۲۴۰۰ ۲۰۰ » » » »	۵	» ۲۴۰۰ ۲۰۰ » » » »
	» ۲۸۰۰ ۲۰۰ » » » »	۵	» ۲۸۰۰ ۲۰۰ » » » »
	۸۲۰۰ »		۸۲۰۰ »
	یکون ۵۰۰۰۰ »		یکون ۵۰۰۰۰ »

(*) غروش وپاره لفظاری اختصار ایچون (غر) (ره) دیو کوسترلشد

Şekil 1: Müsvedde ve Yevmiye Defteri

Kaynak: (Mecdeddin, 1883: 34-35)

Müsvedde defterine her türlü ticari işlem kaydedilmekte daha sonra diğer defterlere nakli buradan yapılmaktadır. Şekil 1'deki müsvedde defteri örneğinde işlemlerle ilgili açıklamaların verildiği ve tek bir sütunda hem borçlu hem de alacaklı hesapların birlikte yer aldığı görülmektedir. Şekil 1'de sayfanın sağ tarafında yer alan müsvedde defterinin transkripsiyonu Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Müsvedde Defteri

Müsvedde Defteri

- 34 -

Sahife

Numarası (1)

	Madde Numarası	
_____ 1 Mart 99 _____ Pederimin vefatından sonra mirasından aldığım akçe ile ticarete bu gün bede' ve mübaşeret ediyorum	1	30000 »
_____ 1 Keza _____ Mağazanın tamir ve tezyinatı için doğramacı çilingir keçeci vesair esnafa verilen	2	6000 »
_____ 3 Keza _____ Üç ay vade ile « Mehmed Efendiden » satın alınan : « 1800 300 arşın Diyarbekir alacası beheri 4 kr (*) « 1000 200 « « « 5 « « <u>800</u> 200 « « « 4 «	3	3600 »
_____ 5 Keza _____ Dıramalı « Şaban Efendiden » peşin satın alınan : « 600 150 arşın basma beheri 4 kr « 1050 300 « « 3 « 20 ra (*) « <u>600</u> 200 « « 3 «	4	2250 »
_____ 7 Keza _____ (6) ay vade ile Rodoslu (İlya)'dan satın alınan : « 3000 300 arşın çuka beheri 10 kr « 2400 200 « « « 12 « « <u>2800</u> 200 « « « 14 «		
Yekûn		<u>8200</u> »
		<u>50050</u> »
(*) Kuruş ve para lafızlarını ihtisar (kısaltmak) için (kr) ve (ra) diye gösterilmiştir.		
Not: Kayıtların tarihinde yer alan 99 rakamı Hicri 1299 yılının karşılığı olan Miladi 1882 yılını göstermektedir. Kayıtlarda Keza kelimesi "aynı ay ve yıl" anlamında kullanılmıştır.		

Kaynak: (Mecdeddin, 1883: 34)

Mebâdî-i Usul-i Defteri'de yevmiye defteri ile ilgili şu bilgiler verilmektedir (Mecdeddin, 1883: 8-9):

"Yevmiye defteri kaffe-i muamelatın kaydına camidir. Tacir bila fasıla günü gününe muamelatını mezkur deftere kayıt etmeğe mecburdur. Ticaret kanunname-i hümayunun üçüncü maddesi yevmiye defterine olan mecburiyete dairdir. Mezkur defterin maddeleri tarihleri sırasıyla silintisiz ve haksız ve satırların üzerine çıkmaksızın ve haşiyeye bir şey

nakil etmeksizin yazılmak iktiza eder. Mezkur maddelerde satıcı ve alıcının ismi emtianın sıklığı veya emtidadı ve nev'i ve cinsi ve edyanın nakten olsun ve seneden olsun nev'i peşin ve vadesi iş'ar olunmalıdır. Yevmiye defteri müsvedde defterinin mükemmel ve muntazam olarak tebyiz olunmuş sureti olup dört sütuna havidir.

Birinci sütun ile sağındaki ilave sütuna akçe ile küsuru ve ikinci sütuna madde numarası ve üçüncü sütuna dahi kaide-i mahsusasının tatbikan muntazam bir şekilde asıl madde kayıt ve iş'ar edilir.

Müsvedde defterinden yevmiyeye geçirilen mevadd yevmiyeden defter-i kebirde nakil olunacağından işbu nakil hususunu teshil için meblağın tahririnden mukaddem meblağ-ı mezkurun defter-i kebirde nakil olunacağı iş'ar eden şekil ve hey'et kabul olunmuştur.

Dördüncü sütuna dahi muayene ve tahkiki iktiza eden bir maddeyi defter-i kebirde hesaplarını sühuletle bulmak için mezkur maddedeki hesapların defter-i kebirdeki sahife rakamları kayıt ve işaret olunur.

Şekil 1'de sayfanın sol tarafında yer alan yevmiye defterinin transkripsiyonu Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3: Yevmiye Defteri

(1) Sahife numarası	- 35 -	Yevmiye Defteri		
Defter-i Kebir Sahife Numarası		Madde Numarası		
	_____ 1 Mart 99 _____	1		
$\frac{1}{6}$	Kasa Sermayeye Pederimin mirasından alınan meblağ olup inkale ticarete bed'e ediyorum		30000	»
	_____ 1 Keza _____	2		
$\frac{6}{1}$	Menkulat Kasaya Mağazanın tamiri ve tezyinatı için doğramacı çilingir keçeci vesair esnafa verilen		6000	»
	_____ 3 Keza _____	3		
$\frac{6}{7}$	Emtia-i Umumiye Mehmet Efendiye Üç ay vade ile müma ileyhden satın alınan : « 1800 300 arşın Diyarbekir alacası beheri 4 kr « 1000 200 « « « 5 « « 800 200 « « « 4 «		3600	»
	_____ 5 Keza _____	4		
$\frac{6}{1}$	Emtia-i Umumiye Kasaya Peşinen Dıramalı Şaban efendiden satın alınan : « 600 150 arşın basma beheri 4 kr « 1050 300 « « 3 « 20 ra « 600 200 « « 3 «		2250	»
	_____ 7 Keza _____	5		
$\frac{6}{7}$	Emtia-i Umumiye İlyaya (6) ay vade ile kendisinden satın alınan : « 3000 300 arşın çuka beheri 10 kr « 2400 200 « « « 12 « « 2800 200 « « « 14 «		8200	»
	Yekûn		50050	»

Tablo 3'teki örnekte 1 numaralı kayıta "Kasa Sermayeye 30000 kuruş" ifadesi günümüz yevmiye defteri üzerindeki bir gösterim tarzına işaret etmektedir. Bu gösterimde ilk anılan hesap (Kasa Hesabı) borçlu iken ikinci hesap (Sermaye Hesabı) alacaklıdır. Aynı şekilde 3 numaralı kayıta "Emtia-i Umumiye Mehmet Efendiye 3600 kuruş" ifadesinde Emtia-i Umumiye Hesabı borçlu iken Mehmet Efendi Hesabı/Mehmet Efendi'ye veresiye borçları gösteren hesap olarak alacaklıdır. Tutar sütunlarının solundaki kuruş, sağındaki sütun ise para (1/40 kuruş) cinsinden işlem tutarını ifade etmektedir.

Mebâdî-i Usul-i Defterî'de 18-31 Mart 1299 (M. 1882) tarihleri arasında gerçekleşen işlemlere ilişkin tutulan müsvedde ve yevmiye defteri örneği Şekil 2'de gösterilmektedir.

Şekil 2: Müsvedde ve Yevmiye Defteri

صیغه نومروسی (۲) - ۳۷ - یومیه دفتری		صیغه نومروسی (۲) - ۳۶ - مسوده دفتری	
۶	نقل بکون ۱۸ مارت ۹۹	۶	نقل بکون ۱۸ مارت ۹۹
۸	لطیفی افندی امتعه عمومییه (۹۰) کون وعده ایله صایلان : ۱۰۰ آرشون دیار بکر الاجهسی بهری ۵ غر ۲۰۰ ۱۲۰۰	۸	کیره سونقی لطیفی افندی به (۹۰) کون وعده ایله صایلان : ۱۰۰ آرشون دیار بکر الاجهسی بهری ۵ غر ۲۰۰ ۱۲۰۰
۷	۱۸ کذا	۷	۱۸ کذا
۸	مطلوب سنداتی لطیفی افندی به (۳) آی وعددی (۴۰۰) نومروی (کامل) امضالی کندو. سنگ مطلوب سندى الندی	۸	لطیفی افندی تانان : (۳) آی وعددی (۴۰۰) نومروی (کامل) امضالی مطلوب سندی
۸	۳۰ کذا	۸	۳۰ کذا
۸	امتعه عمومییه غالب افندی به (۹۰) کون وعده و /۱۰ اسقونظه ایله بروجه آتی صاوتون التان :	۸	(۹۰) کون وعده و /۱۰ اسقونظه ایله غالب افندی تانان :
۸	۴۵۰ ۳۰ دسته اطلاس بیون باغی بهری ۱۵ غر ۶۰۰ ۶۰ سیاه ۱۴۴ ۱۲ بیاض ۱۱۹۴	۸	۴۵۰ ۳۰ دسته اطلاس بیون باغی بهری ۱۵ غر ۶۰۰ ۶۰ سیاه ۱۴۴ ۱۲ بیاض ۱۱۹۴
۹	۱۰ /۱۰ اسقونظهسی ۱۱۹۴۰	۹	۱۰ /۱۰ اسقونظه ۱۱۹۴۰
۹	۳۰ کذا	۹	۳۰ کذا
۱۰	منقولات امتعه عمومییه مغازه ایچون چالار ساعت ایله مبادل اولان بهر مترسی ۱۲ غروشه ۲۵ آرشون چوقه	۱۰	قدری افندی ایله مبادل اولان : مغازه ایچون چالار ساعت مقابنده بهر مترسی ۱۲ غروشه ۲۵ آرشون چوقه
۱۰	۳۱ کذا	۱۰	۳۱ کذا
۱۰	محمد افندی متنوعهیه (۳) آی وعددی (۳) شهر جاریده التان اتعدهسی بدلی بروجه آتی تسویه ایلدی: ۳۶۰۰	۱۰	(۳) شهر جاریده التان اتعدهسی بهاسنگ تسویه سیچون محمد افندی به تسلیم اولانان : ۳۰۰۰ (۳) آی وعددی (۱۱) نومروی مطلوب سندى ۵۹۴ نقداً وریلان ۶ ۱۰ /۱۰ اسقونظهسی
۱۰	۳۶۰۰	۱۰	۳۶۰۰
۱۰	کار وضرره (۶۰۰) غروشک ۱۰ /۱۰ اسقونظهسی ۶	۱۰	یكون ۵۷۴۲۴۶۰
۱۰	۳۶۰۰	۱۰	۳۶۰۰
۱۰	۵۷۴۲۴۶۰	۱۰	۵۷۴۲۴۶۰

Kaynak: (Mecdeddin, 1883: 36-37)

Şekil 2’de sayfanın sağ tarafında yer alan müsvedde defterinin transkripsiyonu Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 4: Müsvedde Defteri

Müsvedde Defteri	- 36 -	Sahife numarası (2)	
_____ 18 Mart 99 _____ Nakil yekûn Kira (karşılığı) Lütfi Efendiye (90) gün vade ile satılan : « 500 100 arşın Diyarbekir alacası beheri 5 kr « <u>1200</u> 200 « « « « 6 « _____ 18 Keza _____	6	50050	»
_____ Lütfi Efendiden alınan: (3) ay vadeli (400) numaralı) Kamil imzalı matlub senedi _____ 30 Keza _____	7	700	»
_____ (90) gün vadeli ve % 10 iskonto (*) ile Galip Efendiden satın alınan : « 450 30 deste atlas boyun bağı beheri 15 kr « 600 60 « siyah « « 10 « « <u>144</u> 12 « beyaz « « 12 « « 1194 <u>40 119</u> % 10 ıskontosu _____ 30 Keza _____	8	1074	60
_____ Kadri Efendi ile mübadele olunan : Mağaza için çalar saat mukabilinde beher metresi 12 kuruş 25 arşın çuka _____ 31 Keza _____	9	300	»
_____ (4) şehri cariyede alınan emtiası bahasının tesviyesi için Mehmet efendiye teslim olunan : « 4000 (4) ay vadeli (11) numaralı matlub senedi « 594 nakten verilen « <u>2</u> % 1 ıskontosu _____ Yekûn	10	<u>3600</u>	—
		57424	60

(*) Hattı mail iki tarafı ortasına vaz’ olunan iki noktadan ibaret olan şu % işaret

faiz ve ıskonto hesaplarında müstamel olup yüzde demektir.

Çuka (çuha): Osmanlı coğrafyasında imal edilen bir yünlü dokuma türü olup daha çok askerlerin giyim ihtiyacının karşılanması için kullanılmıştır.

Şekil 2’de sayfanın sol tarafında yer alan yevmiye defterinin transkripsiyonu Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 5: Yevmiye Defteri

(2) Sahife numarası	- 37 -	Yevmiye Defteri	
	Nakil Yekun		50050 »
	_____ 18 Mart 99 _____	6	
$\frac{8}{2}$	Lutfi Efendi Emtia-i Umumiyye (90) gün vade ile mumâ ileyhâ satılan : « 500 100 arşın Diyar bekir alacası beheri 5 kr « <u>1200</u> 200 « « « 6 «		1700 »
	_____ 18 Keza _____	7	
$\frac{3}{8}$	Matlub Senedatı Lutfi Efendiye (3) ay vadeli (400) numaralı (Kamil) imzalı kendisinin matlub senedi alındı		800 »
	_____ 30 Keza _____	8	
$\frac{2}{8}$	Emtia-i Umumiye Galip Efendiye (90) gün vade ve %10 ıskonto ile bervech-i âtî satın alınan : « 450 30 deste atlas boyun bağı beheri 15 kr « 600 60 « siyah « « 10 « « <u>144</u> 12 « beyaz « « 12 « « 1194 <u>40 119</u> % 10 ıskontosu		1074 60
	_____ 30 Keza _____	9	
$\frac{6}{2}$	Menkulat Emtia-i Umumiyye Mağaza için çalar saat ile mübadele olunan beher metresi 12 kuruş 25 arşın çuka		300 »
	_____ 31 Keza _____	10	
$\frac{7}{M}$	Mehmet Efendi Mütenevviaya (3) ay vadeli (3) şehri cariyyede alınan emtiası bedeli bervech-i âtî tesviye edildi:		
	« <u>3600</u> Deyn senedatı « 3000 gelecek (31) Haziran tarihli ve (11) numaralı senedim		
	« 594 nakden teslimat Kasaya		
	« <u>6</u> (600) kuruş %1 ıskontosu Kar ve zarar		
	Yekûn		<u>3600</u> »
			<u>57424</u> 60

Mebâdî-i Usul-i Defterî'de 31 Mart-15 Nisan 1299 (M. 1882) tarihleri arasında gerçekleşen işlemlere ilişkin tutulan müsvedde ve yevmiye defteri örneği Şekil 3'de gösterilmektedir.

بومیه دفتری		صحیفه نومروسی (۳)	
۳۹ -		۳۸ - مسوده دفتری	
۱۱	۵۷۴۲۴ ۶۰	۱۱	۵۷۴۲۴ ۶۰
نقل یكون		نقل یكون	
۳۱ مارت ۹۹		۳۱ مارت ۹۹	
مطلوب سنداتی		لطیف افندی اوزرینه کتیده قلنان:	
لطیف افندی به		(۴۰۱) نومروی (۳۱) حزران تاریخی بولیچیم	
(۴۰۱) نومروی (۳۱) حزران تاریخی کندو اوزرینه کتیده اولنان بولیچیم	۱۰۰۰ »		۱۰۰۰ »
	۵۸۴۲۴ ۶۰		۵۸۴۲۴ ۶۰
۱۲	۱۰۰۰ »	۱۲	۱۰۰۰ »
۱ نisan ۹۹		۱ نisan ۹۹	
بدری افندی		سنوی ۵٪ حساب جاری ایله بدری افندی به وریلان	
قاصه به		۲ کذا	
سنوی ۵٪ فائض حسابله تقدأ کندوسنه وریلان	۱۰۰۰ »		۱۰۰۰ »
۱۳	۱۲۰۰ »	۱۳	۱۲۰۰ »
۲ کذا		۲ کذا	
قاصه		پشیناً دیتمیزی به صایتلان:	
امتعّه عمومی به		(۱۶۰) آرشون دیار بکر الاجهسی بهری ۷ غر ۲۰ ره	
پشیناً دیتمیزی به صایتلان: (۱۵۰) آرشون دیار بکر الاجهسی بهری ۷ غر ۲۰ ره	۱۲۰۰ »		۱۲۰۰ »
۱۴	۶۰۰۰ »	۱۴	۶۰۰۰ »
۳ کذا		۳ کذا	
عمر افندی		(۹۰) کون وعده ایله «عمر افندی» به صایتلان:	
امتعّه عمومی به		۲۸۰۰ » ۱۷۵ آرشون چوقه بهری ۱۶ غر	
(۹۰) کون وعده ایله کندوسنه صایتلان بوجه آئی امتعه ملک بدلی:		۳۲۴۰ » ۱۸۰ » ۱۸ »	
۲۸۰۰ » ۱۷۵ آرشون چوقه بهری ۱۶ غر		۴۶۰ » ۱۱۵ » بصمه ۴ »	
۳۲۴۰ » ۱۸۰ » ۱۸ »			
۴۶۰ » ۱۱۵ » بصمه ۴ »			
۱۵	۶۰۰۰ »	۱۵	۶۰۰۰ »
۱۵ کذا		۱۵ کذا	
مستوعه		(۱۵) مارتده کی امتعه ملک بدلی مقابله اخذ اوننان:	
عمر افندی به		۴۹۲۵ » تقدأ النان	
(۱۵) مارتده کی امتعه ملک بدلی مقابله اخذ اوننان:	۶۰۰۰ »	۷۵ » اسقونطهسی	
		(۴۰۲) نومروی (۳۰) توو تاریخی امر به مطلوب سندی	
		۱۵۰۰ »	
		۶۰۰۰ »	
		۷۲۶۲۴ ۶۰	
۱		۱	
قاصه		قاصه	
تقدأ النان		تقدأ النان	
۴۹۲۵ »		۴۹۲۵ »	
۵		۵	
کاروضرر		کاروضرر	
۷۵ »		۷۵ »	
۳		۳	
مطلوب سنداتی		مطلوب سنداتی	
(۴۰۲) نومروی (۳۰) توو تاریخی نیم امر به سندی		(۴۰۲) نومروی (۳۰) توو تاریخی نیم امر به سندی	
۱۵۰۰ »		۱۵۰۰ »	
۶۰۰۰ »		۶۰۰۰ »	
۷۲۶۲۴ ۶۰		۷۲۶۲۴ ۶۰	
۱۱		۱۱	
یكون		یكون	

Şekil 3: Müsvedde ve Yevmiye Defteri

Kaynak: (Mecdeddin, 1883: 38-39)

Şekil 3’de sayfanın sağ tarafında yer alan müsvedde defterinin transkripsiyonu Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6: Müsvedde Defteri

Müsvedde Defteri

- 38 -

Sahife numarası (3)

_____ 13 Mart 99 _____ Nakil yekûn	11	57424	60
Lütfi efendiye üzerine keşide kalınan : (401) numaralı (31) Haziran tarihli poliçem		<u>1000</u>	» 60
_____ 1 Nisan 99 _____	12	58424	
Senevi % 5 hesabı cari ile Bedri efendiye verilen	12	1000	»
_____ 2 Keza _____	13		
Peşinen Dimitriye satılan : (160) arşın Diyarbekir alacası beheri 7 kr 20 ra	13	1200	»
_____ 3 Keza _____	14		
(90) gün vade ile « Ömer efendi » ye satılan : « 2800 175 arşın çuka beheri 16 kr « 3240 180 « « 18 « « <u>460</u> 115 « basma 4 «	14	6500	»
_____ 15 Keza _____	15		
(15) Martta satılan emtiâmın bahası için Ömer efendiden alınan : « 4925 nakten « 75 iskontosu « <u>1500</u> (402) numaralı (30) Temmuz tarihli emrime matlub senedi	15	<u>6500</u>	»
Yekûn		72624	60

Kaynak: (Mecdeddin, 1883: 38)

Şekil 3’de sayfanın sol tarafında yer alan yevmiye defterinin transkripsiyonu Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7: Yevmiye Defteri

(3) Sahife numarası	- 39 -	Yevmiye Defteri	
	Nakil Yekûn		57424 60
	_____ 31 Mart 99 _____	11	
<u>3</u> 8	Matlub Senedatı Lutfi Efendiye (401) numaralı (31) Haziran tarihli kendi üzerine keşide olunan poliçem		<u>1000</u> » 58424 60
	_____ 1 Nisan 99 _____	12	
<u>9</u> 1	Bedri Efendi Kasaya Senevi % 5 faiz hesabı ile nakden kendisine verilen		1000 »
	_____ 2 Keza _____	13	
<u>1</u> 3	Kasa Emtia-ı Umumiyye Peşinen Dimitriye satılan : (150) arşın Diyarbekir alacası beheri 7 kr 20 ra		1200 »
	_____ 3 Keza _____	14	
<u>9</u> 2	Ömer Efendi Emtia-ı Umumiyye (90) gün vade ile kendisine satılan bervech-i âti emtiamın bedeli : « 2800 175 arşın çuka beheri 16 kr « 3240 180 « « 18 « « 460 115 « basma 4 «		6500 »
	_____ 31 Keza _____	15	
<u>M</u> 9	Mütenevvia Ömer Efendiye (15) Marttaki emtiamın bedeli mukabilinde ahz olunan : « 6500		
1	Kasa « 4925 nakten alınan		
5	Kar ve Zarar « 75 (5000) kuruşun %1,5 iskontosu		
3	Matlub Senedatı « 1500 (402) numaralı (30) Temmuz tarihli benim emrime senedi		
	Yekûn		<u>65000</u> » 73624 60

Kaynak: (Mecdeddin, 1883: 39)

Mebâdî-i Usul-i Defterî'de 18 Nisan-1 Mayıs 1299 (M. 1882) tarihleri arasında gerçekleşen işlemlere ilişkin tutulan müsvedde ve yevmiye defteri örneği Şekil 4'de gösterilmektedir.

بومیه دفتری		صحیفه نومروسی (۴)	
۴۱ -		۴۰ -	
۱۶	۷۳۶۲۴۶۰	۱۶	۷۳۶۲۴۶۰
نقل یکون		نقل یکون	
۱۸ نisan ۹۹		۱۸ نisan ۹۹	
لوقی		لوقی	
مطلوب سنداته		مطلوب سنداته	
(۴۰۲) نومرولی (پرتو) امضالی (۳۰) تموز تاریخی تسلیم	۱۰۰۰ »	(۴۰۲) نومرولی (پرتو) امضالی (۳۰) تموز تاریخی مطلوب	۱۰۰۰ »
ایدیلان مطلوب سندتی		سندتی	
۱۹ کذا		۱۹ کذا	
۱۷		۱۷	
مفتولات		مفتولات	
قاصهیه		قاصهیه	
مغازه ایچون یشینا صاتون اتان یازیقانه بدلی	۱۰۰ »	مغازه ایچون یشینا صاتون اتان بر عدد یازیقانه بهاسی	۱۰۰ »
۲۴ کذا		۲۴ کذا	
۱۸		۱۸	
غالب افندی		غالب افندی	
دین سنداته		دین سنداته	
(۱۲) نومرولی (۳۰) تموز تاریخی قبول اولنان بولجدهسی	۱۰۰۰ »	(۱۲) نومرولی (۳۰) تموز تاریخی غالب افندی تک بولجدهسی	۱۰۰۰ »
۲۰ کذا		۲۰ کذا	
۱۹		۱۹	
متنوعه		متنوعه	
امتععه عمومیهیه		امتععه عمومیهیه	
فرید افندی به صاتیلان امتعمک بدلی بروجده آق تسویه ایدلدی		فرید افندی به صاتیلان امتعمک بدلی بروجده آق تسویه ایدلدی	
» ۲۲۰ » ۴۰ آرشون دیاربکر الاجدهسی بهری » غروش		» ۲۲۰ » ۴۰ آرشون دیاربکر الاجدهسی بهری » غروش	
مطلوب سنداتی		مطلوب سنداتی	
» ۲۲۰ » (۴۰۳) نومرولی (۱۵) تموز تاریخی سندتی		» ۲۲۰ » (۴۰۳) نومرولی (۱۵) تموز تاریخی سندتی	
کار و ضرر		کار و ضرر	
بالتراخی تنزیل فیثات		تنزیل فیثات	
» »		» »	
۲۲۰ »		۲۲۰ »	
۷۶۴۴۹۶۰		۷۶۴۴۹۶۰	
۲۰		۲۰	
۱ مایس ۹۹		۱ مایس ۹۹	
ایلیا		ایلیا	
متنوعهیه		متنوعهیه	
(۶) آی و عددی (۷) مارتده کی امتعمه سی بدله محسوباً تسلیم اولنان :	۵۰۰۰ »	(۶) آی و عددی (۷) مارتده کی امتعمه سی بدله محسوباً تسلیم اولنان :	۵۰۰۰ »
قاصهیه		قاصهیه	
» ۱۹۰۰ » نقداً		» ۱۹۰۰ » نقداً	
کار و ضرره		کار و ضرره	
» ۴۰ » (۲۰۰۰) غروشک / ۲۰۰ اسقونظهسی		» ۴۰ » (۲۰۰۰) غروشک / ۲۰۰ اسقونظهسی	
دین سنداته		دین سنداته	
» ۳۰۰۰ » (۱۳) نومرولی (۷) ایلول تاریخی کندی امرینه سندم		» ۳۰۰۰ » (۱۳) نومرولی (۷) ایلول تاریخی امرینه سندم	
» »		» »	
» »		» »	
» »		» »	
یکون	۸۱۹۴۹۶۰	یکون	۸۱۹۴۹۶۰

Şekil 4: Müsvedde ve Yevmiye Defteri

Kaynak: (Mecdeddin, 1883: 40-41)

Şekil 4’de sayfanın sağ tarafında yer alan müsvedde defterinin transkripsiyonu Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8: Müsvedde Defteri

Müsvedde Defteri	- 40 -	Sahife numarası (4)	
18 Nisan 99	16		
Nakil Yekûn		72624	60
Sarraf « Levni » ye teslim olunan : (402) numaralı (Pertev) imzalı (30) Temmuz tarihli matlub senedi		<u>1500</u>	»
19 Keza	17	100	»
Mağaza için peşinen satın alınan bir adet yazıhane bahası			
24 Keza	18	1000	»
(12) numaralı (30) Temmuz tarihli Galib efendinin poliçesi kabul olundu			
25 Keza	19		
Ferid efendiye satılan : « 225 45 arşın Diyarbekir alacası beheri 5 kuruş « 220 (403) numaralı (15) Temmuz tarihli senet ile tesviye olundu « 5 tenzil fiyatı		<u>225</u> 76449	<u>»</u> 60
1 Mayıs 99	20		
(6) ay vadeli (7) Marttaki emtiası bedeline mahsuben (İlyaya) teslim olunan : « 1950 nakten « 50 ıskonto « 3500 (13) numaralı (7) Eylül tarihli emrine senedim		<u>5500</u>	<u>»</u>
Yekûn		81949	60

Kaynak: (Mecdeddin, 1883: 40)

Şekil 4’de sayfanın sol tarafında yer alan yevmiye defterinin transkripsiyonu Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9: Yevmiye Defteri

(4) Sahife numarası	- 41 -	Yevmiye Defteri	
	Nakil Yekûn		73624 60
	_____ 18 Nisan 99 _____	16	
<u>10</u> 3	Levni Matlub Senedatı (402) numaralı (Pertev) imzalı (30) Temmuz tarihli teslim edilen matlub senedi		1500 »
	_____ 19 Keza _____	17	
<u>6</u> 1	Menkulat Kasaya Mağaza için peşinen satın alınan yazıhane bedeli		100 »
	_____ 24 Keza _____	18	
<u>8</u> 3	Galib Efendi Deyn Senedatına (12) numaralı (30) Temmuz tarihli kabul olunan poliçesi		1000 »
	_____ 25 Keza _____	19	
<u>M</u> 2	Mütenevvia Emtia-ı Umumiyye Ferid Efendiye satılan emtiamın bedeli bervech-i âti tesviye edildi : « 225 45 arşın Diyarbekir alacası beheri 5 kuruş		
3	Matlub Senedatı « 220 (403) numaralı (15) Temmuz tarihli senedi		
5	Kar ve Zarar « 5 Bilterâzı tenzil fiyatı		
	_____ 1 Mayıs 99 _____	20	<u>225</u> » 76449 60
<u>7</u> M	İlya Mütenevviaya (6) ay vadeli (7) Marttaki emtiası bedeline mahsuben teslim alınan : « 5500		
1	Kasaya « 1950 nakten		
5	Kar ve Zarar « 40 (2000) kuruşun %2,5 ıskontosu		
3	Deyn Senedatı « 3500 (13) numaralı (7) Eylül tarihli kendi emrine senedim		<u>5500</u> »
	Yekûn		81949 60

Kaynak: (Mecdeddin, 1883: 41)

Mebâdî-i Usul-i Defterî'de 8-30 Mayıs 1299 (M. 1882) tarihleri arasında gerçekleşen işlemlere ilişkin tutulan müsvedde ve yevmiye defteri örnekleri Şekil 5'de gösterilmektedir.

صحیفه نومروسی (۵)		- ۴۳ -		یومیه دفتری	
۱	۷	نقل یکون	۲۱	۸۱۹۴۹۶۰	
		۸ مایس ۹۹			
		قاصه محمد افندی به			
		بلا فائض محسوباً انذ اولنان اچیبه		۵۰۰	»
		۹ کذا	۲۲		
۳	۳	مطلوب سنداتی			
		متوعه به			
		(قاوه) به اسقونظمسی اجرا ایتدیریلان :			
		۱۵۰۰ » (۴۰۴) نومروی (۱۰) ایلول تاریخی (لامبو) امضالی پوئیجه			
۱	۵	قاصه به			
		۱۴۷۰ نقداً			
		کاروضرره			
		۳۰ اسقونظمسی			
		۱۸ کذا	۲۳	۱۵۰۰	»
۷	۳	ایلیا			
		متوعه به			
		(۷) مارتده کی امتعه سی بدله محسوباً تسلیم اولنان :			
		۱۵۰۰ » (۴۰۴) نومروی (۱۰) ایلول تاریخی (لامبو)			
۳	۲	مطلوب سنداته			
		امضالی قاوه تک پوئیجه سی			
		۲۰۰ » ۲۰ آرشون چوقه بری ۱۰ غروش اعاده اولنان امتعه			
		۲۰۰ » اعاده اولنان امتعه : ۲۰ آرشون چوقه بری ۱۰ غر			
		۱۹ کذا	۲۴	۱۷۰۰	»
۳	۳	مطاب سنداتی			
		امتعّه عمومی به			
		درویش افندی کندوسنه صایتلان بروجه آق امتعه سی			
		۱۶۵۰ » (۴۰۵) نومروی (۳۰) اغستوس تاریخی بنم امریبه سندیله			
		تسویه ایتدی			
		۴۵۰ » ۱۰۰ آرشون بصره بری ۴ غر ۲۰ ره			
		۱۲۰۰ » ۱۰۰ چوقه » ۱۲ »			
		۳۰ کذا	۲۵	۱۶۵۰	»
۶۰	۲	حسین افندی			
		امتعّه عمومی به			
		۱۲۵۰ » (۳) وعده ایله امتعه م بدلی			
		۱۲۰۰ » ۱۰۰ آرشون بصره بری ۱۲ غر			
		۵۰ » ۴ دسته بیون باغی ۱۲ » ۲۰ ره			
		۱۲۵۰ »			
		یکون		۸۸۹۴۹۶۰	

صحیفه نومروسی (۵)		- ۴۲ -		مسوده دفتری	
۱	۷	نقل یکون	۲۱	۸۱۹۴۹۶۰	
		۸ مایس ۹۹			
		بلا فائض محسوباً محمد افندی انذ اولنان اچیبه		۵۰۰	»
		۹ کذا	۲۲		
		«قاوه» به اسقونظمسی اجرا ایتدیریلان :			
		۱۵۰۰ » (۴۰۴) نومروی (۱۰) ایلول تاریخی (لامبو)			
		اوزرینه پوئیجه			
		۳۰ » ۲. / اسقونظمسی			
		۱۴۷۰ » اصل قاصه به وضع اولنان			
		۱۸ کذا	۲۳	۱۵۰۰	»
		(۷) مارتده کی امتعه سی بدله محسوباً (ایلیا) به تسلیم اولنان :			
		۱۵۰۰ » (۴۰۴) نومروی (۱۰) ایلول تاریخی (لامبو)			
		امضالی قاوه تک پوئیجه سی			
		۲۰۰ » ۲۰ آرشون چوقه بری ۱۰ غروش اعاده اولنان امتعه			
		۱۹ کذا	۲۴	۱۷۰۰	»
		درویش افندی به صایتلان :			
		۴۵۰ » ۱۰۰ آرشون بصره بری ۴ غر ۲۰ ره			
		۱۲۰۰ » ۱۰۰ چوقه » ۱۲ »			
		۱۶۵۰ » (۴۰۵) نومروی وکلده جک (۳۰) اغستوس تاریخی بنم امریبه			
		سندیله تسویه ایتدی			
		۳۰ کذا	۲۵	۱۶۵۰	»
		حسین افندی به صایتلان :			
		۱۱۰۰ » ۱۰۰ آرشون چوقه بری ۱۲ غر			
		۵۰ » ۴ دهنه بیون باغی » ۱۲ » ۲۰ ره			
		۱۲۵۰ »			
		یکون		۸۸۵۴۹۶۰	

Şekil 5: Müsvedde ve Yevmiye Defteri

Kaynak: (Mecdeddin, 1883: 42-43)

Şekil 5’de sayfanın sağ tarafında yer alan müsvedde defterinin transkripsiyonu Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10: Müsvedde Defteri

Müsvedde Defteri	- 42 -	Sahife numarası (5)	
_____ 8 Mayıs 99 _____ Nakil yekûn	21	81949	60
Bila faiz mahsuben Mehmet Efendiden alınan akçe		500	»
_____ 9 Keza _____ Kawa’ya ıskontosu icra ettirilen: « 1500 (404) numaralı (10) Eylül tarihli (Lambo) üzerine poliçe « 30 % 2 ıskontası « 1470 Asıl kasaya vuzu’ olunan	22	1500	»
_____ 18 Keza _____ (8) Marttaki emtiası bedeline mahsuben (İlya) ya teslim olunan: « 1500 (404) numaralı (10) Eylül tarihli (Lambo) imzalı Kawa’nın poliçesi « 200 20 arşın çuka beheri 10 kuruş iade olunan emtia	23	1700	»
_____ 19 Keza _____ Derviş efendiye satılan: « 450 100 arşın basma beheri 4 kr 20 ra « 1200 100 « çuka « 12 kr (405) numaralı ve gelecek (30) Ağustos tarihli benim emrime senediyle tesviye etti	24	1650	»
_____ 30 Keza _____ Hüseyin efendiye satılan: « 1100* 100 arşın çuka beheri 12 kr « 50 4 deste boyun bağı beheri 12 kr 20 ra	25	1250	»
Yekûn		88549	60

*Eserin müellifinin hesapladığı tutarda değişikliğe gidilmemiştir.

Kaynak: (Mecdeddin, 1883: 42)

Şekil 5’de sayfanın sol tarafında yer alan yevmiye defterinin transkripsiyonu Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11: Yevmiye Defteri

(5) Sahife numarası	- 43 -	Yevmiye Defteri	
	Nakil Yekûn		81949 60
<u>1</u> 7	8 Mayıs 99 Kasa Mehmet Efendiye Bila faiz mahsuben ahz olunan akçe	21	500 »
<u>3</u> M	9 Keza Matlub Senedatı Mütenevviaya (Kawa)’ya ıskontosu icra ettirilen: «1500 (404) numaralı (10) Eylül tarihli (Lambo) imzalı poliçe	22	
1	« 1470 nakten		
«	« 30 ıskontosu		1500 »
<u>7</u> M	18 Keza İlya Mütenevviaya (8) Marttaki emtiası bedeline mahsuben teslim alınan:	23	
3	Matlub Senedatı « 1500 (404) numaralı (10) Eylül tarihli (Lambo) imzalı senet		
2	Emtia-ı Umumiyyeye « 200 İade olunan emtia : 20 arşın çuka beheri 10 kuruş		1700 »
<u>3</u> 2	19 Keza Matlub Senedatı Emtia-ı Umumiyyeye Derviş Efendi kendisine satılan bervec-i âfi emtiam: « (405) numaralı (30) Ağustos tarihli benim emrime senediyle « 1650 tesviye etti « 450 100 arşın basma beheri 4 kr 20 ra « 1200 100 « çuka « 12 kr	24	1650 »
<u>10</u> 2	30 Keza Hüseyin Efendi Emtia-ı Umumiyyeye « 1250 (3) vade ile emtiam bedeli « 1200 100 arşın beheri 12 kr « 50 4 deste boyun bağı beheri 12 kr 20 ra	25	1250 »
	Yekûn		88959 60

Kaynak: (Mecdeddin, 1883: 43)

Mebâdî-i Usul-i Defterî'de 31 Mayıs 1299 (M. 1882) tarihinde gerçekleşen işlemlere ilişkin tutulan müsvedde ve yevmiye defteri örnekleri Şekil 6'da gösterilmektedir.

صیغه نومروسی (۶)		— ۴۵ —		یومیه دفتری	
۲۶	نقل یكون	۸۸۰۴۹۶۰	۳۱ مایس ۹۹	۲۶	۸۸۰۴۹۶۰
۴	متنوعه قاصهیه		مصارف بیتیه	۴	
۴	» ۴۰۰ مصارف داخله ایچون ویریلان		» ۲۵۰ کندی حسابیه برآیلق معاشم ایچون ویریلان		
۲۷	کذا ۳۱	۶۵۰		۲۷	۶۵۰
۳	متنوعه مطلوب سنداته		» ۱۹۵۰ (۴۰۰) نومرولی (۳۰) اغشتوس تاریخیلی سند بروجیه آی		
۱	قاصه		» ۱۶۳۵ تقدآ النان		
۵	کار و ضرر		» ۱۵ قیردرمه زیای		
۲۸	کذا ۳۱	۱۶۵۰		۲۸	۱۶۵۰
۳	دین سنداتی		» ۳۰۰۰ (۱۱) نومرولی محمد افندی امرینه سندم تأدیه اولندی		
۲۹	کذا ۳۱	۳۰۰۰		۲۹	۳۰۰۰
۱	قاصه		» ۱۰۰۰ (۴۰۱) نومرولی (لطیف) امضالی بولجیه مک بدل بوکون		
۳۰	کذا ۳۱	۱۰۰۰		۳۰	۱۰۰۰
۱	مصارف عمومیه		» ۱۰۰ مغازه خدیجهسنگ برآیلق معاشی ایچون ویریلان		
۳۱	کذا ۳۱	۸۵۰		۳۱	۸۵۰
۱	قاصهیه		» ۷۵۰ (۳) آیلق کرا و ویرکو ایچون تأدیه اولنان		
۳۱	کذا ۳۱	۳۵۰		۳۱	۳۵۰
۱	مصارف بیتیه		» ۳۵۰ بقاله، قصابیه، اکتچییه کندیولرندن انیش اولان ماکولت		
۱	کندولرندن انان ماکولات بدلی ایچون بقاله اکتچییه قصابیه ویریلان				
	یكون	۹۶۰۴۹۶۰			۹۶۰۴۹۶۰

Şekil 6: Müsvedde ve Yevmiye Defteri

Kaynak: (Mecdeddin, 1883: 44-45)

Şekil 6’da sayfanın sağ tarafında yer alan müsvedde defterinin transkripsiyonu Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12: Müsvedde Defteri

Müsvedde Defteri	- 44 -	Sahife numarası (6)	
_____ 31 Mayıs 99 _____ Nakil yekûn « 400 tediye edilen masarif-i dahiliye için « 250 « « kendi hesabıma bir aylık maaşım için	26	88549	60
_____ 31 Keza _____	27		»
«Levni» ye kırdırılan : (405) numaralı (Nadir) imzalı (30) Ağustos tarihli senet « 1635 nakten alınan « 15 kırdırma ziyarı	28	1650	»
_____ 31 Keza _____	29		»
11 (numaralı) Mehmet efendi emrine senedim tediye olundu	30	3000	»
_____ 31 Keza _____	31		»
(401) numaralı (Lutfi) imzalı poliçemin bedeli yekûnu Kasaya vuzu’ olundu	32	1000	»
_____ 31 Keza _____	33		»
« 100 mağaza hizmetçisinin bir aylık maaşı için verilen « 750 (3) aylık kira ve vergi için tediye olunan	34	850	»
_____ 31 Keza _____	35		»
Bakkala, kasaba, ekmekçiye kendilerinden alınmış olan me’kulât bahası için tediye olunan	36	350	»
Yekûn	37	96049	60

Kaynak: (Mecdeddin, 1883: 44)

Şekil 6'da sayfanın sol tarafında yer alan yevmiye defterinin transkripsiyonu Tablo 13'de sunulmuştur.

Tablo 13: Yevmiye Defteri

(6) Sahife numarası	- 45 -	Yevmiye Defteri	
	Nakil Yekûn		88549 60
	_____ 31 Mayıs 99 _____	26	
<u>M</u> 1	Mütenevvia Kasaya		
4	Masarif-i Beytiye		
4	« 400 Masarif-i dahiliye için verilen		
	Masarif-i Umumiye		
	« 250 kendi hesabıma bir aylık maaşım için verilen		
	_____ 31 Keza _____	27	650 »
<u>M</u> 3	Mütenevvia Matlub Senedatı		
	(405) numaralı (30) Ağustos tarihli senet bervech-i âfî		
	« (1950) «Levni» ye kırdırıldı :		
1	Kasa		
	« 1635 nakten alınan		
5	Kar ve Zarar		
	« 15 kırdırma ziyarı		
	_____ 31 Keza _____	28	1650 »
<u>3</u> 1	Deyn Senedatı Kasaya		
	(11) numaralı (Mehmet Efendi) emrine senedim tediye olundu		
	_____ 31 Keza _____	29	3000 »
<u>1</u> 3	Kasa Matlub Senedatı		
	(401) numaralı (Lutfi) imzalı poliçemin bedeli Kasaya vuzu' olundu		
	_____ 31 Keza _____	30	1000 »
<u>4</u> 1	Masarif-i Umumiye Kasaya		
	« 100 mağaza uşağının bir aylık maaşı için verilen		
	« 750 (3) aylık kira ve vergiye tediye olunan		
	_____ 31 Keza _____	31	850 »
<u>4</u> 1	Masarif-i Beytiye Kasaya		
	Kendilerinden alınan me'kulât bedeli için bakkala, ekmekçiye, kasaba verilen		
	_____ 31 Keza _____	31	350 »
	Yekûn		96049 60

Kaynak: (Mecdeddin, 1883: 45)

Mebâdî-i Usul-i Defterî'de 31 Mayıs 1299 (M. 1882) tarihinde gerçekleşen işlemlere ilişkin tutulan müsvedde ve yevmiye defteri örnekleri Şekil 7'de gösterilmektedir.

صیغه نومروسی (۷) — ۴۷ — بومیه دفتری		مسوده دفتری — ۴۶ — صیغه نومروسی (۷)	
۳۲	نقل یکون ۳۱ مایس ۹۹	۳۲	نقل یکون ۳۱ مایس ۹۹
۳۳	امتعه عمومیه کارضره مغازده کی امتعه نك شفره لرینه نظرآ بوکون تنظیم اولان خلاصه نك تیجه سنه کوره مختلف صانشدن حاصل اولان خام مبلغ مقداری ۲۶۳۴ »	۳۳	بوکون تنظیم اولان خلاصه به نظرآ مغازه موجود اشیا بدلی ۴۷۳۳ ۶۰ «امتعه عمومیه» حسابنك دفتر کبرده کی دینی مختلف بیع وشراده حصوله کلان خام تمتع شوندن عبارت اولدینی اکلاشیلور ۲۰۹۹ ۶۰
۳۴	کار وضرر متنوعه مصارف عمومیه مذکور حساب بقیه سی ۱۱۰۰ »	۳۴	۳۱ کذا
۳۵	کار وضرر منقولاته غروش قیمتده بولان منقولاتک سنوی %۰/۰ تنزیل فیثانک اولان (۳۲۰) غروشک اوج آلیق مقداری ۳۱ کذا	۳۵	۳۱ کذا ۳) آلیق مصارف عمومیه نك مقداری ۱۱۰۰ » کذا مصارف بقیه نك مقداری ۷۵۰ »
۳۶	اخراجات میرانی متنوعه یکدن بورجل کوسترله جک اولان بوجه آتی حسابنك بوکون موازنه سیچون ۶۲۲۰ »	۳۶	۳۱ کذا ۳۴
۳۷	امتعه عمومیه ۴۷۳۳ ۶۰	۳۷	۳۴
۳۸	فاصله ۲۱۰۴۶ »	۳۸	۳۵
۳۹	مطلوب سنداته ۹۲۰ »	۳۹	۳۶
۴۰	صراف لونی به ۱۵۰۰ »	۴۰	۳۷
۴۱	بدری افندی به ۱۰۰۰ »	۴۱	۳۸
۴۲	حسین افندی به ۱۲۵۰ »	۴۲	۳۹
	۳۶۷۶۹ ۶۰		۳۹
	یکون ۱۲۷۲۸۲ ۲۰		۴۰
			۴۰
			۴۱
			۴۲
			۴۳
			۴۴
			۴۵
			۴۶
			۴۷
			۴۸
			۴۹
			۵۰
			۵۱
			۵۲
			۵۳
			۵۴
			۵۵
			۵۶
			۵۷
			۵۸
			۵۹
			۶۰
			۶۱
			۶۲
			۶۳
			۶۴
			۶۵
			۶۶
			۶۷
			۶۸
			۶۹
			۷۰
			۷۱
			۷۲
			۷۳
			۷۴
			۷۵
			۷۶
			۷۷
			۷۸
			۷۹
			۸۰
			۸۱
			۸۲
			۸۳
			۸۴
			۸۵
			۸۶
			۸۷
			۸۸
			۸۹
			۹۰
			۹۱
			۹۲
			۹۳
			۹۴
			۹۵
			۹۶
			۹۷
			۹۸
			۹۹
			۱۰۰

Şekil 7: Müsvedde ve Yevmiye Defteri

Kaynak: (Mecdeddin, 1883: 46-47)

Şekil 7’de sayfanın sağ tarafında yer alan müsvedde defterinin transkripsiyonu Tablo 14’de sunulmuştur.

Tablo 14: Müsvedde Defteri

Müsvedde Defteri	- 46 -	Sahife numarası (7)	
_____ 31 Mayıs 99 _____ Nakil yekûn	32	96049	60
Bu gün tanzim olunan hülasaya nazaran mağazada mevcut 60 4733 eşya bedeli 60 2099 «emtia-i umumiye» hesabının defter-i kebirdeki deyn-i Muhtelif bey’ ve şirâda husule gelen ham temettü şundan ibaret olduğu anlaşılır		2634	»
_____ 31 Keza _____	33		
« 1100 (3) Eylül masarif-i umumiyenin miktarı « 750 Keza masarif-i beytiyenin miktarı		1850	»
_____ 31 Keza _____	34		
(6400) kuruş kıymetinde bulunan menkulatın % 5 tenzili fiyatının bir seneliği olan 320 kuruşun üç aylık miktarı		80	»
_____ 31 Keza _____	35		
İhracat mizanının deyn tarafına nakil edilecek olan defteri kebir muhtelif hesabâtının düyunatı olup mizan-ı umumiyeye nazaran şu miktarı baliğ olan		36769	60
Yekûn		137383	20

Kaynak: (Mecdeddin, 1883: 46)

Şekil 7’de sayfanın sol tarafında yer alan yevmiye defterinin transkripsiyonu Tablo 15’de sunulmuştur.

Tablo 15: Yevmiye Defteri

(7) Sahife numarası	- 47 -	Yevmiye Defteri	
	Nakil Yekûn		96049 60
	_____ 31 Mayıs 99 _____	32	
<u>2</u> 5	Emtia-ı Umumiyye Kar ve Zarar Mağazadaki emtianın bu gün tanzim olunan hülasanın neticesine göre muhtelif satıştan hasıl olan ham « 2634 temettü miktarı 60 4733 Mağazadaki eşyanın bedeli 60 2099 Defter-i kebire nazaran bulunan miktar		2634 »
	_____ 31 Keza _____	33	
<u>5</u> M	Kar ve Zarar Mütenevviaya Masarif-i Umumiyye		
4	« 1100 Mezkûr hesabın bakiyesi		
	Masarif-i Beytiyye		
4	« 750 Mezkûr hesabın bakiyesi		1850 »
	_____ 31 Keza _____	34	
<u>5</u> 6	Kar ve Zarar Menkulata (6400) kuruş kıymetinde bulunan menkulatın senevi % 5 tenzil fiyatı olan (320) kuruşun üç aylık miktarı		80 »
	_____ 31 Keza _____	35	
<u>11</u> M	60 36769 İhracat mizanı Mütenevviaya Yeniden borçlu gösterilecek olan bervech-i âfî hesabın bugün muvazenesi için		
6	« 6320 Menkulata mezkûr hesabın muvazenesi için		
2	60 4733 Emtia-ı Umumiyye « « «		
1	« 21046 Kasaya « « «		
3	« 920 Matlub Senedatına « « «		
10	« 1500 Sarraf Levniye « « «		
9	« 1000 Bedri Efendiye « « «		
10	« 1250 Hüseyin Efendiye « « «		36769 60
	Yekûn		137383 20

Kaynak: (Mecdeddin, 1883: 47)

Mebâdî-i Usul-i Defterî'de 31 Mayıs-1 Haziran 1299 (M. 1882) arasında gerçekleşen işlemlere ilişkin tutulan müsvedde ve yevmiye defteri örnekleri Şekil 8'de gösterilmektedir.

بومیه دفتری — ٤٩ — صحیفه نومروسی (٨)		مسوده دفتری — ٤٨ — صحیفه نومروسی (٨)	
٣٦	نقل یکن ٣١ مایس ٩٩	٣٦	نقل یکن ٣١ مایس ٩٩
١١	متنوعه اخراجات میرانته ٣٦٧٦٩ ٦٠	١١	١٣٧٣٨٢ ٢٠
٦	یکدن الاجلی کوستریلجک اولان بروجہ آتی حساباتک بو کون موازنہ سیون	٦	٣٦٧٦٩ ٦٠
٦	» » » حساب مذکورک موازنہ سیون	٦	١٧٤١٥٢ ٨٠
٣	» » » دین سنداتی ٤٥٠٠	٣٧	٣٦٧٦٩ ٦٠
٧	» » » محمد افندی ٥٠٠	٣٧	١٧٤١٥٢ ٨٠
٧	» » » ایلیسا ١٠٠٠		
٨	» » » غالب افندی ٧٤ ٦٠		
٥	» » » کار وضرر ٦٩٥		
	٣٦٧٦٩ ٦٠		
	١٧٤١٥٢ ٨٠		
٣٧	١ حزران ٩٩	٣٧	١ حزران ٩٩
٣٧	متنوعه ادخالات میرانته ٣٦٧٦٩ ٦٠	٣٧	ادخالات میرانته مطلوبانته یکدن مدیون کوستریلجک او لان یکن (٣١) مایسده موازنہ ایڈلان حساباتک بقیہ دیوناتی
١١	یکن (٣١) مایسده اخراجات میرانته موازنہ ایڈلان اولان بروجہ آتی بوجلی حساباتک یکدن کتادی ایچون		
٦	» » » منقولات حساب مذکورک یکدن کتادی ٦٣٢٠		
٢	» » » امتعه عمومیہ ٤٧٣٣ ٦٠		
١	» » » قاضه ٢١٠٤٩		
٣	» » » مطلوب سنداتی ٩٢٠		
١٠	» » » صراف لونی ١٥٠٠		
٩	» » » بدری افندی ١٠٠٠		
١٠	» » » حسین افندی ١٢٥٠		
	٣٦٧٦٩ ٦٠		

Şekil 8: Müsvedde ve Yevmiye Defteri

Kaynak: (Mecdeddin, 1883: 48-49)

Şekil 8'de sayfanın sağ tarafında yer alan müsvedde defterinin transkripsiyonu Tablo 16'da sunulmuştur.

Tablo 16: Müsvedde Defteri

Müsvedde Defteri	- 48 -	Sahife numarası (8)	
31 Mayıs 99	36		
Nakil yekûn		137383	20
İhracat mizanı matlubatına nakil edilecek olan defter-i kebir muhtelif hesabının bakiye matlubatı olup mizan-ı umumiyyeye nazaran şu miktara baliğ olan		<u>36769</u>	<u>60</u>
		<u>174152</u>	<u>80</u>
1 Haziran 99	37		
İthalat mizanının matlubatına yeniden medyun gösterilecek olan çekin (31) Mayısta muvazene edilen hesabın bakiye düyunatı		36769	60

Kaynak: (Mecdeddin, 1883: 48)

Şekil 8’de sayfanın sol tarafında yer alan yevmiye defterinin transkripsiyonu Tablo 17’de sunulmuştur.

Tablo 17: Yevmiye Defteri

(8) Sahife numarası	- 49 -	Yevmiye Defteri		
<u>M</u> 11	Nakil Yekûn	26	137383	20
	_____ 31 Mayıs 99 _____			
	Mütenevvia İhracat Mizanına			
	<u>60 36769</u>			
	Yeniden alacaklı gösterilecek olan bervech-i âtî hesabın bu gün muvazenesi için			
	6 « 30000 Sermaye hesap-ı mezkurun muvazenesi için			
	3 « 4500 Deyn Senedatı « « «			
	7 « 500 Mehmet Efendi « « «			
	7 « 1000 İlya « « «			
	8 60 74 Galib Efendi « « «			
5 « <u>695</u> Kar ve Zarar « « «				
			<u>36769</u>	<u>60</u>
			<u>174152</u>	<u>80</u>
	_____ 1 Haziran 99 _____			
<u>M</u> 11	Mütenevvia İthalat Mizanına	37		
	<u>36769 60</u>			
	Çekin (31) Mayısta ihracat mizaniyle muvazene edilmiş olan bervech-i âtî borçlu hesapların yeniden küşadı için			
	6 « 6320 Menkulat hesap-ı mezkurun yeniden küşadı			
	2 60 4733 Emtia-ı Umumiye « « «			
	1 « 21049 Kasa « « «			
	3 « 920 Matlub Senedatı « « «			
	10 « 1500 Sarraf Levni « « «			
	9 « 1000 Bedri Efendi « « «			
	10 « <u>1250</u> Hüseyin Efendi « « «			
			36769	60

Kaynak: (Mecdeddin, 1883: 49)

Mebâdî-i Usul-i Defteri’de 1 Haziran 1299 (M. 1882) tarihinde gerçekleşen işlemlere ilişkin tutulan müsvedde ve yevmiye defteri örnekleri Şekil 9’da gösterilmektedir.

صحفه نومروسى (۹) — ۵۱ — يومه دفترى		مسوده دفترى — ۵۰ — صحيفه نومروسى (۹)	
۱۱	۱ حزيران ۹۹	۳۸	۱ حزيران ۹۹
۳	ادخلات ميزانى	۳۸	۳۸
	متوعه به		
	۳۶۷۶۹ ۶۰		۳۶۷۶۹ ۶۰
	چكىن (۳۱) مايسده انتراجات ميزانيله موازنه ايديلان بروجيه		چكىن (۳۱) مايسده موازنه ايديلان اولان ويكریدن ادخلات
	آنى الاجقلى حسابلك يكریدن كشادى ايچون		ميزانلك ديونلاندن الاجقلى بولنان حسابلك بقيه مطلوباتى
۶	سرمایه به حساب مذکورك يكریدن كشادى	۳۹	۱ كذا
۳	دين سنداته		چكىن اوج آى طرفنده حصوله كلان تمتعت مقدارى اولوب
۷	محمد افندی به		سرمایه لك مقدارينى تزويد ايده جكر
۷	ایلیا به		
۸	غالب افندی به		
۵	کار وضرره		
	۶۹۵ ۵		
	۳۶۷۶۹ ۶۰		
	۱ كذا	۳۹	
۵	کار وضرره		
۶	سرمایه به		
	۶۹۵ ۵		
	چكىن اوج آى طرفنده حصوله كلان تمتع اولوب سرمایه لك		
	مقدارينى تزويد ايده جكر		
	۶۹۵ ۵		

Şekil 9: Müsvedde ve Yevmiye Defteri

Kaynak: (Mecdeddin, 1883: 50-51)

Şekil 9'da sayfanın sağ tarafında yer alan müsvedde defterinin transkripsiyonu Tablo 18'de sunulmuştur.

Tablo 18: Müsvedde Defteri

Müsvedde Defteri	- 50 -	Sahife numarası (9)	
1 Haziran 99	38		
Çekin (31) Mayısta muvazene edilmiş olan ve yeniden ithalat mizanının düyunatından alacaklı bulunan hesabın bakiye matlubatı		36769	60
1 Haziran 99	39		
Çekin üç ay zarfında husule gelen temettüatın miktarı olup sermayenin miktarını tezyit edecektir		695	»

Kaynak: (Mecdeddin, 1883: 50)

Şekil 9’da sayfanın sol tarafında yer alan yevmiye defterinin transkripsiyonu Tablo 19’da sunulmuştur.

Tablo 19: Yevmiye Defteri

(9) Sahife numarası	- 51 -	Yevmiye Defteri	
	1 Haziran 99	38	
11 M	İthalat Mizanına		Mütenevviaya
	<u>60 36769</u>		
	Çekin (31) Mayısta ihracat mizaniyle muvazene edilen bervech-i âti alacaklı hesapların yeniden küşadı için		
6	« 30000 Sermayeye hesap-ı mezkurun yeniden küşadı		
3	« 4500 Deyn Senedatı « « «		
7	« 500 Mehmet Efendiye « « «		
7	« 1000 İlyaya « « «		
8	60 74Galib Efendiye « « «		
5	« 695Kar ve Zarara « « «		
	1 Keza	39	36769 60
5 6	Kar ve Zarar		Sermayeye
	« 695		
	Çekin üç ay zarfında husule gelen temettü olup sermayenin miktarını tezyit edecektir		695 «

Kaynak: (Mecdeddin, 1883: 51)

4. SONUÇ

Mehmed Mecdeddin’in Mebâdî-i Usûl-i Defterî adlı eseri 19. yy.’ın sonlarında Rüştîye mekteplerinde muhasebe öğretimi amacıyla hazırlanmıştır. Eser defter tutmak ile ilgili genel bilgilerden başlayarak sırasıyla defter türleri, genel hesaplar, mizan, envanter, bilanço ve yardımcı defterler ayrıntılı açıklandıktan sonra her konunun örnekler üzerinden ele alındığı geniş bir uygulamaya yer vermiştir. Hesapların çalışma şeklini kimi zaman sual ve cevap yöntemi kullanarak örneklerle ifade etmiştir.

Mehmed Mecdeddin “usûl-i defterî”yi defter tutma yöntemlerini gösteren bir bilim olarak tanımlamıştır. Defter tutmada basit kayıt ve çift taraflı kayıt olmak üzere iki yöntemin bulunduğunu, basit kaydı ticari bir işlemin bir hesabın yalnız alacaklı veya yalnız borçlu tarafına kayıt olunması şeklinde açıklamıştır. Bu çalışmaya yönelik dönemin muhasebe eğitimiyle ilgili eserler incelendiğinde, Mehmed Mecdeddin’in eserinde bahsettiği, müsvedde defterinin tutulması ve buradaki bilgilerin yevmiye defterine düzenli biçimde aktarılması işlemini, Fardis Efendi’nin “Usul-i Defterî” (1871), Zakaryan’ın tarım işletmelerinin muhasebe uygulamalarını içeren “Çiftlik İdaresi” (1893), Hasan Tahsin’in “Yeni Usul-i Defterî” (1895) ve Ahmed Ziya’nın “Fenn-i Usul-i Defterî-i Askerî” (1896) adlı eserlerinde de görmek mümkün olmuştur.

Osmanlı Döneminde defter tutma ve muhasebe öğretimi konusunda yazılan diğer eserlere benzer şekilde Mebâdî-i Usûl-i Defterî'deki konuların sadece ticaret işletmelerine yönelik ele alındığı görülmektedir. Sonuç olarak Mebâdî-i Usûl-i Defterî adlı eser 19. yy.'ın sonlarında Osmanlı orta öğretim kurumlarında muhasebe eğitiminin niteliği hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bu nedenle ileride yapılacak çalışmalarda söz konusu eserde yer alan diğer defter türlerinden; defter-i kebir, envanter ve hülasa, kasa, emtia, matlub senedatı, deyn senedatı ve mektup defterleri ve bu defterlere yapılan kayıt örneklerinin ele alınarak günümüz muhasebe kayıt düzeni karşılaştırılmasının Türk muhasebesinin tarihsel gelişimi konusunda önemli bilgiler sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Asaf, S. (1882). *Muhtasar Usul-i Defteri*, İstanbul: Matbaa-i Aramyan.
- Degrang, M. E. (1795). *La Tenue Des Livres Rendue Facile, Ou Nouvelle Methode D'enseignement*. Paris: Crez Saintin-Libraire.
- Derbil, S. (1956). *Muhasebe I*. Ankara: Sanat Matbaası.
- Doğan, F. (2007). *Osmanlı Devleti'nde Zeytinyağı (1800-1920)*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Tarihi Abd.
- Fardis, (1871). *Usul-i Defteri*. İstanbul: Mekteb-i Sanayi Matbaası.
- Güvemli, O., Kaya, M. A. (2015). Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyılın Ortalarında Muhasebe Düşüncesindeki Büyük Değişim-1839-1885. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi* (9), 43-65.
- Güvemli, O. & Güvemli, B. (2015). "Osmanlı devlet muhasebesinde kayıt düzeni ve defter sistemi". *III International Scientific Conference-Sokolov Reading, 22-25 April, Saint Petersburg State University, Russia, 18-42*.
- Hasan Tahsin (1895-a). *Usul-i Defteri, Tedrisat-ı Rüşdiye Kütüphanesinden (Dokuzuncusu)*. İstanbul: Kitapçı Kasbar.
- Hasan Tahsin (1895-b). *Yeni Usul-i Defteri, Tedrisat-ı İdadiye Kütüphanesinden (Yirmi ikincisi)*. İstanbul: Kitapçı Kasbar.
- Hikmet, M. (1899). *Kavaid-i Malumat-ı Ticariye ve Usul-i Hesabat-ı Defteriye*. İstanbul: Karabet Matbaası.
- İhsanoğlu, E., Şen, R., & İzgi, C. (1999). *Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi (II. Cilt)*. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA).
- İsmail Hamid. (1901). *Mufassal Usul-i Defteri (2. Kısım)*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- İsmail Hamid. (1905). *Usul-i Defteri*. İstanbul: Karabet Matbaası.
- İsmail Hamid. (1910). *Malumat-ı Ticariyye ve Usul-i Muhasebe (Kısmı Evvel)*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- İsmail Hamid. (1911). *Muhtasar Usul-i Muhasebe: Fenni Defteri (Kısmı Sani)*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- İsmail Hamid. (1913). *Mükemmel Usul-i Defteri*. İstanbul: Matbaa-i Amire.

- Kaya Doğanay, F. (2011). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Rüşdiye Mektepleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Nihad, S. (1916). *Defter-i Kebirli Yevmiye Yahud Amerikan Usulü*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Mecdettin, M. (1883). *Mebadi-i Usul-i Defteri*. İstanbul: Mihran Matbaası. [Image] Retrieved from the Library of Congress (Abdülhamid II Collection), <https://www.loc.gov/item/2018672826/>.
- Muhyiddin (1886). *İlaveli Usul-i Defteri-i Cedit*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.
- Örten, R., Kurt, G. & Torun, S. (2011). "Muhasebede çift taraflı kayıtlama ve kitab-us siyakat". *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (1), 34-69. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muftad/issue/30128/325088>
- Sürmen, Y., Kaya, U. & Yayla, H. E. (2006). "Higher education institutions and the accounting education in the second half of XIXth century on the ottoman empire". Munich Personal RePEc Archive (MPRA) Paper No. 2559, <http://mpa.ub.uni-muenchen.de/2559/> (05.03.2022).
- Cihan Temizer, N. (2022). 19. yüzyılda Avrupa ve Osmanlı imparatorluğu'nun tarım politikalarının muhasebe defterleri üzerinden değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (22), 79-96. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muftad/issue/68210/851888>
- Yazan, Ö. & Kaya, M. (2017). Ali Suavi ve muhasebe öğretimi: fenn-i tanzim-i defter (1869). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(51), 1174-1180.
- Yazan, Ö. (2017). Osmanlı rüşdiyelerinde muhasebe eğitimi: 1895 yılına ait bir usul-i defteri örneği, *International Journal of Academic Value Studies*, 3(12), 367-380.
- Yazan, Ö. (2018-a). İdadilerde muhasebe eğitimi: Hasan Tahsin'in yeni usul-i defteri (1895) örneği. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (15), 67-97. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muftad/issue/37137/428254>
- Yazan, Ö. (2018-b). 19. yy. sonlarında Osmanlı tarım işletmelerinde yönetim ve muhasebe uygulamaları: "çiftlik idaresi" örneği. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (İşletme Tarihi Özel Sayısı), 280-332. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muftad/issue/38342/444376>
- Yazan, Ö. (2018-c). Birleşik defter sistemi olarak defter-i kebirli yevmiye ve Türk muhasebe eğitimindeki yeri. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(4), 375-398.
- Yazan, Ö. (2019). 19.YY.'ın son çeyreğinde Türk askerî muhasebe eğitimi: 1886 ve 1896 yıllarına ait örneklerin incelenmesi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (17), 108-141. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muftad/issue/46942/589121>
- Yücesoy, C. (1941). *Muhasebe Dersleri II*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitabevi.

OSMANLI DÖNEMİ EYTÂM SANDIKLARINDAN MODERN BANKACILIĞA GEÇİŞ

Necla Kızıldağ¹

Cantürk Kayahan²

İrfan Görkaş³

ÖZ

Osmanlı dönemi finansal sistem, başlangıçta yerel finans kurumlarıyla oluşmuş ve Tanzimat'ın ilanıyla birlikte merkezileşme süreci başlamıştır. Bu süreç öncesi bölgesel finans kurumlarının en yaygın kullanımı para vakıfları biçimindedir. Bu vakıfların kuruluş felsefesinin temelinde bireysel ve toplumsal ihtiyaçların karşılanması vardır. Eytam sandıkları da benzer felsefe temelinde oluşturulmuş ve belli bir sosyal sınıfa özgü bir finans kurumu olarak ortaya çıkmıştır. Adından da anlaşılacağı üzere bu sandıkların temel amacı, yetim mallarının merkezi bir sistemle yönetilmesi, korunması ve denetlenmesidir. Bu sistemde yapı Bakanlık, Meclis ve yerel yöneticilerden oluşmaktadır. Eytam sandıklarında toplanan fonlar, para vakıflarına benzer bir biçimde kurulmakta ve işletilmektedir. Bu çalışmada Osmanlı Dönemi finans kurumları, tarihi bir süreçle özetlenmiş, eytam sandıklarının kurumsal yapısı ve fon kullandırma yöntemleri açıklanmış ve 1906 Nizamnamesi üzerinden Eytam Sandıkları ile 5411 sayılı Bankacılık Kanunu çerçevesinde Katılım Bankaları karşılaştırılmıştır. Böylece Osmanlı dönemi eytam sandıklarından modern bankacılık dönemine geçiş süreci ayrıntılı bir biçimde ortaya konmuş, kurumsal yapıdaki farklılıklar, benzerlikler ve fon kullandırma yöntemleri değerlendirilmiş ve geleceğe dönük finansal önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: eytam sandığı, bankacılık, para vakıfları, Osmanlı.

JEL Sınıflandırması: B15, G21.

¹ Doktora Öğrencisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, neclakizildag26@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2781-7590.

² Prof.Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF, ckayahan@aku.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4777-1470.

³ Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, gorkas08@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7134-225X.

Atıf (Citation): Kızıldağ, N., Kayahan, C., Görkaş, İ. (2023). Osmanlı Dönemi Eytâm Sandıklarından Modern Bankacılığa Geçiş. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*(24), 51-66.

TRANSITION TO THE MODERN BANKING FROM OTTOMAN PERIOD ORPHAN FUNDS

ABSTRACT

The financial system of the Ottoman period was initially formed with local financial institutions, and the process of centralization began with the announcement of the Tanzimat edict. Prior to this process, the most common use of regional financial institutions was in the form of cash foundations. The foundation philosophy of these foundations is to meet individual and social needs. Orphan funds were created on the basis of a similar philosophy and emerged as a financial institution specific to a certain social class. As the name suggests, the main purpose of these funds is to manage, protect and inspect orphans' property through a centralized system. In this system, the structure consists of the Ministry, the Assembly and local administrators. Funds collected in Orphan coffers are established and operated in a way similar to cash foundations. In this study, the financial institutions of the Ottoman Period were summarized with a historical process, the institutional structure of the orphan funds and the methods of using funds were explained, and the Orphan Funds were compared with the Islamic Banks within the framework of the Banking Law No. 5411 over the 1906 Regulation. Thus, the transition process from the Ottoman period money funds to the modern banking period was revealed in detail, the differences, similarities and methods in the institutional structure were evaluated and financial suggestions were made for the future.

Keywords: Orphan funds, banking, cash foundation, Ottoman.

Jel Classification: B15, G21.

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde yetimlerin sosyal ve ekonomik haklarının korunması meselesi, her daim var olan bir olgu olmuştur. Söz konusu bireyler hem devlet nezdinde hem de bireylerin inşa ettikleri vakıflar aracılığıyla korunmuşlardır. Özellikle Fatih Sultan Mehmet zamanında ortaya çıkan para vakıfları, bu gaye için çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Ancak para vakıflarının yerel odaklı kurulmuş olmaları, para yönetiminde sorunlar yaşamaları, anaparanın korunmasına yönelik endişeler, para vakfından tekrar mal vakfına dönüşümler, savaşlarla birlikte ortaya çıkan yoksullaşma ve yerelde ve de genelde paraya olan ihtiyacın artması, mevcut sermayenin daha doğru işletilebilmesi Osmanlı devletinde merkezi bir finans yönetimine ihtiyacı artırmıştır.

Klasik Dönem Osmanlı Devleti yetimlerin haklarını vakıflar nezdinde korurken, 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanı akabinde, devlet yönetiminde ortaya çıkan *modernleşme* ve *merkezleşme* anlayışı, yetim haklarını koruyan ve onlara destek olan vakıflarında denetlenmesini beraberinde getirmiştir. Bir denetleme kurumu mahiyetinde ilk olarak, 1851 yılında Emval-i Eytam Nezareti kurulmuştur. Emval-i Eytam Nezareti, yetimlere kalan malları işletmek amacıyla oluşturulan Eytam Sandıklarının denetlemek, bu sandıkların işleyişinde kurallar koymak ve usulsüz işler yapanları cezalandırmak gibi pek çok yetkiye sahiptir. Özellikle yetim mallarının yönetilmesinden sorumlu olan vasilerin denetiminde de sorumludur.

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin tarihi süreç içerisindeki finansal kurumlarının gelişim yapısı ortaya konulmaya çalışılmış, fon kullandırma yöntemleri ve yaşanan sorunlar açıklanmış ve de yönetsel açıdan değerlendirmeleri yapılmaya çalışılmıştır. İlave olarak özellikle eytam sandıkları ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu incelemelerde eytam sandıklarının tabii olduğu ve en son yayımlanan 1906 nizamnamesi ile günümüz 5411 sayılı Bankacılık Kanunu çerçevesinde Katılım Bankaları karşılaştırılmış, benzerlikler, farklılıklar, kuruluş ve işleyiş sistemleri ve fon kullandırma yöntemleri ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

2. OSMANLI DÖNEMİ FİNANS KURUMLARI

Osmanlı Devleti'nin finans alanındaki kurumsallaşma sürecini görmek için devletin iktisadî anlayışını bilmek gerekmektedir. Ancak Osmanlı devletinin geniş bir fiziki coğrafyaya yayılmış olması ve kendi içerisinde özerk bir yönetim şekli olan eyaletlerin varlığı, toplumsal ve ekonomik ihtiyaçların karşılanmasında yerel finans kurumlarının oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu kapsamda devletin ekonomik hayatı başta olmak üzere birçok hizmet vakıflar yoluyla karşılanmıştır. Bu vakıflar, bireylerin, hanedan üyelerinin ya da devlet yönetiminde görev alan yüksek dereceli görevlilerin özel mülklerinden vakfettiği çarşı, han, hamam vb. yapılar ve de vakfettiği paraların gelirleri sayesinde eğitim, sağlık, bayındırlık ve din vb. alanlarda toplumsal hizmet sunmuşlardır (Tabakoğlu, 1994:125).

İslam medeniyetinin en önemli müesseselerinden biri olan, kişinin bir malını tamamen hayır getirmesi amacıyla ebediyen tahsis etmesine vakfetmek, vakfettiği bu müesseseye de vakıf adı verilir (Günay, 2012: 475). Tanımdan anlaşılacağı üzere, herhangi bir malı şahsi mülk olmaktan çıkartarak Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla kurumlaşmak ve bu kurumlarla insanların finansal ihtiyaçlarının karşılanması vakfın temel amaçlarından birisidir. Ancak vakfiyename metinleri incelendiğinde, bu temel amacın sadece vakfiyelerin birinci kısmı olan giriş bölümünde açıklandığı; ikinci bölümünde vakıf konusu gelirlerin değerlendirilmesi, kullandırılması ve üçüncü bölümünde ise vakıf mütevellisinin vakıf üzerindeki hakları açıklanmaktadır. Dolayısıyla vakıfların temel amacı dışındaki ikinci amacı, onların kurumsal yapısını ön plana çıkarır. Bu yapı, dönemin para, sermaye, kredi ve diğer finansal ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlar.

Osmanlı Devletinde toplumun sosyo-ekonomik ihtiyaçları doğrultusunda birçok vakıf kurulmuştur. Örneğin para vakıfları, orta sandıkları (yeniçeri sandıkları), esnaf sandıkları, eytam sandıkları, avarız sandıkları ve diğer akar getirici vakıflar bunlardan bazılarıdır.

2.1. Para Vakıfları

Para Vakıfları, Osmanlı toplumunun sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılanmasında özellikle 15. Yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren (1400-1425) Osmanlı finans sisteminin önemli bir ayağını oluşturmuşlardır. Nazif Öztürk'ün aktarımıyla ihtimali sondaj metoduyla 18. ve 19. yüzyılda kurulan vakıflar üzerinde yapılan tetkikler neticesinde, 18. Yüzyıl vakıflarının %31,77'sinin, 19. Yüzyıl vakıflarının ise %56,81'inin para vakıfları olduğu tespit edilmiştir (Öztürk, 1995: 138). Bu durum Osmanlı toplumunda nakit para ve kullanımı konusundaki kurumsallaşma sürecinin gelişimini de açıklayacaktır. Dolayısıyla bu çalışmanın da konusunu

oluşturan eytam sandıkları, bu gelişim sürecinde Osmanlı finans sisteminin modern bankacılık öncesi ortaya çıkan örneklerinden biridir.

Vakıf Sistemi içerisinde gayr-i menkuller (ev, arsa, camii, medrese, şifahane) ve menkuller (para) olmak üzere iki tür mal varlığı bulunmaktadır. Bu mal varlıkları toplumun ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullanılan sabit varlıklardır (Kayahan, Görkaş, 2017: 91-107). Şahıs, bir vakıf kurmak istediğinde vakfın kuruluş senedi özelliğinde olan bir vakfiye düzenlemektedir. Vakfiye, vakfın kuruluş amacını, hibe edilen miktarını ve harcanması konusundaki hususları düzenlemektedir (Kütükoğlu, 1994: 359).

Vakfedilen şey, ev, arsa gibi gayrimenkul mal olmanın yanı sıra para vakıfları gibi nakit para da olabilmektedir. Osmanlı Devleti'nde ilk olarak ne zaman kurulduğu henüz aydınlatılmamış olan para vakıfları, fon kullandırma sistemi nedeniyle tarih boyunca tartışmalı bir vakıf türü olmuştur (Özcan, 2003: 10). Vakıf paralarının nemalandırılması, vakıf ve diğer gelir kaynaklarının işletilmesinde olduğu gibi, bizzat vakıf kurucuları tarafından, vakfiyede yazılan hükümlere bağlı idi. Bu düzenleyici hükümler hemen hemen tüm para vakıflarında aynı formda; "*rehn-i kavî ve kefil-i melî yahud ikisinden biri ile onu on bir buçuk hesabıyla muamele-i şer'îyye ve murabah-i mer'îyye ile ba-yed-i mütevellî beher sene alâ vechi'l-helal istirbah ve istiğlal oluna*" biçiminde ifade edilmektedir. Özetle bu ifadelerle vakıf haline getirilen paraların, yıllık %15 değerinde bir gelir karşılığında, nakit para ihtiyaç sahiplerine kredi olarak verilmesi düzenlemektedir (Öztürk, 1995: 138). Molla Hüsrev, Ebussuud Efendi ve Sofyalı Bali Efendi gibi Osmanlı âlimleri para vakfı uygulamasını desteklerken; Çivicizade ve Birgivi gibi âlimler bu uygulamaya karşı çıkmışlardır (Kayahan, Görkaş, 2017: 28-47). Para Vakıfları, Eytam Sandıklarının daha öncesinde uygulamaya girmiş Osmanlı kurumlarıdır. Bu vakıfların fon kullandırma uygulamalarına bakıldığında; *Mudaraba* (Ana sermayenin, kâr ve zarar ortaklığı şeklinde işletilmesi), *Bidâa* (sermayenin hayır amacıyla kullandırılması) ve *Murabaha* (Para vakfı elinde bulunan sermayeden önce belirlenmiş bir oranla ihtiyaç sahiplerine fon kullandırılması) temel fon kullandırma yöntemlerinden bazı uygulamalarıdır (Çizakça, 1993).

Tarihi gelişim süreci açısından para vakıfları, Tanzimat öncesi, Tanzimat dönemi ve Meşrutiyet dönemi olmak üzere gelişim göstermişlerdir. Tanzimat öncesi bu vakıflar, bireysel sermaye odaklı işlevlerini yerine getirmişlerdir. Tanzimat döneminde devlet kurumlarının merkezleşmesiyle bu vakıflar, bireysel işlevleri yanında bir takım sosyal grupları da içine alan müstakil sandıklarla Evkaf-ı Hümayun'a bağlı olarak faaliyetlerine devam etmeye başlamışlardır. Meşrutiyet süreciyle birlikte Evkaf-ı Hümayun nezdinde *Terekat-ı Nukud-ı Mevkufe Kalemi* kurulmuş, bu kalem Osmanlı Devleti'nin arkasında vârisi bulunmayan kişilerin veya rüşünü tamamlamamış yetimlerin tereke hesaplarının görülmesi ve onlara ait sandıkların idare edilmesi amacıyla faaliyet göstermiştir (Öztürk, 1995: 140, Genel Müdürlük Arşivi, 1263: 274-276, Aktepe, 1984: 67). Aslında Osmanlı finans sisteminin kurumsal gelişim süreci, bu Kalemle, bireysel para vakıflarının, mahalli ve sosyal grup sandıklarının yönetsel açıdan birliğini sağlamıştır.

1930 yılına kadar bir takım küçük değişiklikler ve bazı yabancı bankaların gelmesi ve de devlet yönetim sisteminin değişimiyle birlikte bu kurumlar, *Vakıf Paralar Müdürlüğü*'ne dönüştürülmüştür. 1954 yılında Vakıflar Bankasının kurulmasıyla birlikte ise, para vakıfları ve ilgili sandıklar bankaya dönüşerek kurumsal varlıklarını sona erdirmişlerdir.

2.2 Orta Sandıkları

Osmanlı Devleti'nde Yeniçeri Ortaları (tabur) arasında dayanışmayı sağlamak, muhtaç duruma düşen kişilerin kendilerine ve ailelerine yardımda bulunmak maksadıyla kurulan ve sandık adıyla anılan bir finans kurumudur. Sandığın sermayesi, dağıtılan ulufeden alınan pay ile ölen yeniçerilerin terekelerinin satışından elde edilen para, zengin orta mensuplarının bağışları ve bunların işletilmesinden elde edilen gelirlerden oluşmaktaydı (Pakalın, 1993). Sandığın yönetimi bölükbaşı tarafından yapılırdı. Bu sandık, mensuplarından esir düşenlerin fidyelerinin ödenmesini, hastalananlarının tedavisini ve zor durumda olanlara da finansal destek sağlardı. Bu sandığın para vakfiyle benzerliği sermaye oluşumu ve fon kullandırmasıyken; farkı ise belli bir sınıfın ihtiyaçlarının karşılanmasına odaklanmasıdır.

2.3. Esnaf Sandıkları

Anadolu Selçuklu Devleti'nin büyük şehirlerinde çeşitli gruplar halinde teşkilatlanan, küçük şehirlerinde ise muhtelif meslek grupları halinde birlik teşkil eden *Ahiler* adıyla zikredilen esnaf grupları mevcut idi (Kazıcı, 1988: 540). Osmanlı döneminde ise esnaf loncası ismini alan bu kurum, esnafların yapmış oldukları iş kollarına göre isimler almıştır. Örneğin çarşı esnaf birliği ya da bedesten esnaf birliği gibi. Zamanla esnaflar arasındaki ihtiyaçların giderilmesinde, devlet ile ilişkilerin düzenlenmesinde, ürünlerin miktar ve fiyat bakımından standart ölçü birimlerine göre tespitlerinin yapılmasında ve uygun fon imkanlarının sağlanmasında kullanılmak üzere belli meslek sınıfları para vakıfları oluşturmuşlardır (Gürsoy, 2019: 121-142). Bu vakıflar zamanla esnaf sandıkları olarak ifade edilmişlerdir. Bu sandıkların temel dikkat çeken özellikleri; yerel olmaları, belli bir mekânı dikkate almaları, meslekler arasında dayanışmayı ve standardizasyonu sağlamaları ve sabit ya da çalışma sermayesi ihtiyaçlarının karşılanmasında yerel finansman alternatiflerinden birisini oluşturmalarıdır. Osmanlı dönemi finans oluşumları, ilgili dönemde sadece belli meslek sınıflarıyla sınırlı kalmamış, avarız sandıkları gibi mahalle ya da köylerin finansman ihtiyaçlarını karşılayan kurumlar olmuşlardır.

2.4. Eytam Sandıkları

Osmanlı dönemi finans kurumları ilk olarak para vakıfları temelinde kurularak varlık göstermişlerdir. Zamanla bu varlık, belli mesleki ve toplumsal sınıfların ihtiyaçları dikkate alınarak yeni finansal oluşumlarla devam etmiştir. Bu yeni oluşumlardan birisi, bu çalışmanın da odak noktasını oluşturan eytam sandıklarıdır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak ele alınacak olan eytam sandıklarının, daha önceki finans kurumlarından en önemli farkı, 1851'den itibaren kuruluş ve işleyiş sisteminin ve de fon kullandırma uygulamalarının merkezi bir yönetim tarafından belirlenmesidir.

3. EYTAM SANDIKLARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

3.1 Eytam Kavramı ve Kapsamı

Arapça y-t-m kökünden türeyen yetim kavramı, yalnız olmak, tek başına kalmak anlamına gelir ve özel anlamda, babası vefat eden ve reşit olmayan çocuklar için kullanılır (Arı, 2003: 501). Sandıkta kullanılan eytam kavramı, yetim kelimesinin çoğuludur. İslam dini, toplumsal sınıfları ve onların haklarını koruyan ve gözetilen bir bakış açısına sahiptir. Örneğin Nisa Suresi 2. ayette (<https://www.kuranvemeali.com/yetim-hakki-ve-yetime-yardim-ile-ilgili-ayetler>) (04.02.2022) “Yetimlere mallarını verin. Helâli haram olanla değiştirmeyin; onların mallarını kendi malınıza katarak yemeyin” ifadesi, İslam kurallarını dikkate alan bir anlayışa sahip olan Osmanlı devletinde, bu ve benzeri finansal kurumların oluşmasında da etkili olmuştur. İlave olarak, bu sandıkların ortaya çıktığı dönemde Osmanlı–Rus savaşı ve birçok eyalette yaşanan bağımsızlık hareketleri, batılılaşma süreci ve beraberinde gelen politik çekişmeler, yeni toplumsal sınıfları ve birtakım mağduriyetleri oluşturmuştur. Bunun sonucunda vefat eden ordu mensuplarının, eşlerinin ve çocuklarının haklarının korunarak gözetilmesi amacıyla, 31 Aralık 1851’de Eytam Sandıkları Nezareti Nizamnamesi oluşturulmuştur (Çanlı, 2020: 1301-1321).

3.2 Eytam Sandıklarının Tarihî Süreci

Osmanlı Devletinde merkezileşme çalışmaları 1839 Tanzimat Fermanıyla başlamıştır. Bunun sonucunda da çeşitli ıslahatlar yapılmış, yapılan ıslahatlar devletin daha çok *merkezileşmesi* anlayışıyla şekillenmiştir. Özellikle Nezaretlerin (Bakanlıkların) kurulmasıyla bu faaliyetler hız kazanmıştır. Örneğin dağınık halde bulunan vakıflar tek çatı altında birleşerek Evkaf Nezareti kurulmuş, vefat eden kişilerin geride bıraktığı terekelerinin bölüştürülmesi ve sahiplerine iade edilinceye kadar işletilmesi amacıyla *Terekât Müdürlüğü* kurulmuş ve daha sonrasında ise Terekât Müdürlüğü de Para Vakıfları idaresiyle birleştirilerek *Terekât ve Nukûd-u Mevkûfe Kalemi* (Veraset ve Para Vakıfları Kalemi) adını almıştır (Özcan, 2006: 103-121).

Sandıkların bağlı olduğu Terekat ve Nukûd-u Mevkûfe Kalemi’nin denetimi ve muhasebe kayıtlarının teftişinden merkezde Kadiaskerler ve yerelde Kadılar ilgileniyorlardı. Her eytam sandığının gözetim, yönetim ve denetim işlerinden Kassamlar söz sahibi idi. Askeri sınıfa mensup kişilerin yetimleriyle Askeri Kassamlar, sivil kişilerin yetimleriyle de Belediye Kassamlar ilgilenirdi (Yurdakul, 2008: 178). Fakat zaman içerisinde sandıkların mal ve paralarının işletilmesinde bir takım usulsüzlüklerin oluşmasıyla, daha kurumsal bir sandık işleyiş sistemine ihtiyaç olmuş ve 1 Aralık 1851 tarihinde Eytam Nezareti oluşturulmuştur (Yıldız, 2017: 30-32).

1851’den itibaren oluşturulan Eytam Sandıkları, Osmanlı Devletinde Modernleşme sürecinin ilk finansal kurumlarından birisi olarak ifade edilebilir. Aslında Osmanlı devletinin kuruluş döneminden itibaren yetim malları ve hakları önem taşımış olup, ağırlıklı olarak yerel vakıflar üzerinden gerekli destekler sağlanmış ve 1851 sonrasında ise merkezi yönetim koordinasyonu ile eytam sandıkları gerekli yardımları finanse etmiştir (Yıldız, 2017: 18). Bu tarihten itibaren eytam sandıklarının yönetimi üzerine bir takım ek düzenlemeler ve değişiklikler de getirilmiştir. Örneğin çıkarılan ilk nizamname 7 Rebiülevvel 1268 (31 Aralık

1851) tarihinde Düstur'un Birinci Tertip Birinci Cildinde yayımlanan Eytâm Nizamnamesi ve eki; 1857 yılına gelindiğinde Eytâm Uhdesinde Bulunan Çiftlikât Hakkında Nizamname adıyla 4 maddeden oluşan bir nizamnameyle, yetimlerin şahsında bulunan çiftliklerin devlet tarafından ne şekilde işletilmesi kurallara bağlanmış; 1874 yılında 7 maddeden oluşan Meclis-i İdare-i Emval-i Eytâm'ın yapısı ve kurallarını ihtiva eden Bâ-İrâde-i Seniyye Teşekkül Eden Meclis-i İdâre-i Emvâl-i Eytâm'ın Suret-i Teşkilini ve Vezâifini Mübeyyin Nizamnamesi ve eki olan İnfâk-ı Muhtâcîn-i Eytâm ve Erâmil-i İlmiye Nizâmânâmesi yayımlanmış; 1876 yılında ise bir başka nizamname ile Telgraf ve Posta Memurları ile Ketebe Hademesinin emeklilik işlemleri ile bunların yetimlerine bağlanacak maaşlarla ilgili hususlar Telgraf ve Posta Memurin ve Ketebe Hademesinden Tekâüde Bulunanların Derece-i İstihkaklarına ve Bunların Eytâm ve Erâmilinin Mertebe-i İhtiyaçlarına Göre Tahsis Kılınacak Maaşlar ile Buna Karşılık Tutulacak Mebâliğin İdâre-i Mahsûsasına ve Bu Bâbda Lâzım Gelen Muâmelâta Dair Nizâmânâme düzenlenmiş ve son olarak da 1906 yılında yukarıda zikredilen ve dağınık haldeki nizamnameler belli kurallar dahilinde değiştirilerek Umûm Emvâl-i Eytâmın Sûret-i İdâresi Hakkında Tâdilî Kaleme Alınan Nizamname adıyla tek fasıl halinde toplanmıştır. Son olarak 1906 yılından itibaren de Eytâm Sandıkları ismi, *İdanat Sandığı* olarak değiştirilmiştir (İnanç, 2002: 39). Eytam Sandıklarının tarihi süreç içerisindeki nizamnamelerine bakıldığında, bu sandıkların para vakıflarından günümüz bankacılığına giden kurumsal bir süreç yaşadığını görüyoruz. Çünkü başlangıçta eytam sandıkları, yetimlerin ve dul eşlerin mağduriyetlerini gidermeyi hedeflerken, sandıkta toplanan fonların büyüklüğü, bu fonların değerinin korunması ve toplumsal finansman ihtiyacının karşılanması gibi unsurları ön plana çıkarmıştır. Örneğin Ohri Sancağı (1866), Alanya (1866), Tuna (1869), Bursa ve Edirne (1871) ve Sivas (1873) eytam sandıklarının kuruluşu, bu sandıkların gelişimini ve toplumda genel kabul görmesini açıklar (Çanlı, 2020: 1305). 1906 yılında ise eytam sandıklarının “idânât” yani “borç verme” sandıklarına dönüşmesi, Osmanlı dönemi para vakıflarının finansal kurumlaşmalarına en güzel örnektir.

3.3 Eytam Sandıklarının İşleyişi

Osmanlı Devleti'nde para vakıflarının işleyişine uygun olarak, özellikle muamele-i şer'iyye yöntemiyle, taşralardaki yetimlerin paralarını nemalandırıp onlara destek olmayı amaçlayan Eytam Sandıkları, her ne kadar yetimlerin ekonomik haklarını korumak gayesiyle oluşturulmuş olsa da kurulduğu her bölgede esnaf ve çiftçilere finans desteği sağlamayı amaç edinmiştir (Çanlı: 2020:1305).

Başlangıçta İstanbul'daki yetimler için teşkil edilen Eytam Sandıkları, “Memâlik-i Mahruse-i Şahanede Küşâd Olunacak Eytâm Sandıklarının Suret-i İdâre ve Muhafazası Hakkında Nizamname” ile taşradaki yetim mallarına dair tüm detayları herhangi bir haksızlığa sebep olmaması için kayıt altına almıştır. Bu nizamnamenin maddelerine göre; *ilk olarak* bölgedeki herhangi bir vefat hadisesinde o yere intikal edip tereke yazımı yapılmalı, tereke mirasçısının sağır/sağire yetim olup olmadığı kayıt altına alınmalıdır (Nizamname, 1289: 276, madde:1). *İkinci olarak* yetim çocukların vasi veya velileri yetimlerin mallarını satıp nakit paraya çevirmeli, bu paraların muhafazası ve işletilmesi sağlanmalı ancak bu işlemler sıkı bir biçimde kontrol edilmelidir. Ayrıca Hristiyan yetimler için bu muameleler onların kendi hukuk kurallarına göre yerine getirilebilmelidir (Nizamname, 1289: 276, madde:3-4) *Üçüncü olarak*

her bölgede 2 yıl için bir Eytam Müdürü seçilmelidir (Nizamname, 1289: 277, madde:6-16). Son olarak da söz konusu paralar, nemalandırıldıktan sonra reşit olduğunu ispat eden yetime eksiksiz şekilde teslim edilmelidir (Nizamname, 1289: 280 madde:13).

Eytam sandıklarının yukarıdaki nizamname doğrultusunda işletilmesi sürecinde; bu sandıklar, hazine sandıkları ile birlikte emniyetli yerlerde muhafaza edilecektir. Sandıklara alınacak her nakit için mühürlü makbuzlar verilecektir (Nizamname, 1289: 277, madde:7). Sandıklardaki fonlar şer'i mahkeme kâtiplerince muamele-i şer'iyye yöntemiyle işletilecek olup, bu işlemlerin muhasebesi ve muamelatını da memleket meclisleri ve kâtipleri yürütecektir. Ayrıca eytam paraları %6 faiz oranıyla işletilecek, bu mümkün olmazsa oran %5'e düşürülebilecektir (Yurdakul, 2008: 187-188).

Eytam sandıkları, ilgili dönemde altın para üzerinden işlem yapan bankalardan farklı olarak, parasal ve faiz hesaplamalarında kâğıt/kaime para kullanmışlardır. Eytam idaresi, sandıkların çıkarlarını korumak ve anaparanın değerini muhafaza için borçludan, "ihtiyat" adı altında ilave bir ücret daha alabilmektedir. Bu ücret, sandıkta kullanılacak masraflar şeklinde alınmaktadır. Bu ücretle birlikte borçlu, sandığın uyguladığı faizin çok üstünde bir faiz ödeyebilmektedir. Ancak bu uygulama, aşırı maliyetleri ile sandıklardan para talebini azaltmıştır (Çanlı, 2020: 188).

19. yüzyılda Osmanlı Devlet siyasetinde görülen merkezileşme, politik problemler ve savaşlar, vakıflar ve sandıkların yönetimi konusunda da birtakım değişiklikler getirmiştir. Örneğin II Meşrutiyet ve I. Dünya Savaşı'nın sebep olduğu sorunlar neticesinde Osmanlı Devleti, daha savaşa girmeden Eytam Sandıklarının denetleyen Eytam Meclisini, 2 Mart 1914 yılında geçici bir kanunla kapatmıştır. 1915 yılında ise Eytam Sandıkları, Şeyhülislamlık teşkilatına bağlı Beytülmal İdaresi ile birleştirilmiştir. 1917'de de Adliye Nezareti'ne bağlanmış ve bu süreçte sandıkların bir banka haline getirilmesi istenmiştir (Çanlı, 2020: 1312-1317)

Cumhuriyet dönemiyle birlikte Eytam Sandıkları 1926'da fiilen sona erdirilmiş, mal varlıkları *Eytam ve Eramil Bankası*'na devredilmiş ve yetimlere ait paraların bu banka tarafından işletilmesi kararlaştırılmış ve aynı yıl bu banka *Emlak ve Eytam Bankası* adını almıştır. Bu banka 1946 yılında *Türkiye Emlak ve Kredi Bankası*; 1988 yılında Kredi ibaresi kaldırılarak, *Türkiye Emlak Bankası*; 2001'de de faaliyetine son verilerek T.C Ziraat Bankası bünyesine dâhil edilmiştir.

Bu çalışmanın ilk üç bölümünde Osmanlı finans sistemi geçmişten bugüne detaylı bir biçimde değerlendirilmiş ve eytam sandıkları özelinde ayrıntılı bir tartışma yapılmıştır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde ise günümüz bankacılık sistemi ile ilgili dönemdeki sistem karşılaştırılacak olup, benzerlikler, farklılıklar ve geleceğe dönük değerlendirmeler yapılmaya çalışılacaktır.

4. 1906 EYTAM NİZAMNAMESİ İLE 5411 SAYILI BANKACILIK KANUNUNUN KARŞILAŞTIRILMASI

Eytam sandıkları ve 5411 sayılı Bankacılık Kanununa tabi bankalar aşağıdaki tabloda (Tablo 1) farklı boyutları yönüyle karşılaştırılmıştır.

Tablo 1: Eytam Sandıkları ve 5411 sayılı Bankacılık Kanununa tabi Bankalarının Farklı Açılardan Karşılaştırılması

	Eytam Sandıkları ve 1906 Eytam Nizamnamesi	Katılım Bankacılığı ve 5411 sayılı Bankacılık Kanunu
Felsefesi	1906 Eytam Nizamnamesi, yetimlerin ekonomik haklarını korumak amacıyla eytam sandıklarının kurulması, yetim mallarının korunması, işletilmesi ve yönetilmesini düzenler. Bu noktada nizamnamenin temel felsefesi, özel de yetimlere genelde devlete ait olan paranın değerinin korunması ve bireysel toplumsal ihtiyaçların finansmanıdır.	5411 sayılı Bankacılık Kanunu: Türkiye'deki mevduat ve katılım bankaları başta olmak üzere diğer üst düzey finansal kurumların çalışma hükümlerini, devletin ve toplumun çıkar ve ihtiyaçları çerçevesinde düzenler. Katılım bankaları ise İslam hukuku ve ilkeleri dikkate alınarak bireylerin ve kurumların finansal ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla piyasa koşullarına dayalı getiri odaklı çalışır.
Kuruluş Amacı	Yetim çocukların mal varlıklarının herhangi bir maddi zarara sokulmadan muamele-i şer'îye yöntemiyle işletilmesi, yönetilmesi ve denetlenmesini kapsar. İlave olarak sandıktan devletin ve ihtiyaç sahiplerinin finansman ihtiyacı da karşılanır.	Finansal piyasalarda güven ve istikrarı sağlamak, kredi sistemini etkin bir şekilde çalıştırmak, tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerini korumak amacıyla, faiz hassasiyeti dikkate alınarak toplanan fonların ekonomiye kazandırılması, uzun vadeli girişimlerin finanse edilmesi ve kalkınmanın sağlanmasını amaçlar.
Faaliyette Bulunulan İktisadi Sistem	Kağıt para (Kâime) sistemi odaklı, devletin diğer kurumları ile uyumlu bir biçimde, dönemin ekonomik şartlarına uygun olarak, yetimin menfaatinin kesin korunması ve zamanı geldiğinde eksiksiz bir biçimde teslim edilmesi amacıyla faaliyet gösterir. Yetimlere ait menkul ve gayrimenkullerin (tereke) paraya dönüştürülerek sandıktan devletin gözetiminde yönetilmesi ya da gelir odaklı çalıştırılması esastır.	Finansal piyasalarda güven ve istikrarın sağlanması amacıyla kredi sisteminin etkin bir biçimde kullanımı, katılım bankaları özelinde faiz hassasiyeti olan tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunması amacıyla Türkiye'de faaliyet gösteren bankacılık sistemidir. Bu sistem içerisinde mevduat, katılım, kalkınma ve yatırım bankaları ile yurt dışındaki bankaların ilgili şubeleri, finansal holding şirketleri, TBB, TKBB, BDDK, TMSF ve diğer benzer finansal kurumlar bulunur. Katılım bankaları, İslami esasları dikkate alarak bu kanununa dayalı faaliyet gösterirler. Katılım bankalarının işleyişinde ticareti teşvik etmek, belli bir malın ya da ticaretin finansmanını sağlamak ve danışma kurullarının onayıyla işlemlerini gerçekleştirmek esastır.
Rehber	Kur'an-ı Kerim, Hadis ve Meclis-i Valâ'nın çıkardığı nizamnâmelerdir.	5411 sayılı kanun ve diğer finansal kurumlara ait mevzuatlar ile Kur'an-ı Kerim, Sünnet, İcmâ ve Kıyasa göre şekillenen İslam hukuku prensipleri doğrultusunda danışma kurullarının kararlarıdır.
Çalışma Prensipleri	Yetimin menfaatinin kesin sağlanması ve zamanı geldiğinde eksiksiz bir biçimde teslim edilmesi amacıyla bireylerin ve	İslam ilkeleri ve katılım bankacılığı felsefesiyle hareket edilir. Katılım bankacılığı fonları temelde, ticareti

	devletin finansman ihtiyacının karşılanması üzerine faaliyet gösterir.	kolaylaştırma ve taşınır ya da taşınmazı finanse etme ilkesine dayalıdır. Bunun yanında yatırımcılar kâr-zarar ortaklığı adı altında da yatırım yaparlar.
Kuruluş Şekli ve İzni	Nizamname Meclis-i Valâ'nın kararıyla olur. Vefat hadisesinin ardından tereke yazımı işlemi sonunda satılıp nakde çevrilen yetim malları, kadı veya eytam müdürünün onayıyla sandık olarak kurulur ve faaliyetine başlar.	5411 sayılı kanun, TBMM'nin kararıyla olur. Katılım bankası ise 5411 sayılı Bankacılık kanununun 7. Maddede belirtilen şartlarına dayalı olarak kurulur ve BDDK'nın faaliyet konularını yürütebilecek kanaatine vararak onaylaması ile başlar.
Sermaye	Başlangıçta vefat eden devlet görevlilerinin devamında ise vefat eden bireylerin gerisinde bıraktığı mallar, eytam sandıklarının sermayesini oluşturmaktadır.	5411 sayılı Bankacılık Kanununa göre asgari belirlenmiş ödenmiş sermayenin yerine getirilmesi gerekmektedir. Buna ilaveten katılım bankalarının toplamış oldukları mevduatlarıdır.
Faaliyet Konuları	Devlete borç verme, ihtiyaç sahiplerine belli bir getiri üzerinden fon kullandırma ve vasiye de nizamnamede belirtilen miktar ve koşullarda fon kullanma izni verme.	5411 sayılı Bankacılık kanunu 4.maddede belirtilen a maddesi (mevduat kabulü) dışındaki faaliyetleri kapsar.
Kurucular	Yetim vasisi, kadı ve eytam müdürü.	Kurucu ortakların; 5411 sayılı yasanın 8.maddesinde belirtilen şartlara haiz olması gerekmektedir.
Yürütme	Eytam Sandıkları kurulduğu yıl olan 1851'den 1906 yılına kadar belli şartlar sebebiyle tâ'dil edilen nizamname şartlarına göre eytam müdürü onayı ve vasi tarafından yürütülür.	Bankalar Kanunu'na tabidir. Faaliyet için BDDK'dan faaliyet izni alınması gerekir. İlgili şubeler için de aynı izin alınmalıdır. Ancak katılım bankaları ana sözleşmelerinde bir değişiklik yapmak isterlerse BDDK'nın onayı gerekir. Katılım bankaları genel müdürlük onayı ve şubenin yetkisi çerçevesinde faaliyetlerini yürütür.
Fon Toplama ve Kullandırma	Eytam Sandıklarının fonları, vefat eden kişinin yetimine bıraktığı tereke miktarından oluşmaktadır. Bu mallar nizamnâmelerde belirtilen getiri oranlarına göre işletilir. Ayrıca sandıkların kuruluşunda belirlenen 3 yıllık vade süresi, 1906 nizamnamesiyle 5 yıla çıkarılmıştır.	Katılım bankaları topladıkları fonları, şubenin kararı genel müdürlüğün onayı ile ihtiyaç sahiplerine kullandırır. Fon kullandırma yöntemleri ise: murabaha, mudaraba, müşareke, istisna, icara, takafül, selem, karz-ı hasen ve sukuk vb. isimlerle ifade edilirler ve danışma kurulu onayı ile yeni yöntemlerde kullanılabilir.
Kâr-Zarar Paylaşımı	Nizamname doğrultusunda fon kullandırma sistemi, yetimin kâr sağlama, borçlunun ise ihtiyacının belli bir nema üzerinden karşılanmasıdır.	Banka müşterilerle ortak hükmünde olduğundan kâr ve zarar ortaklığı adı altında belgelendirme yapar. Ancak müşterinin zararı, yatırılan fon miktarı ile sınırlıyken, kâr için ise herhangi bir sınır yoktur.
Müşterilerin Riski	Kredi verme işleminde müşterilerden kefil ve istediği borç miktarının başlangıçta bir buçuk katına eş değer rehin istenmiş ve bu miktar zamanla artırılmıştır. Ayrıca 1902 yılında borcunu ödemeyen müşterilere hapis cezası uygulanma isteği, 1906 nizamnamesinde kabul edilmiştir.	Müşterilerin riski, K/Z'a katılma ilkesi gereğince en fazla yatırılan para ile sınırlıdır. Bunun yanında müşterinin geri ödeme riskine karşı ipotek sistemi de kullanılır (gayrimenkuller için). Menkuller ve gayrimenkullerin güvenliği amacıyla sigorta ve imza/kefalet yolları da takip edilir.
Anapara Garantisi	Eytam Sandıklarındaki amaç anaparayı muhafaza etmek ve artırmaktır. Talep olmayan herhangi bir eytam sandığından	Anapara garantisi yoktur. Faaliyet sonucunda kâr ya da zarar elde edilebilir. Ancak zarar

	hiçbir kredi verme işlemi olmasa dahi, ana para korunmuş şekilde zamanı gelince yetime teslim edilir.	büyüklüğü yatırılan fonun tamamından ibarettir.
Sermaye Getirisi	Vefat edenler ve bıraktıkları tereke miktarları ne kadar çok ise sermaye o kadar fazladır. Sandıkların kuruluş nizamnamesinde nema oranı %12 ile %15 arasında değişmekte; 1906 yılına gelindiğinde bu oran %40 hatta %60'lara çıkarılmıştır.	Katılım bankaları bankacılık esaslarına göre faaliyet gösterdiğinden toplanan fonlar sermayeyi oluşturur ve bu sermayenin etkin kullanımında ise piyasa koşulları dikkate alınarak getiri oranının belirlenmesi esastır.
Müşterilerle İlişkiler	Sandıktan borç talep eden müşteri vasiye, vasi ise bunu mahkemeye beyan eder. Müşterinin talebinin yerine getirilmesinde güvenilir kefile ve ipotège (rehin) önem verilir. 1906 yılından önce vasi ya da yetim yakını müşteri olamaz iken; 1906 yılından itibaren bu yasak belirli oranlarda kaldırılmıştır.	Katılım bankaları, diğer bankalar gibi ulusal ya da uluslararası düzeyde faaliyet gösterebilirler, şubeler yardımıyla da bankacılık hizmeti sunarlar. Dolayısıyla profesyonel bir iletişim ve ulaşım kanalı oluşturularak, müşterileriyle de iletişim sağlarlar.
Denetim	Eytam Sandıklarının denetim süreci 1851 yılında kurulan Emvâl-i Eytâm Nezareti ile başlar; 1874 ve 1906 Nizamnamelerinde ise Meclis-i İdare-i Emvâl-i Eytâm merkezîyetinde taşra Eytam Müdürleri tarafından yerine getirilir.	Katılım bankaları diğer tüm bankalar gibi; Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu, Merkez Bankası ve diğer resmi kurumlar tarafından denetlenmektedir. Aynı zamanda her bir bankanın kendi teftiş kurulu başkanlıkları da işlem ve evrak denetimlerini yapar.
Reel Ekonomiye Katkısı	Eytam Sandıkları, kurulduğu bölgenin finansmanına katkı sunan kurumlardan birisidir. İlgili bölge halkının nakit para ihtiyacını karşılama noktasında bireysel para vakıfları ile aynı görevi görürler.	Günümüzde bankalar, gerek bireysel gerekse kurumsal ihtiyaçların karşılanması önemli roller üstlenmişlerdir. Reel ekonomik dönüşümün sağlanmasında ve finansal sistemin işleyişinde anahtar konumdadırlar.
Meslek Birliği	Eytam Sandıkları bölgesel olarak faaliyet göstermekle beraber, merkezde Emvâl-i Eytâm Nezareti ve Meclis-i İdare-i Emvâl-i Eytam ile birlikte hareket ederler. Sandıklar, vefat eden sınıf türüne göre isimlendirilebilirler. Esnaf sandığı, eytam ve orta sandığı gibi.	Mevduat bankaları ile kalkınma ve yatırım bankaları, tüzel kişiliği haiz ve kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşu olan Türkiye Bankalar Birliğine; katılım bankaları ise aynı nitelikteki Türkiye Katılım Bankaları Birliğine, faaliyet izni aldıkları tarihten itibaren bir ay içinde üye olmak zorundadır.
Vergi	Mahkemelerde yazılan terekelerden masraflar çıkarıldıktan sonra mirasçılar arasında paylaşılan paranın toplamından vergi alınır. Ayrıca yetimin malından borç alınan paraya karşılık taşınır bir mal rehin gösterildiğinde ve kefil ile borç verildiğinde belli oranda işlem vergisi alınır.	Katılım Bankaları, hem fon toplama ve fon kullandırma faaliyetleri hem de kendi kazançları ve işlemleri nedeniyle; Kurumlar Vergisi, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi, Katma Değer Vergisi ve Gelir Vergisi mükellefi ve sorumlusudurlar.
Yönetim Organları	Eytam Sandıklarında çalışan birçok görevli bulunmaktadır. Bunlar; Emvâl-i Eytâm Nezareti ve Meclis-i İdare-i Emvâl-i Eytam, Eytâm Müdürü, Eytâm Muhasebecisi, Sandık Emini, İdane Memurları, Mümeyyiz, Tahsildar, Baştahsildar, Muhammin, Muhzır, Münâdi, Kâtip, Başkâtiptir.	5411 sayılı kanun, mevduat ve katılım bankaları için yönetim organlarının ayrı ayrı tanımlamıştır. Katılım bankaları yönetimi; yönetim kurulu, üst kurul, denetim kurulu ve danışma kurulu gibi organlardan oluşmaktadır.

5. SONUÇ

İşletme biliminin tanımından da hatırlanabileceği gibi, işletme bireylerin ya da kurumların ihtiyaçlarına odaklanır. Tarihi süreçler içerisinde insan ihtiyaçları hep sonsuzdur. Ancak kaynakların azlığı, insanları arayış içine itmiştir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan finans, para ya da mali unsurlar aslında tüm kaynakları oluşturur. Bu kaynaklar hayatın var oluşunu ve devamını sağlayan ya da kolaylaştıran ana unsurlardır. Hayatın değişimi, insana bağlı olduğu kadar insan dışındaki ekosistemden de etkilenir. Bu sistem, tarihsel süreç içerisinde farklı isimler olsa da insan ya da kurum ihtiyaçlarına odaklanır. Bunun yanında paranın varlığı ve kullanımı, insanın hayatının esasını oluşturan dini felsefeden de etkilenir. Bu felsefe insana ve kurumlara ve devletlerin işleyişlerine yansır.

Osmanlı finans sistemi, esas olarak İslam hukukuna dayalı ancak geçmişteki birtakım uygulamaları da tevarüs ederek kendisine katan bir sisteme sahiptir. Örneğin para vakıfları üzerine Sofyalı Bali Efendi ile Çivicizade arasında geçen tartışmalar bile sistemin zaman içerisinde değiştiği ve geliştiği süreci anlamaya yetecektir. Bunun yanında ikili keskin bir tartışma ayağının da olduğunu gösterecektir. Ancak Osmanlı devlet aklı, bu tartışmalarda herhangi bir taraf olmadan toplumsal ihtiyaçlar odaklı bir felsefeyi benimsemiş ve uygulamıştır. İlk olarak Osmanlı dönemi para vakfı uygulamaları ile ortaya çıkan ve gelişen yerel finans ağı, zamanla belli mesleki birlikleri ve çeşitli sosyal sınıfları kapsayacak bir biçimde gelişim göstermiştir. Özellikle Osmanlı devletinin savaflara bağlı olarak oluşan askeri sınıf terekeleri ve bu görevlilerin eş ve çocuklarının ihtiyaçlarının karşılanması düşüncesi, yeni bir finansal kaynağa ve bu kaynağın yönetimine ihtiyacı doğurmuştur. Eytam sandıkları olarak ifade edilen finans kurumları, başlangıçta askeri sınıfa ait yetimlerin mal varlıklarının korunması, yönetilmesi ve etkin olarak denetlenmesi amacıyla ortaya çıkmıştır. Zamanla benzeri ve farklı sınıflara ait sandıkların ortaya çıkmasıyla, Osmanlı finans sistemi içerisinde önemli bir fon kaynağı haline gelmiştir. Bu fonların kullandırılmasında devlet, bireyler ve kurumlar ilk sırada yer almışlardır.

Eytam sandıkları başlangıçta iyi niyetlerle ve bölgesel olarak yetimlerin ekonomik haklarının muhafazası amacıyla oluşturulmuştur. Ancak zamanla sistemin kontrolsüz yaygınlaşması ve bu sandıklardan sorumlu vasilerin, sandıklarda toplanan fonları kişisel olarak kullanma arzusu ya da kullandırdıkları fonlarla ilgili kötü yönetim örnekleri Osmanlı bölgesel finans sisteminin yönetim problemini ortaya çıkarmıştır. Devlet, bu problemi gidermek ve daha etkin hale getirebilmek amacıyla Osmanlı Dönemi Merkezileşme süreçlerinin de etkisiyle, eytam sandıklarını merkezden yönetme kararı almıştır. Bunun için de ilk olarak 1851 Eytam Nizamnamesi yayınlanmıştır. Bu nizamname ile fon olarak kullandırılan eytam paraları denetim altına alınmış ve merkezi bir otorite tarafından yönetilmiştir. Zamanla ihtiyaçlar ve ekonomik değişimler dikkate alınarak 1906'ya kadar yeni nizamnameler yayınlanmıştır. Böylece Osmanlı finans sistemi, para vakıflarına dayalı olan yerel finans anlayışından daha kurumsal ve bütüncül bir yapıya dönüşmüştür. Bu durum aslında Osmanlı finans sisteminden günümüz katılım bankacılığına olan dönüşümün ilk kurumsal izleri olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışmada Osmanlı finans sistemi ve günümüz katılım bankacılığı, 1906 Nizamnamesi ve 5411 sayılı Bankacılık Kanunu dikkate alınarak karşılaştırma yapılmıştır. Buna göre eytam sandıkları belli bir kesimin ekonomik haklarının korunmasını dikkate alırken;

katılım bankaları ise ortaklarının menfaatlerini dikkate alır. Ancak her iki kurumda toplumun her kesiminin ihtiyaçlarına odaklanır. Kuruluş amaçları bakımından eytam sandıkları 1906 Nizamnamesiyle her ne kadar merkezileşme sürecine girmiş olsa da daha çok bölgesel finans ihtiyaçlarını karşılarken; katılım bankaları faiz hassasiyeti dikkate alınarak özellikle uzun vadeli finansmanı hedefleyerek hem ulusal hem de bölgesel kalkınmaya odaklanır. Her iki kurumda sistem işleyiş süreçlerinde İslami prensipleri esas alır ancak fon kullandırma amaçları ve oranları zaman ve mekâna göre değişebilmektedir. Her iki kurumunda ana işleyiş rehberi Kuran-ı Kerim ve ilgili hadisler ve kanuni düzenlemeleridir. Bu noktada katılım bankalarını, eytam sandıklarına göre farklı kılan ise danışma kurulunun varlığıdır. Çalışma prensipleri açısından eytam sandıklarında esas olan yetimin ekonomik hakları çerçevesinde nakit ihtiyacının finansmanı iken; katılım bankacılığında esas olan ise talep edilen mal ihtiyacının finansmanıdır. Kuruluş açısından her iki kurumda ilgili kanuni esasa tabidir. Ancak eytam sandıkları bölgesel olarak kurulurken; katılım bankaları genel müdürlük olarak örgütlenir ve ardından bölgelere göre şubeleşebilir. Kuruluş sermayesi açısından eytam sandıklarının tereke miktarı değişiklik gösterebilmektedir ancak katılım bankalarında asgari kuruluş sermayesi kanunla belirlenmiştir. Kurumların faaliyet konularına bakıldığında her iki kurumda toplumun tüm kesimlerine fon sunmaktadır. Ancak katılım bankaları eytam sandıklarından farklı olarak halktan, faaliyet amaçlarına uygun süreklilik gösteren bir fon da toplamaktadır. Kurucu kişiler her iki kurumun en temel farklılıklarından birisidir. Çünkü eytam sandıklarında kurucular ağırlıklı olarak devletin görevlendirdiği kişilerden oluşurken, katılım bankalarında ise ortaklardan oluşmakla birlikte, devletinde ortaklık payı olabilmektedir. Kurumların yürütme işlemleri sistemselsel olarak farklıdır. Çünkü eytam sandıklarında mevzuatı düzenleyen bir üst kuruluş bulunmakla birlikte, bu kuruluş bir genel müdürlük hüviyetinde değildir ve şubeleri de yoktur. Halbuki katılım bankalarında genel müdürlük ve alt şubeler örgütsel bir uyum içerisinde hareket ederler. Eytam sandıklarında toplanan fonlar belirli vadelerle ve tereke üzerinden planlanırken; katılım bankalarında İslami prensiplere göre toplanan fonlardan oluşur. Kar-zarar paylaşımı açısından eytam sandıklarında toplanan fonlar yetimin ekonomik haklarının korunması çerçevesinde kullanılır. Katılım bankalarında ise fon sahipleri, azami yatırmış oldukları miktarını kaybetme riskiyle karşılaşabilirler. İlave olarak eytam sandıklarının tüzel kişiliği yetimin reşit olmasına kadardır, reşit olmasını takiben talep ederse sandık fiilen sona ererken; katılım bankalarında ise tüzel kişilik gereği süreklilik esastır. Kurumların diğer bir farklılığı sermaye açısındandır. Örneğin eytam sandıklarında sermaye tereke miktarına bağlı iken; katılım bankalarında asgari sermaye kanunla belirlenmiş olup, yatırılan fon miktarına bağlı olarak artış gösterebilir. Her iki kurumda hem iç ve hem de dış müşteriye sahiptir. Ancak katılım bankalarında müşteri ilişkileri profesyonel olarak yapılırken, eytam sandıklarında ilişkiler daha yerelde ve vasi temellidir. Bunun yanında katılım bankaları geniş bir çalışma ekibine sahipken, eytam sandıklarında böyle bir durum yoktur. Denetim açısından eytam sandıkları, bağlı olduğu bir üst kuruluş denetimi olmayıp genel bir denetim sistemine sahipken; katılım bankaları hem genel hem de üst kuruluşu olan genel müdürlük denetimine tabidir. Genel ekonomik katkı açısından eytam sandıkları, bölgesel finans ve devletin finansmanı odaklı çalışırken; katılım bankaları ise ticaretin finansmanı başta olmak üzere ulusal ve bölgesel kalkınmaya katkı sağlarlar. Mesleki birlik açısından değerlendirme yaptığımızda, eytam sandıklarının kendileri bir mesleki kuruluş gibi değerlendirilebilir ve bir üst birliği yoktur; buna karşın katılım bankaları üst birlikleri olan Türkiye Katılım Bankaları Birliğine üye olmak

zorundadırlar. Her iki kurumda vergisel açıdan yükümlülük taşır. Yönetim birimleri açısından bakıldığında eytam sandıkları ağırlıklı olarak devlet görevlilerinden oluşurken; katılım bankaları değişiklik gösterebilmektedir. Sonuç olarak Osmanlı finans sistemi, para vakıfları özelinde kurumsallaşan eytam sandıklarıyla yerelden merkezi yönetime geçişi, Cumhuriyet dönemi Emlak ve Eytam Bankasına dönüşümü ve de günümüz Katılım Bankacılığı ile günümüz finans sisteminde yerini almıştır. Bu çalışma ile Osmanlı dönemi eytam sandıklarından modern bankacılık sistemine geçiş ayrıntılı olarak irdelenerek, Türk finans sisteminin geleceğine ışık tutulmaya çalışılmıştır. Katılım Bankacılığı, gün geçtikçe gelişmektedir, geçmişteki finansal girişimler ve uygulamaların bilinmesi de Katılım Bankacılığını daha iyi geliştirip hizmet sunmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Aktepe, M. (1984). *Vak'anüvis Ahmet Lütfi Efendi Tarihi*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Arı, A. (2003). Yetim. *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, 501.
- Çanlı, M. (2020). Eytam Sandıklarının Para Arzı (İdane Defterleri) ve Sandıklardan Yetimlerin Faydalandırılması (1851-1926). *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 24, 163-193.
- Çanlı, M. (2020). Tarihî Süreç İçerisinde Eytam Sandıklarının Hukukî Mevzuatı ve Karşılaştığı Sorunlar (1851-1920). *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9, 1301-1321.
- Çizakça, M. (1993). *Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para*. İstanbul: Vakıfları İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, Tartışmalı Toplantılar Dizini, İlmî Neşriyat.
- Düstur, Tertip 1, (1289), Memâlîk-i Mahrûse-i Şahanede Küşâd Olunacak Eytâm Sandıklarının Suret-i İdâre ve Muhafazası Hakkında Nizâmname'dir. 276-277.
- Günay, H.M, (2012). Vakıf. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 42, İstanbul: TDV Yayınları, 475-479.
- Gürsoy, Ç. (2019). Osmanlı Esnaf ve Avarız Sandıklarının Günlük Hayata Katkısı. *International Journal of History*, 10, 121-142.
- İnanç, V. (2002). Eytam İdaresi Sandıkları ve Marmaris Örneği (1885-1911). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Muğla.
- Kayahan, C., Görkaş İ. (2017). Para Vakfından Mal Vakfına Dönüşüm: Neden ve Sonuçlar. *Düşünce Dünyasında Türkiz Ulusal Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 44, 91-107.
- Kazıcı, Z. (1988), Ahilik. *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 540-542.
- Kütükoğlu. M. S. (1994). *Osmanlı Belgelerinin Diplomatik Dili*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat,
- Özcan, T. (2003). *Para Vakıfları*, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özcan, T. (2006). Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytam Sandıkları. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14, 103-121.
- Öztürk, N. (1995). *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*. Ankara: TDV Yayınları.

- Pakalın, M.Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Sözlüğü 2*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (1994). *Türk İktisat Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları,
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. (1263). No: 967, 274-276.
- Yıldız, A.T, (2017). Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi'nin Eytâm Sicillerine Göre Osmanlılarda Yetim Mallarının İdaresi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.İstanbul.
- Yurdakul, İ. (2008). *Osmanlı Merkez İlmiye Teşkilatında Reform (1851-1876)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kur'an-ı Kerim "Nisa Suresi meal" 4 Şubat 2022 tarihinde <https://www.kuranvemeali.com/yetim-hakki-ve-yetime-yardim-ile-ilgili-ayetler> adresinden erişildi.

TARİHTE BİLİNER İLK ALTIN RESESYONUNA NEDEN OLAN BİRİSİ OLARAK ALTIN VE TUZ KRALI MANSAMUSA’NIN SERVETİNİN EKONOMİK YANSIMALARI

Cengiz Toraman¹

Elif Ulucenk²

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Mansa Musa’nın dönemine yaptığı finansal etkiyi ve servetinin kaynağını açıklamaktır. Mali İmparatorluğu’na altın çağını yaşatan Mansa Musa’nın 14. yüzyıla ait serveti, güncel literatür için henüz cevaplanamamış bir tartışma sorusudur. Günümüz ekonomisinde tutarının tam olarak hesaplanamadığı bu servetin, yaklaşık 400 milyar \$ olduğuna yönelik iddialar bulunmaktadır. Dünya altın rezervinin yarısı veya 1/3’üne hâkim olan Mali İmparatorluğu’nun dünya haritasında konumlanmasına etki eden hadiselerden biri de, Mansa Musa’nın Kuzey Afrika ve Orta Doğu arasında, 1324- 1326 yıllarında yapmış olduğu görkemli “hac yolculuğudur.” Tarihte eşi benzeri görülmemiş ve çoğunluğu altın harcamasıyla finanse edilen bu yolculuğun, Mısır’a finansal etkisi 12 yıl sürmüştür. Ancak bu hac yolculuğu sayesinde Mansa Musa ve ülkesi, Afrika’nın tamamında, Orta Doğu’da ve Avrupa’da büyük bir üne kavuşmuştur.

Anahtar Sözcükler: Altın, Mansa Musa, Mali İmparatorluğu, Batı Afrika.

JEL Sınıflandırması: F30, N 57, N 97.

ECONOMIC REFLECTIONS OF THE WEALTH OF MANSAMUSA AS THE KING OF GOLD AND SALT, CAUSING THE FIRST KNOWN GOLD RECESSION IN THE HISTORY

ABSTRACT

The aim of this study is to explain financial impact to his period of Mansa Musa and the source of his wealth. The wealth at 14th century of Mansa Musa, who brought to its golden age the Mali Empire is yet an unanswered discussion question for the current literature. There are claims to be \$ 400 billion

¹ Prof.Dr., İnönü Üniversitesi, İİBF İşletme, cengiz.toraman@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8601-5542

² Dr., Muhasebe Finansman, elifulucenk@outlook.com, ORCID: 0000- 0001- 6545- 6621.

Atıf (Citation): Toraman, C., Ulucenk, E. (2023). Tarihte Bilinen İlk Altın Resesyona Neden Olan Birisi Olarak Altın ve Tuz Kralı Mansa Musa’nın Servetinin Ekonomik Yansımaları. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*(24), 67-80.

approximately this wealth that can't be calculated exactly of amount in today's economy. The empire of Mali, which controls half or 1/3 of the world's gold reserves, one of the events affecting its positioning on the world map is glorious "pilgrimage" between 1324- 1326, between North Africa and the Middle East of Mansa Musa. Unprecedented in history and of this journey which was mostly financed by gold expenditure lasted 12 years the financial impact to Egypt. However, thanks to this pilgrimage, Mansa Musa and his country gained a great reputation throughout Africa, the Middle East and Europe.

Keywords: Gold, Mansa Musa, Mali Empire, West Africa.

Jel Classification: F30, N57, N97.

1. GİRİŞ

Mali İmparatorluğu, batı Afrika'nın ilk büyük devleti Gana İmparatorluğu'nun tüm topraklarını fethederek, kurucusu Mansa Sundiata Kieata'nın liderliğinde Atlas Okyanusu'nun sahillere dek genişlemiştir. Nijer nehri ve çevresinde kendi medeniyetini kurarak, zengin yeraltı kaynaklarına sahip olan Mansa'nın³ vefatının ardından yerine geçen hükümdarlar taht kavgası yaşamamış olsalar da başarılı fetihler gerçekleştirip Sundiata Keiata'nın izinden gitmeye devam etmiştir.

Devletin dokuzuncu hükümdarı olan Mansa Abubakari, Atlas Okyanusu'nun keşfini hedeflemiş ve 3000 gemilik maiyetle birlikte sefere çıkmıştır. Ancak Abubakari bu seferden bir daha geri dönmemiş ve yerine naip olarak bıraktığı hükümdar yardımcısı Musa, 10. Mansa olarak devletin başına geçmiştir. Mali İmparatorluğu, Mansa Musa döneminde altın çağını yaşamış ve özellikle ekonomik ve finansal yansımaları açısından olağanüstü hadiselerle tanıklık etmiştir. Bunlardan en önemlisi de kuşkusuz Mansa Musa'nın "görekemli hac yolcuğu ve bu yolculuğun bütçesi" olmuştur.

Bu çalışma, dünya finans tarihine Mansa Musa'nın yaptığı etkiyi ve sahip olduğu servetin kaynağını açıklamaktadır. Bunun için öncelikle Batı Afrika'nın İslamiyet ile tanışması ve yükselen İslam İmparatorlukları hakkında bilgi verilmiş, sonrasında Batı Afrika'daki altın ve tuz ticareti ile Mali İmparatorluğu'nun ekonomisi tanıtılarak, servetiyle dünyanın en zengin insanı olma unvanını halen korumayı başaran Mansa Musa'nın yaşam öyküsü ve finans dünyasına yönelik etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. İSLAMİYET VE BATI AFRİKA

Afrika'nın İslâmiyet'le ilk teması Birinci ve İkinci Habeşistan hicretleriyle (615, 616) olmuş, daha sonra Hz. Ömer devrinde (634-644) Amr b. Âs tarafından Mısır'ın fethedilmesiyle de (641) kıta toprakları Müslümanlara açılmıştır (TDV İslam Ansiklopedisi, Afrika maddesi). Kızıldeniz'in karşısında bulunan, Al-Najashi'nin hükümdarlığındaki, Zeila'daki Axum sarayına sığınan Müslümanların hicretiyle birlikte Afrika kıtası İslamiyet ile tanışmıştır. Bu göç İslam'ın

³ Sahraaltı bölgesinde, özellikle Batı Afrika bölgesindeki krallıklarda kralların kullandıkları imparator anlamında bir unvandır. "Kralların Kralı" anlamına gelmektedir. Mali İmparatorluğu'nda "Mansa" daha çok I. Musa ile özdeşleşen bir kavramdır.

ilk büyük zaferlerinden biridir. Muhacirlerin ilk hicreti sayesinde, Eritre kıyı şeridi Müslümanlar için güvenli bir liman olmuş ve İslamiyet, Arap yarımadası dışında farklı bir coğrafyada ilk kez yaşanmaya başlamıştır. Araplar; Hz. Muhammed'in vefatından 7 yıl sonra Afrika'ya ilerlemiş ve İslamiyet 2 nesil içerisinde Afrika Boynuzu⁴ ve Kuzey Afrika'ya yayılmıştır (Haghnava, 2014:125). Halife Hz. Ömer döneminde (634-644) 641 yılında Amr b. Âs Mısır'ı fethetmiş ve böylece Müslümanlar için Afrika kıtasının toprakları açılmıştır. Müslümanlar, fetih rotalarında Afrika'yı hedefledikçe kıtada İslamiyet hızla yayılmaya başlamıştır. Nihayetinde Tarık Bin Ziyad komutasındaki İslam ordusu Tanca'ya kadar fetih gerçekleştirmiş böylece Kuzey Afrika'da Bizans'ın gücü son bulmuştur. Kuzey Afrika İslam dinine biat etse de hilafetin Abbasilere geçmesinin ardından, merkezi yönetimden bağımsız devletler kurulmuştur (<https://islamansiklopedisi.org.tr> (03.08.2021)) Batı Afrika'nın İslam ile tanışması için girişimler yine aynı yüzyıllarda başlamıştır. Bu sebeple, Sahra Altı Batı Afrika'da Müslümanlığın başlangıcında altın arayan Müslüman göçmen tacirlerin etkili olduğu ileri sürülebilir. Tacirlerin bölgedeki varlığı, yerli nüfus üzerinde etkili olmuştur. Sahra Altı Afrika da Müslümanlık, David Robinson'un çalışmasında tanımlandığı üzere 3 aşamada ele alınabilir (Hamilton, 2019: 202- 203).

- *Azınlık veya Karantina Devri*: Transsahra ticaretine dâhil olan tacirlerin devridir. Bahsi geçen bu tacirler ve aileleri şehirlerde Müslümanlar olarak tanımlanan mahallelerde yaşamlarını sürdürmüştür. Onlar, Paganlar veya Gayrimüslimlerin içinde azınlık topluluğu oluşturmuşlardır.
- *Mahkeme Devri*: Tacirlerin yanı sıra devlet yöneticilerinin İslamiyet'i benimsediği devirdir. Bu devirde, özellikle şehirlerin haricinde yerel dini uygulamaları değiştirmek için ayrı bir çaba gösterilmemiştir.
- *Çoğunluk Devri*: İslamiyet'in bölgesel güce erişmeye başladığı devirdir. İslamiyet, tacir ve yöneticilerin ötesinde yerli nüfusun yaşadığı kırsal bölgelere erişmiştir.

Bu üç devir, Sahra Altı Afrika'da İslamiyet'in ilerleyişini açıklamaktadır. Önce kıtaya gelen Müslüman tacirler, inançlarını yerli tacirlere tanıtmıştır. Sonra ticari faaliyetler, kar ve güç için giderek değerlendirilmiş, siyasi liderler ise İslam'ı öğrendikçe benimsemiştir (Hamilton, 2019: 202- 203). Batı Afrika'da kurulacak İslam İmparatorluklarının temelleri de böylece atılmıştır.

Bölgede ticaret geliştikçe Nijer, Sahra'daki ticaret yollarıyla Batı Afrika'daki altın madenlerini bağlayan yollar sunmuştur. Nehirler üzerinde, Jenne ve Timbuktu'nun en bilineni olduğu ticaret kasabaları kurulmuştur. Milattan Sonra (M.S.) 6. yüzyıldan itibaren Nijer Havzasında ve yakınlarında çokuluslu bir dizi devlet kurulmuştur (Pringle, 2006: 11). Afrika toplumunda yerleşik hayatın ve şehirciliğin ilk uygulamalarının yaşandığı Batı Afrika, Orta Çağ Dönemi'nde imparatorlukların yükselişine tanıklık etmiştir (Oulhadji, 2018:1). Bu devletlerden ilk üçü; Gana, Mali ve Shangai imparatorluklarıdır. İlki, M.S. 300 ile 1200 yılları arasında

⁴ Afrika Boynuzu(Horn of Africa); Doğu Afrika'da Etiyopya, Eritre, Cibuti, Kenya ve Somali'yi kapsayan bir yarımadadır (<https://ec.europa.eu/> (03.08.2021)).

hüküm sürmüş ve günümüz sınırlarında Mali ile Moritanya'ya yakın Gana İmparatorluğu'dur. Günümüz Gana Cumhuriyeti ise ismini aldığı bu imparatorluğun oldukça güneyinde yer almaktadır. İkincisi, 12. ve 15. yüzyıllar arasında hüküm sürmüş, altın çağını Mansa Musa ile yaşamış olan Mali İmparatorluğu ve üçüncü ise 14. ve 16. yüzyıllar arası hüküm sürmüş, günümüz Mali Cumhuriyeti'nin doğusunda kalan Gao'nun başkenti olduğu, Songhai İmparatorluğu'dur (Pringle, 2006: 11). Kıtada Müslüman tacirlerin etkisi ve yerli halkın İslamiyet'i kabul etmesiyle birlikte ticari hareketlilik başlamış ve bahsi geçen imparatorluklar başta altın ve tuz ticareti olmak üzere kendi yüzyıllarında ticaretin öncü devletlerinden olmuştur.

3. BATI AFRİKA'DA ALTIN VE TUZ TİCARETİ

M.S. 300'den 1000'li yılların ortalarına dek Gana İmparatorluğu'nda kuzeyde Berberilerle, güneyde Batı Afrikalılarla ticari faaliyetler sürmüştür. Özellikle altın ve demir zenginliğine sahip olan Gana'da uzun yıllar boyunca ekonomik büyüme devam etmiştir. İmparatorlukta kralın rolü; Sahra'nın Berberi tacirlerle ticaretini organize etmek, tacirlerle iyi ilişkiler kurmak, dini bir lider olup ayrıca halkın kurucu ataları Soninke'nin⁵ yeryüzündeki temsilcisi olmaktır. Şüphesiz bu imparatorlukta en önemli ticari ürün "*altın*" olmuştur. Altın; yerli halk için mücevher yapımında kullanılmış olsa da uzak topraklara bilhassa Akdeniz'e ticareti yapılmıştır. Gana Kralı; devleti için tüm külçeleri muhafaza etmiş, madenciler ve tacirlerin tüm altın tozunu elinde tutmasına izin vermiş olsa da nihayetinde altın ticaretini kendisi kontrol etmiştir (McKissack & McKissack, 1994: 22-23'ten aktaran: Nwoke, bt: 78). Tacirler için Gana İmparatorluğu artık "*Altın Ülkesi*" ve Gana İmparatorları ise "*Altının Efendileri*" olarak anılmaya başlanmıştır (Baker, 2015:3).

Altın ve diğer ürünlerin ticareti başlangıçta takas sistemiyle gerçekleşmiştir. Etnotarihsel iddialara göre alışverişte uygulamanın işleyişi; Berberi tacirlerin, ürünlerini ortaya koyup davula vurarak satış istekleriyle ilgili duyuru yaptıktan sonra ürünün yanından ayrıldıkları, buna karşılık Soninkeli madencilerin ürünü inceleyip beğendiğini ayırdığıdır. Nihayetinde fiyatta (değerde) anlaşılırsa ürünü alıp gittikleri, eğer anlaşılmaz ise geri dönüp, daha sonra başka bir tur için bir kez daha pazara geldikleri iddia edilmiştir (Mann, 1996: 23'ten aktaran: Nwoke, bt: 78).

Afrika coğrafyasında tuz ise daha çok getiri elde etmek üzere vergiye tabi tutulan, ekonomik değeri yüksek bir üründür. Tuz ticaretinin vergisi; bölgeye gelen her eşek yükü tuz için bir altın, bölgeden çıkan her eşek yükü tuz için iki altındır. Bölgedeki tuzun çoğu, Sahra Çölü'nde bulunan Taghaza'daki madenlerden elde edilmiştir. Tuzun yerden çıkarılması oldukça zorlu bir iştir. Madende çalışanların çoğu savaş esiri veya suçlusu oldukları için ölüm cezası olarak oraya gönderilen kişilerdir (McKissack & McKissack, 1994: 84'den aktaran: Nwoke, bt: 78). Bahsi geçen yüzyıllarda altın ve tuz, günümüz ekonomisinde olduğu üzere yüzeyin altındaki en değerli metaller arasındadır. Gana İmparatorluğu, bol miktarda altın ve tuz içeren çok sayıda maden ve en yoğun Sahra-ötesi ticaret yollarının güney duraklarını belirleyen birkaç

⁵ Antik Gana'nın kurucuları olup, (Sarakole, Seraculeh, Serahuli) soyundan gelen Mande halkıdır. Sonike'nin alt grupları arasında Maraka ve Wangara bulunmaktadır (NALRC, bt. : 1).

önemli vaha kasabasını kapsamıştır. Madenlerin çıkarılmasıyla ilgili sahip olunan teknik bilgi, çöldeki ihracat yollarının kontrolüyle birleştiğinde imparatorluğun gücü yaklaşık 300 yıl karşı konulmaz bir hal almıştır (Gearon, 2012: 6). Gana İmparatorluğu'nun başkenti olan Kumbi Saleh; büyük ve hareketli bir yapıya sahiptir. Şehrin bir bölümünde kral yaşarken, diğer bölümünde Kuzey Afrikalı Arap Müslüman tacirler yaşamıştır. O dönem, Kumbi Saleh'deki pazar, Batı Afrika'nın en önemli pazarı olmuştur (Okonkwo, 2011: 1). Trans-Sahra Ticaret yolunda altın ve tuz ticaretinin yanı sıra gümüş, bal, fildişi, mücevher, alet, metal, deri eşya, hayvan ve Gana'dan ise kumaş ile nadir kuşlar alınıp satılmıştır. Ayrıca köleler de bu ticaretin bir parçası olarak takas edilmiştir (Nwoke, bt: 79).

Arapça kaynakların düzensizliği ve mevcut arkeolojik kayıtların belirsizliği sebebiyle, Gana İmparatorluğu'nun yıkılışıyla ilgili kesin bir ifade bulunmak güçtür (<https://www.hackensackschools.org> (09.08.2021)). Murabit kabilesinden Müslüman bir lider İbn Yasin'in generallerinden biri olan Ebu Bekir, Almoravids ve Berberi atlılarından (M.S. 1076) oluşan büyük bir orduyla Gana'ya saldırmış ve başkenti Kumbi Saleh'i ele geçirmiştir. Daha sonra, Antik Gana İmparatorluğu eski gücüne bir daha kavuşamamış ve M.S. 1250'de Mali İmparatorluğu'nun bir parçası olmuştur. Tarihin en zengin devletlerinden biri olan Mali İmparatorluğu'nun kuruluşu ve sahip olduğu zengin yeraltı kaynakları çalışmada ayrı bir konu başlığında incelenmiştir (Okonkwo,2011: 2).

4. MALİ İMPARATORLUĞU VE EKONOMİSİ

Tarihte, çoğu zaman bir krallığın düşüşü, diğerinin yükselişini perçinlemiştir. Gana İmparatorluğu'nun önemli bir parçası olan Mandingolar, 11. yüzyılda Gana İmparatorluğu'nun gerilemesinin ardından, Mali İmparatorluğu'nun kurucuları olmuştur. (Oulhadji, 2018: 5). Mandingolar günümüz Batı Afrika'nın Nijer ve Senegal plato bölgesinde yaşamış Mandinke'den bir zenci topluluktur (Awortu & Michael, 2018: 29). Mandika kralı Nare Maghan'ın 20 Ağustos 1190'da doğan oğlu Sundiata Kieata, Mali İmparatorluğu'nun kurucusudur. Kurucu kraldan sonra taht Sundiata Kieata'nın kardeşi Dankeran Touman'a kalmıştır (Awortu & Michael, 2018: 31). Mema Kralı'nın sarayına sürgün edilen Sundiata, bu sarayda kralın danışmanı olmuştur. Bu sırada Sosso İmparatorluğu⁶ Mandika'yı fethetmiş, Mandika halkı da Sundiata Kieata'dan yardım istemiştir. Henüz 18 yaşındaki Prens, Mema'da bir ordu kurarak 1235 yılında, Kriana Savaşı'nda büyük bir galibiyet elde ederek Mali İmparatorluğu'nu kurmuş ve Sundiata Kieata, Mali'nin yeni Mansa'sı (İmparatoru) olmuştur. "Aslan Kral" olarak anılan Sundiata Kieata, birçok fetih gerçekleştirerek krallığın, bir Batı Afrika İmparatorluğuna dönüşmesine yönelik temelleri atmıştır (Pearson, 2020: 1).

Sundiata Kieta; Wangara'daki altın madenlerini ele geçirmiş, ticaret yolları arasında bağlantı oluşturabilmek üzere Niani'yi devletinin başkenti yapmış ve böylece Batı Afrika'da refahı, barışı ve egemenliği sağlamayı amaçlamıştır. Mali İmparatorluğu bu esaslar üzerine 1500 yıl boyunca gelişimini devam ettirmiş ve Batı Afrika; ilim, hukuk ve ticaret merkezi haline gelerek 14. yüzyılda zirve dönemini yaşamıştır (Paterno, 1994: 4). Dağlarla çevrili,

⁶ Gana İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra Güney Moritanya'da Koumbi-Saleh'de (bugünkü Mali bölgesinde) kurulan krallık

ormanlık ve nehirlere yakın bir konumda olan Niani ticarete çok uygun bir yerleşim merkeziydi. Mali imparatorluğu döneminde, Gana'nın başlattığı altın ve tuz ticaretinin kontrolü devam ettirilmiş ayrıca devletin ticari faaliyetlerine bakır madenlerinin işletilmesi de eklenmiştir. Kervanlara ve ticaret yollarına da hükmeden imparatorluk, 25.000'e yakın deveyle Mali'yi Kuzey Afrika'ya bağlamıştır. Ticareti yapılan ürünler arasında; fildişi, atlar, silahlar, pirinç kaseleri ve kitaplar bulunmaktadır (NJSFB, 2021: 13). Topraklarında üç büyük altın madenine sahip olan Mali İmparatorluğu'nda altınların tamamı Mansa'nın olup, imparatorluğun zirve döneminde dünya rezervinin yaklaşık yarısına tekabül etmekteydi. Mali İmparatorluğu'nda tuz da çok önemi bir iktisadi varlıktı. Afrika'da ve bilhassa çöl ülkelerinde tuz oldukça stratejik öneme sahip bir maddedir. Zira tuz, sıcak havalarda ve uzak mesafelerde gıda ürünlerinin korunmasında önemli bir bileşendir. Bu nedenle Malili tacirler, sahip oldukları tuz madenleri nedeniyle, tuz ticaretinden büyük bir servet elde etmişlerdir (Pearson, 2020: 2). Mali İmparatorluğu'nun bir diğer önemli gelir kaynağı da toplanan vergiler olmuştur. Dönemin şartlarına uygun bir vergi sistemi oluşturan devlet, sınırlarına giren her bir ons altın, bakır ve tuz üzerinden vergisini almıştır. Mali imparatorluğu genelinde standart bir para birimi olmadığından, bölgesel koşullara uygun olarak altın tozu ve külçeleri, tuz ve bakır, zaman içerisinde para birimleri olarak kullanılmış ve dolaşımda yer almıştır. Emek yoğun çalışma şekli, imparatorluğun refahının muhafazasında çok büyük öneme sahip olmuştur. Krallar zenginliğin artması için günümüz uygulamalarında yer alan prim bazlı ödeme şeklini anımsatan bir yöntemle, halk ağır işlerde çalışmaya teşvik edilmiş ve devlete kazandırdıkları gelirlere göre ödemeler yapılmıştır. Örneğin, memurlara topladıkları gelire göre ödeme yapılmış, yetkililere altın, bilezik, kolye gibi değerli eşyalar verilmiştir. Öte yandan en önemli ödül ise seçkinliğin ve yüksek onurun simgesi olan pantolon olmuştur (Awortu & Michael, 2018: 30).

Çağında, altın ve tuz ticaretinin tekeli oluşturmuş Mali imparatorluğu'nun kurucusu Sundiata Kieata, yaşamı boyunca birçok sefer düzenleyerek devletinin sınırlarını genişletmiş ve Batı Afrika'da barışçıl bir politika izlemeye dikkat etmiştir. 1255'teki vefatının ardından 1312 yılına dek imparatorluğun başına geçen sonraki Mansa'lar kurucu lider Sundiata Kieata'nın kadar olmasa da imparatorluğun büyümesinde önemli katkıları olmuştur. Mali İmparatorluğu altın çağını, servetinin günümüz ekonomisinde dâhi ölçülemediği ve dünyanın en zengin insanı, "*Altın Kralı Mansa Musa*" ile yaşamıştır.

5. ALTIN KRALI MANSA MUSA

Mali İmparatorluğu'nun 9. Mansa'sı olduğu bilinen Abubakari Keita, 1312 yılında Atlantik Okyanusu'nun keşfine büyük bir ilgi duymuş ve bu amaçla öncelikle Atlantik kıyılarının bulunması için 200 adet tam donanımlı gemi ve 100 adet erzak teknesiyle bir keşif gezisine destek olmuştur. Uzun bir süre sonra gönderilen bu teknelerden sadece bir tanesi geri dönebilmştir. Ancak bu sonuç Atlantik Okyanusu'nu keşfetmek isteyen Abubakari Keiata'nın içerisindeki keşif isteğini iyice arttırmıştır. Mansa Abubakari, yine aynı amaçla, çok büyük bir filo oluşturmuş ve kendisi de bizzat bu filoya kumanda ederek yeni bir sefere çıkmıştır. Mansa Abubakari'nin sefere çıkmasının ardından imparatorluğun başta vekâleten bir Mansa'ya ihtiyacı doğmuş olsa da Abubakari Keita bu seferden bir daha geri dönememiştir.

Mali imparatorluk geleneğinde mansa (kral) hacca gittiğinde veya bir sefere çıktığında yerine bir vekil (naip) tayin bırakırdı. Eğer Mansa çıktığı seferden geri dönemezse, atanan bu vekil tahta geçerdi. Mansa Abubakari Keita II (Musa'nın selefi) Atlantik Okyanusu'nun sonlarını bulmak için çıktığı seferden geriye dönmeyince yerine vekil olarak bıraktığı I. Musa Mali İmparatorluğu'nun yeni mansası oldu. Abubakari Keita'nın hedefi Mali'yi bir deniz imparatorluğuna dönüştürmek idi. I. Musa ise denizlerde ısrar etmeyip, doğu topraklarını hedefledi. Yeni mansa olarak I. Musa'nın bu tercihi, devletine ve kendisine dünyanın en büyük zenginliği getirdi (Harris, 2020: 1).

Atlantik kıyılarından, Nijer Nehri'nin kıvrımlarına dek doğudan batıya, kurak Sahra Altı Afrika'dan, Ekvatorial Afrika'nın yeşil ormanlarına kadar uzanan Mali; yarım milyon mil karelik bir alanı kaplamıştır. İmparatorluk büyüdükçe sınırlarında sayısız dil konuşulmaya başlanmış, toplulukların çoğunluğu Müslüman olsa da farklı dinlerin mensuplarıyla birlikte yaşadığı bir coğrafya olmuştur. Dolayısıyla I. Musa'ya, muazzam büyüklükte ve yönetilmesi oldukça güç bir imparatorluğun mansalığı da bu şekilde miras kaldı (Harris,2020: 2).

Mansa Musa, Mali İmparatorluğunda etkili bir yönetim modeli izleyerek mevcut istikrar ve güven ortamını daha da geliştirmiştir. İmparatorluğun emri ve kontrolü altında olan altın madenleri gibi tuz madenleri de devlet kontrolü altına alınmıştır. Böylece altın ve tuz, Mali İmparatorluğunun temel gelir alanları olarak, yaşanan ekonomik refahın başlıca aktörleri olmuştur. Mansa Musa döneminde imparatorluk, kuzeyden ve güneyden gelen tacirler için oldukça cazip bir ticaret merkezi halini aldı. Mansa Musa sahip olduğu etkili yönetim kadrosu ve güçlü ordusu ile Mali'deki kaotik bölgelerde bile düzen sağlanmış ve tacirlerin güven içerisinde işlerini yürütebilmeleri sağlanmıştır. Böylece, Mısır ve Fas gibi farklı ülkelerden gelen tacirler, ticaret yapabilmek için Mali imparatorluğuna akın etmişlerdir (Oulhadji, 2018: 29). Öte yandan altın yatakları; kasten aşamalı olarak uzak tutulmuş ve bu konuda Sudanlı araçlar kullanılarak “*sessiz ticaret*” uygulaması benimsenmiştir. Böylece bölge yabancı tacirlerden gizli tutulabilmiştir. Harris (2020: 4) çalışmasında sessiz ticaret uygulamasını, “*yabancı tacirler ürünleri doğal bir sınıra –nehir kıyısı veya orman gibi- bırakıp çekilirler, ardından madenciler de ürünleri inceleyip, ödemeye razı oldukları altın miktarını bırakılan ürünlerin yanlarına koyarlarmış. Eğer tacirler için de bu teklif kabul edilebilir bulunursa yabancı tacirler altınları alırlarmış*” şeklinde açıklamıştır. Malların değiş tokuş edildiği takas veya trampa yöntemine benzeyen bu basit alışveriş sistemiyle altın yatakları gizli tutularak bölgesel sınır ihlalleri engellenmiş ve Mali imparatorluk çıkarları korunmuştur. Ancak sessiz ticaret uygulaması zaman içerisinde maden yataklarını ve çıkarılan madenlerin depolandığı yerleri iyice merak edilir hale getirerek, bölgenin zenginliği hakkında çeşitli spekülasyonlara neden olmuştur (Harris, 2020: 4).

Mansa Musa'nın yönetiminde altın çağını yaşayan Mali İmparatorluğu'nda her alanın yönetilebildiği etkili bir merkezi hükümet sistemi kurulmuştur. İmparatorluk, 14 eyalete ayrılmış ve her bir eyalete vali ya da emirler atanmıştır. Benzer bir yaklaşım Mali'nin ticari merkezleri için de benimsenmiş olup, her bir ticari merkezin kendi valisi veya farbası olmuştur. Dolayısıyla Mansa'ya bağlı olan tüm valiler, emirler ve farbalar I. Musa'nın kontrol ve denetimine tabii olmuştur (Munnik, 1987: 137). Mansa Musa, tüm taşra yöneticilerine maaş hususunda cömert davranmış ayrıca halkına karşı da adil, cömert ve hoşgörüle yaklaşmıştır.

Kuzey Afrika ve Orta Doğu, çok dinli bir imparatorluğun hükümdarı olan Müslüman Mansa Musa'yı; 1324- 1326 yılları arasında gerçekleştirdiği görkemli “*hac yolculuğu*” ile tanımıştır.

Orta Doğu'ya seyahat eden ilk Afrika hükümdarlarından biri olan Mansa Musa, 1324 yılında, 4000 milden fazla mesafedeki İslam'ın kutsal şehri Mekke'ye olan hac yolculuğuna çıktı (Pearson, 2020: 4). Musa, 60.000 kişilik kervanıyla, Mali'nin başkenti Niani'den, Yukarı Nijer Nehri Walata'ya (Moritanya), ardından Tuat veya Adrar'a (Cezayir'in güneyi) ve biraz orada konakladıktan sonra Kahire (Mısır) yoluyla Ghademes'ten (Libya) geçmiştir. Bu yolculukta 12.000 köle yer almıştır, sadece yaklaşık 300'er libre⁷ altın yüklenmiş 80 deve Mansa Musa'nın kişisel eşyalarını taşıyordu (Oulhadji, 2018: 30 – 31). Conrad (2010: 37); Mansa Musa'ya hac yolculuğunda eşi Inari Kanuté' nin de eşlik ettiğini, kraliçenin bu yolculukta içlerinde altın ustası olan 500 köle başta olmak üzere yüzlerce hizmetlisinin olduğunu ve her biri 300 libre altın taşıyan 100 devesinin bulunduğunu iddia etmiştir (Conrad, 2010: 37'den aktaran: Oulhadji, 2018: 31).

1324 yılının Temmuz ayında Mısır'a varan Mansa Musa, halka karşı cömert davranıp yanındaki altınları ve değerli eşyaları hediye olarak dağıtmış ayrıca Mısır sultanına sadece tanışma hediyesi olarak 40.000 dinar (altından yapılmış madeni paralar) ve sultanın komutanına da 10.000 dinar göndermiştir. Maliler, Kahire pazarlarında alışveriş yaptıklarında, tacirler değerli eşyalar için beş dinar istemiştir (Oulhadji, 2018: 31). Mısır'da; hükümet üyelerine, fakirlere, âlimlere ve diğer birçok kişiye altın hediye etmiştir (<https://www.egypttoday.com> (03.02.2022)). Mansa Musa'nın bol bol dağıttığı ve harcadığı altınlar sonucunda Kahire'de altın dinarın değeri (gümüş dirheme göre) %20 oranında düştü (<https://www.worldhistory.org> (03.02.2022)). Hatta, Mansa Musa'nın Kahire'yi ziyaretinden 10 yıl sonra Kahire'ye gelen İbni Batuta, Mısır ekonomisinde sorunların hala sürdüğünü gözlemlemiştir (<https://www.egypttoday.com> (03.02.2022)). Mısır'da Mansa Musa'nın dağıttığı altınlar ve ona eşlik eden devasa kervanının yapmış olduğu harcamaları sonucunda Mısır'da 12 yıllık “*Altın Resesyonu*” dönemi yaşanmıştır. Bu dönemde Mansa Musa'nın altınlarının Mısır piyasasına girmesiyle “*metalin değeri*” ciddi bir düşüş yaşamıştır. Dolayısıyla bu dönemde değer kaybeden altın, Mısır pazarında talep artışına ve enflasyona sebep olmuştur (Demirtaş, 2020). Mansa Musa, gerek Kahire ve Mekke'de çok fazla altın harcaması nedeniyle kervanın dönüş ihtiyaçlarını finanse etmek, gerekse Mısır piyasasında dağıtmış olduğu altınların neden olduğu olumsuzlukları giderebilmek amacıyla Mekke'den dönüş yolculuğunda daha önceden Mısır'da arz ettiği altınları mümkün oldukça geri ödünç almış ve sebep olduğu hiperenflasyonu böylece gidermeye çalışmıştır (Oxford, 2020: 5). Döneminin büyük tüccarlarından Seradj Eddine İbn Al-Kuik'in de Mansa Musa'ya borç veren ünlü tüccarlardandır (Oulhadji, 2018: 32). Mısır Sultanının ricası üzerine Mansa Musa'nın, Kahire'de sebep olduğu bu ekonomik krizi çözmek için altınları yüksek faiz karşılığında tacirlerden geri almaya çalıştığı bile ileri sürülmüştür (Çelik, 2021). Kahire'deki tefeciler ise bu durumu fırsat bilip oldukça yüksek faiz oranlarıyla piyasayı borçlandırmıştır. Mansa Musa'nın Mali'ye geri dönmesi ve tüm borcunu tek seferde anapara ve faiziyle birlikte ödemesi sonucunda altının değeri düzelmeye ve fiyatlar tekrar normal seviyelerine dönmeye başlamıştır. Dolayısıyla Kahire'deki tefecilerin yüksek

⁷ Libre, bir ağırlık birimidir. 1 lb=0.454 kg'dır.

borçlanma oranları üzerine kurdukları bu yeni sistem, altının değerinin normal seviyelere dönmeye başlamasıyla birlikte çökmüştür (Oxford, 2020: 5).

Mansa Musa'nın 1324–1326 yılları arasında gerçekleştirdiği görkemli hac yolculuğunun bütçesi ve maliyeti, sahip olduğu servetin finans tarihine en iyi yansımalarından biridir. Mansa Musa'nın yolculuğu, Mali İmparatorluğu'nun Kuzey Afrika'da, Orta Doğu'da ve hatta Avrupa'da daha iyi tanınmasına sebep olmuştur. 1339 yılında dünya haritasında Mali İmparatorluğu'nun yerini almasında, Mansa Musa'nın servetini ve devletinin gücünü ortaya koyan "hac yolculuğunun" etkisi göz ardı edilmemelidir (Oulhadji, 2018: 33). 1375 yılında İspanyol haritacılar tarafından çizilen Katalan Atlası⁸'nda batı Afrika; tahtta oturan ve bir elinde altın külçesi diğer elinde altın bir asa tutan Mansa Musa ile tasvir edilmiştir (<https://www.nationalgeographic.org> (03.02.2022)) Katalan Atlası'nda Mansa Musa'nın portresi aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Şekil 1. Katalan Atlası Mansa Musa Portresi

Kaynak: (<https://www.postcardsfromtimbuktu.com> (05.02.2022))

Mansa Musa, Mali İmparatorluğu'na döndüğünde devletine bağlı şehirlerin canlanması için bir dizi çalışmalara başlamıştır. Mali imparatorluğunun en önemli şehirleri arasında yer alan Gao ve en ünlüsü Timbuktu'da olmak üzere camiler ve büyük kamu binaları inşa ettirmiştir. Timbuktu; 14. yüzyılda büyük bir İslam Üniversitesi merkezi haline gelmiştir. Ayrıca, Mansa Musa İslam dünyasının dört bir yanından bilim insanları ve mimarlarını Mali'ye davet etmiş, böylece devletinin itibarını arttırarak, refah ve gelişim seviyesini de en üst sınırlara taşımıştır (<https://www.nationalgeographic.org> (03.02.2022)). Mansa Musa hakkındaki bilgiler, yaşadığı yüzyıl ve coğrafyanın da etkisiyle oldukça kısıtlıdır. Yaşadığı çağda; dünya

⁸ 14. Yüzyılda Abraham Cresques tarafından tezhip edilmiş ve Avrupalılar açısından dünyanın tasvir edildiği orta çağ dönemine ait dünya haritasıdır (<https://www.arkeolojikhaber.com> (05.02.2022)).

altın rezervinin yarısına veya 1/3'üne sahip olduğu iddia edilen ve zenginliğinin tutarı tam olarak hesaplanamayan, dünyanın en zengin insanı Mansa Musa'nın serveti; günümüzde muğlak kalmış tartışma konularından biridir. Bazı araştırmacılar Mansa Musa'nın servetinin hala hesaplanmadığını, bazıları ise bu servetin yaklaşık 400 milyar \$ olabileceğini iddia etmiştir. Günümüzde bu tutar, küresel ekonominin aktörlerinden Jeff Bezos ve Bill Gates'in servetinin toplamından bile daha fazladır (Pearson, 2020: 3).

Mansa Musa'nın vefatının ardından yerine geçen hükümdarlar onun gölgesinde kalmıştır. 1337 yılında Mansa Musa'nın vefatından sonra Mali imparatorluğu bir daha bu güçlü liderlik devrini bir daha yaşayamamış ve gerilemeye başlamıştır. Bu gerileme, kuzey eyaletlerine değerli ticaret yollarının ve ticari pazarların bağımsız kontrolünü kademeli olarak yeniden kazanmaları için fırsatlar sunmuştur. Nijer Nehri'nin kuzey kıvrımı boyunca uzanan Songhai halkları, Mali imparatorluğunun güçsüzleşmesinden faydalanmış ve Songhai, askeri gücünü çevredeki bölgeleri kontrol etmek için kullanmıştır⁹(Hamilton, 2019: 207).

Sünni Ali (Ber) 1464 yılında Nijer Nehri boyunca geniş bir fetih başlatmış ve nihayetinde başkentini Gao'da kurmuştur. İslamiyet'i kabul eden kral, dış ticareti sürdürmüş ve krallığındaki Sonikeli tacirlere de önem vermiştir. 1492 yılında Sünni Ali (Ber) vefat ettiğinde generallerinden olan Askia Muhammed Toure yeni kral olmuştur. Onun devrinde Songhai İmparatorluğu batıya ve Atlantik'ten, ırmaklarına, Sengal Nehri Vadisi'ne, günümüz Kuzey Nijerya'nın Hausa Bölgesi'ne ve Çad'a kadar da doğuya genişlemiştir (Hamilton, 2019: 207). Batı Afrika'nın altın ticaretinin bir bölümünün kontrolünün Portekizlilerin eline geçmesi, Kral Muhammed'in Songhai İmparatorluğu'nu güneydoğuya doğru genişletme kararının nedenlerinden biri olabileceği ileri sürülmektedir. Kuzeydeki Tagazha'daki tuz madenlerini de içeren Songhai İmparatorluğu, Batı Afrika'nın ticaret yolu olan Nijer Nehri'nin neredeyse tamamına hâkim olmuştur. Kral I. Muhammed de aynen Mansa Musa gibi devlet yönetiminde İslamiyet'i kendine rehber edinmiştir. Mali İmparatorluğu, Askia Muhammed Toure'dan sonra gelen kralların devlet yönetiminde başarısız olmaları sonucunda giderek zayıflamış, 16. yüzyılın son çeyreğinde ise gücünü iyice kaybederek, Faslı lider Ahmed el-Mansur al-Dhahabi'nin ordusuna yenilmiştir. Savaşın sonra Songhai hazinesi ele geçirilmiş ve Timbuktu da dâhil olmak üzere imparatorluk, Faslıların hâkimiyetine geçmiştir. 6. yüzyıldan beri var olan ve Batı Afrika'nın o tarihe dek en büyük imparatorluğu olan Songhai, Batı Afrika'ya egemen olan büyük imparatorlukların da sonuncusu olmuştur (<https://www.worldhistory.org> (09.09.2021)).

Mansa Musa'nın liderliği yerel açıdan; Afrika'nın sahip olduğu kaynakların iktisadi değerini açığa çıkarma, fethedilen topraklarda inanç özgürlüğüne hak tanıyarak barışı sağlama ve devlet yönetiminde liyakatin esas alınması gerektiği hususlarında kendisinden sonra gelen Afrikalı liderlere örnek olmuştur. Yaklaşık 400 milyar \$ değerinde servete sahip ve dünyanın yaşamış en zengin insanı olarak kabul edilen "*Mansa Musa'nın Biyografisi*", küresel açıdan batı hegemonyasının Afrika'yı keşfetmeden ve sömürmeden önce kıtadaki zenginliğin ve refahın boyutlarını göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

⁹ Bölgenin batısında Soninke, güneyinde Manden ve Timbuktu'nun doğusunda Songhai halkı yaşamıştır.

6. SONUÇ

Tarihe, Afrika'nın güçlü devletlerinden birisi olarak, ışık tutan Gana İmparatorluğu'nun kaybettiği topraklarda yükselen yeni bir imparatorluğun temelleri atılmış ve böylece Gana'nın bir parçası olan Mandigo halkı kralının oğlu Sundiata Kieta tarafından Mali Krallığı kurulmuştur. Krallığın ilk Mansa'sı olan Sundiata Kieta, bu küçük krallığı dev bir imparatorluğa dönüştürmek amacıyla birçok fetihler gerçekleştirerek Wangara'daki altın madenlerini ele geçirdi. Ticaret yolları arasında bağlantı oluşturmak amacıyla Niani'yi krallığın başkenti yapmıştır. Mali imparatorluğu başta altın ve tuz olmak üzere diğer önemli ürünlerin ticaretinin yapıldığı bir ticaret merkezi haline geldi. Devletin diğer bir önemli gelir kaynağı da toplanan vergilerdi. İmparatorluk sınırlarına giren her bir ons altın, bakır ve tuz'dan vergi alınmıştır. Üç büyük altın madenine sahip olan Mali'de çıkartılan altınların tamamı Mansa'ya aittir. Araştırmacılar tarafından, Mali İmparatorluğu'ndan çıkarılan altınların, dünya rezervinin yaklaşık yarısı veya 1/3'üne tekabül ettiği iddia edilmiştir. Altın, Mali ekonomisinin tartışmasız yapı taşı olmuştur. Zira imparatorlukta standart bir para birimi kullanılmadığından başlıca para birimi olarak; altın tozu ile külçeleri ve çağın önemli iktisadi değerleri arasında yer alan tuz ve bakır tercih edilmiştir.

Sundiata Kieta'nın inşa ettiği Mali İmparatorluğu'na altın çağını yaşatan lider "*Altın Kralı Mansa Musa*" olmuştur. Mansa Musa, giderek büyüyen Mali İmparatorluğu'nu 14 eyalete ayırmış ve her bir eyalete kendisine karşı sorumlu emir veya valiler atayarak feodalizmi benimsemiştir. Mali İmparatorluğu'nun altın madenleri ve çıkarılan tuz Mansa'nın kontrolü altında olduğu için devletin sınırları genişledikçe Mansa Musa'nın zenginliği de artmıştır. Kuzeyden, güneye Mali'ye akın eden tacirler için, Mali imparatorluğu, Mansa Musa döneminde çok önemli bir ticari merkez olmuştur.

Dünya tarihine adını ve sahip olduğu serveti "*Muhteşem Hac Yolculuğu*" ile yazdıran Mansa Musa, bir ülkenin ekonomisini tek başına kalkındıracak ve/veya aynı zamanda finansal kriz yaşatacak güce sahipti. Nitekim, yaptığı "*Muhteşem Hac Yolculuğu*" ile Mısır ekonomisi üzerinde yaklaşık 12 yıl boyunca finansal açıdan resesyonist bir etkiye neden oldu. Mansa Musa'nın kutsal hac yolculuğuna çıktığı 60.000 kişilik kervanda 12.000 köle yer almış, ayrıca Musa'nın kişisel eşyalarını taşıyan yaklaşık 80 devenin her birine de 300 libre altın yüklenmiştir. Rivayetler Kraliçe Inari Kanuté'nin de eşi Mansa Musa'ya hac yolculuğunda eşlik ettiğini ve kraliçeye ait 100 devenin de 300'er libre altın taşıdığını belirtmektedir. Mansa Musa'nın yalnızca Mısır'a giriş yaptığında bile nezaketen "*Sultana Selam Göndermek*" için 40.000, sultanın komutanına ise 10.000 altın dinar gönderdiği söylenmiştir. Kahire'de bir süre kaldıktan sonra Medine ve Mekke'ye giden Mansa Musa ve devasa kervanı, buralardaki pazarlarda, özellikle Kahire'de, bolca altın harcamış ve sonuçta Mısır'da yaklaşık 12 yıl süren "*Altın Resesyonuna*" sebep olmuştur. Mansa Musa hac vazifesini yerine getirdikten sonra doğrudan Mali İmparatorluğu'na dönmeyi planlamasına rağmen başta kendisi olmak üzere, kervandaki diğer kişilerin de yaptıkları kontrolsüz harcamalar sonucunda, elde kalan altın miktarı kervanın dönüş masraflarını karşılamaya yetmeyince Mansa Musa, dönemin ünlü tacirlerinden Seradi Eddine Ibn Al – Kuik'ten borç aldı. Ayrıca Musa'nın, Mısır'da sebep olduğu finansal krizin etkisini gidermek için Mısır sultanın da ricası ile Mısır'daki tacirlerden yüksek faiz karşılığında altınları geri aldığı da ileri sürülmüştür. Netice itibariyle Mansa

Musa'nın gerçekleştirdiği bu muhteşem hac yolculuğunun devasa bütçesi ve sahip olduğu servetinin finansal etkileri Mali İmparatorluğu'nun kıtalararası anlamda tanınmasına sebep olmuştur.

Saltanatında, dünya altın rezervinin yarısı veya 1/3'ünün tek başına sahip olduğu iddia edilen Mansa Musa'nın servetinin büyüklüğü hala bir tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Bazı araştırmacılar, Mansa Musa'nın servetinin yaklaşık 400 milyar \$ olduğunu iddia ederek, dünyanın gelmiş geçmiş en zengin insanı olduğunu iddia etmişlerdir. Forbes'in açıkladığı verilere göre, 2021 yılı için Bernard Arnault'un 198.8 milyar\$ servetiyle dünyanın en zengin kişisi olduğu, 193.3 milyar\$ ile Jeff Bezos'un ikinci, Elon Musk'ın 182.1 milyar \$ üçüncü ve Bill Gates 132.1 milyar\$ dördüncü olarak sıralandığı günümüz ekonomik ölçülerinde bile Mansa Musa'nın serveti halen açık ara önde olmaya devam etmektedir. Öte yandan Mansa Musa'nın ve ardından gelen diğer Afrikalı hükümdarların emperyalizmi seçmesi ve bu servetin günümüz ekonomisine, Avrupa devletlerinin emperyal faaliyetleriyle taşınmış olma ihtimali de göz önüne alındığında aslında Mansa Musa'nın servetinin dünya ekonomisine, özellikle Batı ekonomilerine etkisinin yadsınamayacak derecede olabileceği olasılığı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, Mansa Musa'nın serveti bağlamında, Mali İmparatorluğunun sahip olduğu bu muazzam birikimin nasıl ve hangi olaylar sonucunda başka ülkelere transfer olduğu da araştırılması gereken diğer bir önemli konu olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Arkeolojik Haber, Katalan Atlası. <https://www.arkeolojikhaber.com/haber-katalan-atlasi-atla-s-catalan-19519/> (05.02.2022).
- Awortu, B. E., Michael, T.B. (2018). Leadership in Pre-Colonial Africa: A Case Study of Sundiata Keita (Mari Jata) C. 1217-1255 and Mansa Musa Keita (Kankan) C. 1312-1337 of Mali, *International Journal of Novel Research in Humanity and Social Sciences*, 5(1), 28 – 36.
- Baker, D. (2015). The Ghana Empire West Africa's First Major State, *Newsale*, 1 -5.
- Conrad, D. C. (2010). *Empires of Medieval West Africa: Ghana, Mali, and Songhay*, New York: Chelsea House' den aktaran: Oulhadji, M. (2018). The West African Medieval Empire of Mali (13th-15th Centuries), (Master's Thesis, Ahmed Draia University of Adrar, Algeria). Erişim Adresi: <https://dspace.univ-adrar.edu.dz/jspui/bitstream/123456789/209/1/The%20West%20African%20Medieval%20Empire%20of%20Mali%20%2813th-15th%20Centuries%29.pdf>
- Çelik, M. M. "Tarihin gördüğü en zengin Kral: Mansa Musa'nın Mekke Yolculuğu" (2021), <https://www.indyturk.com/node/402016/ya%C5%9Fam/tarihin-g%C3%B6rd%C3%BC%C4%9F%C3%BC-en-zengin-kral-mansa-musa%E2%80%99n%C4%B1n-mekke-yolculu%C4%9Fu> (09.09.2021).
- Demirtaş, Ö. (2020). "Yaşamış En Zengin İnsan", (Video), Erişim Adresi: https://www.youtube.com/results?search_query=MANSA+MUSA
- Egypt Today, The Epic Pilgrimage of a Malian King. <https://www.egypttoday.com/Article/6/17618/The-epic-pilgrimage-of-a-Malian-king> (03.02.2022)
- Gearon, E. (2012). Empires of Gold, Feature.

- Gürsoy, Cevat Rüştü (1988). *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 435-439.
- Hackensackschools, Ghana Empire (830 CE – 1235 CE). <https://www.hackensackschools.org/site/handlers/filedownload.ashx?moduleinstanceid=1317&dataid=9866&FileName=african%20empires.pdf> (09.08.2021).
- Haghnavaaz, J. (2014). Spread of Islam in Africa, *American International Journal of Research in Humanities, Arts and Social Sciences*, 6(2), March-May, 124- 128.
- Hamilton, M.A. (2019). Globalization, Glocalization, and the Impact of Circular Migration on the Expansion of Christianity in Islamic Sub-Saharan Africa, *Southwestern Journal of Theology* 61(2), s.201 – 217.
- Harris, C. (2021). Mansa Musa I of Mali: Gold, Salt, and Storytelling in Medieval West Africa, Case Study, University of Oxford, USA. Erişim Adresi: <https://globalcapitalism.history.ox.ac.uk/files/ghocmansamusainmalipdf>
https://ec.europa.eu/echo/where/africa/share-horn-of-africa_en (03.08.2021)
- İslam Ansiklopedisi, Afrika, <https://islamansiklopedisi.org.tr/afrika#1> (03.08.2021)
- Mann, K. (1996). Ghana Mali Songhay: The Western Sudan. (African Kingdoms of the Past Series). South Orange, NJ: Dillon Press'den aktaran: Company'den aktaran: Nwoke, L. K. (bt), A Hidden History: The West African Empires Before the Atlantic Slave Trade, (Yayınlanmamış ders notu), Houston Teachers Institute, USA 76 -88. Erişim Adresi: <https://www.uh.edu/honors/Programs-Minors/honors-and-the-schools/houston-teachers-institute/curriculum-units/pdfs/2008/african-history/nwoke-08-africa.pdf>
- McKissack, P., McKissack F. (1994). The Royal Kingdoms of Ghana, Mali, and Songhay: Life in Medieval Africa. New York: Henry Holt and Company'den aktaran: Nwoke, L. K. (bt), A Hidden History: The West African Empires Before the Atlantic Slave Trade, (Yayınlanmamış Ders Notu) Houston Teachers Institute, USA. 76 -88. Erişim Adresi: <https://www.uh.edu/honors/Programs-Minors/honors-and-the-schools/houston-teachers-institute/curriculum-units/pdfs/2008/african-history/nwoke-08-africa.pdf>
- Munnik, M. (1987). The Mali Empire, *Africa Insight*, 17 (2). 136 – 137.
- NALRC, (bt.) Sonike, NALRC, USA. <https://nalrc.indiana.edu/doc/brochures/soninke.pdf> (04.08.2021).
- Nationalgeographic, Mansa Musa (Musa I of Mali). <https://www.nationalgeographic.org/encyclopedia/mansa-musa-musa-i-mali/> (03.02.2022)
- NJSFB, (2021). The Mali Kingdom (about 1235–670 CE). Background Unit: African Civilizations. Erişim Adresi: https://njsfb.org/wp-content/uploads/2021/03/The_Mali_Kingdom_Handout.pdf
- Okonkwo, C. (2011). African Americans Descendants of Black West African Empires, 1 – 7. Erişim Adresi: <https://cpb-us-w2.wpmucdn.com/uosu.edu/dist/1/3078/files/2012/06/Charles-Okonkwo.pdf>
- Oulhadji, M. (2018). The West African Medieval Empire of Mali (13th-15th Centuries), (Master's Thesis, Ahmed Draia University of Adrar, Algeria). Erişim Adresi: <https://dspace.univ-adrar.edu.dz/jspui/bitstream/123456789/209/1/The%20West%20African%20Medieval%20Empire%20of%20Mali%20%2813th-15th%20Centuries%20.pdf>
- Oxford, (2020). Mansa Musa I of Mali: Gold, Salt, and Storytelling in Medieval West Africa, Oxford Centre for Global History, ss. 1-10. <https://globalcapitalism.history.ox.ac.uk/files/ghocmansamusainmalipdf> (01.09.2021)

- Paterno, D. R. (1994, November), The True Lion King of Africa; Sundiata, King of Old Mali, National Council of Teachers of English 84th Annual Convention Orlando, Florida.
- Pearson, (2020). Mansa Musa (c.1280–c.1337) and the Mali Empire, History Topic of the Month How. Erişim Adresi: <https://www.pearson.com/content/dam/one-dot-com/one-dot-com/uk/documents/subjects/humanities/history-topic-of-the-month-mansa-musa-print-worksheet.pdf>
- Post Card From Timbuktu. <https://www.postcardsfromtimbuktu.com/products/4-14th-century-catalan-atlas-with-timbuktu-and-mansa-musa> (05.02.2022).
- Pringle, R. (2006). Democratization in Mali, *United States Institute of Peace*, 1- 79.
- World History Encyclopedia, Mansa Musa I. https://www.worldhistory.org/Mansa_Musa_I/ (03.02.2022)
- World History Encyclopedia, Songhai Empire. https://www.worldhistory.org/Songhai_Empire/ (09.09.2021).

TÜRK MUHASEBE MESLEĞİNİN 30 YILDAKİ GELİŞİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ (1989-2019)

Arzu Aktaő¹

Güler Güney²

ÖZ

Atatürk, Türk tarihindeki ikinci batılılaşma hareketi kapsamında Cumhuriyet sonrası İktisadi Devlet Teşekkülleri'ni (İDT) kurmuştur. Yavaş yavaş gelişen özel sektör ve işletmecilikle birlikte muhasebeci ihtiyacı gündeme gelmiş ve bu işi disipline edecek çeşitli çalışmalar yapılmıştır. 1989'da gecikmeli olarak yürürlüğe giren 3568 sayılı Meslek Yasası'yla birlikte Türkiye'de muhasebeciler için örgütlü, unvanlı ve yasal zeminde hakları için mücadele veren bir yapı oluşmuştur. Teknolojik gelişmeler ile birlikte baş döndüren hızla dijitalleşen bir toplum ve globalleşen ekonominin muhasebe mesleğine etkilerini anlamak ve açıklamak yönünden özellikle son 30 yılda gelişen muhasebe kavramlarının tarih ve felsefe ışığında değerlendirilmesi, dijital dönüşüme uyum sağlanması ve mesleğin sürdürülebilirliğine yönelik tartışmalara önemli katkılar sunabilir. Bu çalışma muhasebe mesleğinin gelişimine katkı sağlamak amacıyla Türk muhasebe mesleğinin son 30 yılını incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Tarihi, İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası (İSMMM), Muhasebe Felsefesi, Mali Mühendislik ve Muhasebenin Dijital Dönüşümü

JEL Sınıflandırması: M40, L44.

¹ YMM, YMM Eğitim Komisyonu Sekreteri, arzu.aktas@ymmaktas.com, ORCID ID: 000-0002-7840-7922,

² SMMM, TESMER Sekreteri, guler.guney@ismmmo.org.tr, ORCID ID: 0000-0001-7523-7852.

Atıf (Citation): Aktaş, A., Güney, G. (2023). Türk Muhasebe Mesleğinin 30 Yıldaki Gelişiminin Değerlendirilmesi (1989-2019). *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*(24), 81-110.

Research Article / Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi / Received: 04.12.2020

Revizyon Tarihi / Revised: 11.01.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 12.01.2023

EVALUATION OF THE DEVELOPMENT OF TURKISH ACCOUNTING PROFESSION IN 30 YEARS (1989-2019)

ABSTRACT

Atatürk established the Post-Republic Economic State Organizations (İDT) within the scope of the second westernization movement in Turkish history. With the gradually developing private sector and business administration, the need for accountants has come to the fore, and various studies have been carried out to discipline this business. With the Occupational Law No. 3568, which entered into force with a delay in 1989, an organized structure for accountants in Turkey, titled and fighting for their rights on a legal basis, was formed. In terms of understanding and explaining the effects of a rapidly digitalizing society and a globalized economy, the evaluation of accounting concepts that have developed in the last 30 years, especially in the light of history and philosophy, can make essential contributions to the discussions on adapting to digital transformation and the sustainability of the profession. This study examines the last 30 years of the Turkish accounting profession to contribute to the development of the accounting profession.

Key words: Accounting History, Istanbul Chamber of Certified Public Accountants (İCCPA), Accounting Philosophy, Accounting Engineering and Digital Transformation of Accounting.

Jel Classification: M40, L44.

1. GİRİŞ

Türk Muhasebe mesleğinin bugününü ve son 30 yılını sağlıklı değerlendirebilmek için öncelikle bugüne şekil veren sosyo-ekonomik olaylara, işletmecilik tarihine ve muhasebe mesleğinin geçmişine kısaca değinmek faydalı olacaktır.

Bilindiği gibi, Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu'nun Osmanlı dönemindeki karşılığı Ahilik ve Lonca Teşkilatları idi. Ahilik Teşkilatı; Anadolu Selçuklu kültüründen Osmanlı'ya geçmiş sosyal, kültürel ve ekonomik özgünlüğü olan mahalle tipi esnaflardan oluşan bir yapıydı. Farklı tebaalar da işe dahil olunca Lonca adıyla örgütlenilmiştir. Osmanlı'daki ekonomik birimlerden olan Lonca Teşkilatı; kapitülasyonlar nedeniyle ekonomisi daha fazla dışa bağımlı hale gelip diğer işletmelerle rekabet edemeyince kapatılmıştır. Bu sistemdeki esnafların işleri babadan oğula geçtiği, daha ziyade küçük işlerle uğraşıldığı için özel sektörü oluşturacak dinamik ve işletmeleri var edecek sermaye birikimi sağlanamamıştır. Yine de Lonca Teşkilatlarının Türk işletmecilik tarihinde önemli bir yeri vardır. (Akbaş, Bozkurt ve Yazıcı, 2018: 165-197)

Osmanlı devlet muhasebesinde daha çok çift yanlı kayıt sistemi olan merdiven yöntemi uygulanıyordu. (Güvemli, O., Güvemli, B., 2018: 8-9) Kar amacı gütmeyen devlet yapısına uyarlanmış merdiven yöntemi haliyle kar hesaplamıyordu. Avrupa'daki ticari gelişmeler ile ticari işletmeciliğin ön plana çıkması ve kara odaklı işletmeciliğin gelişmesine paralel olarak

Luca Pacioli'nin 1494 yılında yazdığı *Geometica* isimli eserinde açıkladığı üzere çift taraflı kayıt yöntemi ticari işletme karını hesaplayabilmekteydi. Osmanlı Ekonomisi fetih ekonomisine dayandığından yeterli sermaye birikimi ve ticaret tecrübesi henüz oluşmamıştı. Bu nedenle işletme karını hesaplayan çift yanlı kayıt sistemini uygulayabilenler; ya öteden beri ticaretle uğraşan gayrimüslimler ya da Avrupa'dan gelen yabancılarla sınırlıydı.

Aslında burada sözü edilen merdiven yöntemi çift yanlı kayıt yönteminin ilk örneklerinden olup ilk kez İlhanlılar tarafından 1300'lü yıllarda yazılan dört kitap ile gündeme gelmiştir. Daha doğru bir deyişle modern muhasebenin başlangıcı sayılan çift taraflı kayıt yöntemi ilk kez 1496 yılında Luca Pacioli'nin *Geometica* kitabında değil bundan 157 yıl önce İlhanlı Devleti muhasebecilerinden Abdullah Ali tarafından 1337 yılında tamamlanan *Saadetname* ve Abdullah ibn Muhammed Kiyâ el-Mâzenderânî tarafından 1363 yılında tamamlanan *Risale-i Felekiyye* (*Kitabus Siyakat*) isimli kitaplarda merdiven yöntemi olarak anlatılmıştır. Buradaki temel fark merdiven yönteminin devlet ekonomisine dayalı sistemde devlet muhasebe sistemi olarak uygulanmış olmasıdır. Ticaretin yaygınlaşması ile ortaya çıkan özel sektörde çift taraflı kayıt mantığı ticaret ekonomisine uygun olarak gelişmiştir.

Osmanlı Devleti Avrupa'daki gelişmeleri takip etmekte, üretim ve ticaretle uğraşan özel sektörün sağladığı refah artışını görmekteydi. Bunu örnek alarak sermaye birikimi sağlamak amacıyla çeşitli hamleler yaptı. 1839 yılı batılılaşmada en büyük mali ve idari reformların yapıldığı dönem oldu. Bu kapsamda kurulan İktisadi Devlet Teşekkülleriyle bu dönemde dokuma, halı, demir gibi zor alanlarda devlet yatırımlarıyla, özel sektöre yardımcı olmak amaçlandı. Ancak 1840'da kurulan Fabrika-yı Humayün başarısız bir girişim olarak tarihe geçti. Zira hukuki altyapı dahil bir çok eksiklikle birlikte çıkılan yolda düzen bir türlü sağlanamamıştı. Muhasebeci, mühendis, işletmeci, hammadde, altyapı ve en önemlisi de ticaretin ihtiyaç duyduğu güven ortamını sağlayan bir ticaret yasası yoktu. (Güvemli, O., Güvemli, B., 2018: 8-9)

Osmanlı Devleti'nde ilk Anonim Şirket (A.Ş.) Napolyon'un yazdığı 'Code De Commerce' tercümesi olan Ticaret Kanunnamesi'ne göre 1851 yılında kurulmuştur. Şirket-i Hayriye; Boğaziçi-İstanbul vapur seferlerini yapan bir deniz işletmeciliğiydi. Tanzimattan sonra ekonominin gelişimi, servet ve sermaye birikimini sağlayacak özel sektörün oluşması ve güç kazanması amacıyla kurulmuştu. Şirketin ilk yıllarında Osmanlı devlet muhasebe kayıt tekniği olan merdiven yöntemi, 1867'den itibaren de Batı'daki uygulama örnek alınarak ilk kez kar hesaplayan çift yanlı kayıt sistemi uygulandı. Şirket-i Hayriye, aktifindeki vapurlar 1945 yılında T.C. Devlet Denizyolları Umum Müdürlüğü'ne devredilinceye kadar 95 yıl ayakta kalabilmiştir. (Şensoy, 2018: 239-265) Osmanlı Devleti'nde Code De Commerce bir süre İslam Hukuku ile birlikte uygulanmıştır. 1879'da devlet muhasebe sisteminde çift yanlı kayıt yöntemine geçilmiş, özel kesimi örgütlemek için de 1882'de İstanbul Ticaret Odası kurulmuştur. 1883'de Hamidiye Ticaret Mektebi açılarak özel sektör için işletmeci yetiştirmeye çalışılmıştır. (Güvemli, 2018:39)

Diğer yandan muhasebe alanında özgün ve önemli çalışmalar da yapılmaktaydı. Agop Zakaryan 1893 yılında Osmanlı tarım işletmeleri ile ilgili yazdığı ve devletten "Mecidi Nişanı" almasını sağlayan "Çiftlik İdaresi" isimli eserde kendi muhasebe uygulamalarını anlatmıştır.

Burada denetim ve envanter yapılırken komşulardan nasıl yardım alınacağını da anlatmıştır. Ayrıca yevmiye defterinin bir sonraki dönem için ‘planlama ve denetim’ aracı olarak kullanılabileceğini göstermiştir. (Yazan, 2018:5-45) Aslında bugün de muhasebe kanıtları olan karar defterleri, imza sirküleri, faaliyet raporları işletmenin tarihini göstermektedir. En basit ifadeyle bile muhasebecinin yazdığını, sadece yasal defter değil aslında, bir ülkenin kurumsal tarihidir. (Güvemli, O., Güvemli, B., 2018: 40-41)

Osmanlı’nın başarısız girişim örneklerindeki eksiklikleri inceleyen ve dikkate alan Atatürk, Cumhuriyet ile birlikte batılılaşmada ikinci büyük hamleyi 1938’de sanayileşme hareketi kapsamında; İktisadi Devlet Teşekküllerini (İDT) kurarak yapmıştır. Buna hazırlık amacıyla 1927’de Sanayi Teşvik Kanunu çıkarılmış ve 1930 yılında Sanayi Kongresi düzenlenmiştir.

Muhasebe mesleğinin mihenk taşı olan 3568 sayılı Meslek yasası 1932’den itibaren 8 kez meclis gündemine gelmesine rağmen 1989’da yasalasabilmiştir. Benzer şekilde piyasalarda sermaye birikiminin ihtiyaç duyduğu güven ortamını sağlayacak denetim mekanizmasının yasal zemini olan Sermaye Piyasası Kanunu (SPK) da 1981 yılında yürürlüğe girmiştir. Zira daha önceleri işletmelerin finansal tabloları, tekdüzenden ve uygulama birliğinden yoksun şekilde, her işletmenin kendi bilgi, yetenek ve tercihleri ölçüsünde belirledikleri hesap planına göre yapılan muhasebe kayıtlarının çıktısıydı. Bu şekilde hazırlanan finansal tabloların gerçeğe uygunluğunun tarafsız bir şekilde doğrulanması gerekiyordu. Ayrıca işletmeler uzun vadeli fon ve sermaye birikimi sağlayacak yatırım bankalarına değil, daha çok kısa vadeli piyasa aktörlerine ve mali tablo analizinde nisbeten yetersiz sayılabilecek ticari bankalara yöneliyorlardı. Bu da yeterli bir denetimden geçmemiş finansal tablolara bakılarak kredi verilmesine ve piyasadaki diğer yatırımcıların yanlış kararlar almasına neden oluyordu. Böyle bir ortamda “Muhasebe Uzmanlığı”nın önemi yaşanan acı tecrübelerle derinden hissedilmiştir.

Bu bağlamda yaşanan en üzücü örneklerden biri olan HASTAŞ A.Ş. (1969-1982) vakası, muhasebe ve denetim sistemlerine ihtiyacın kavranması açısından önemlidir. Nitekim HASTAŞ A.Ş.’nin hisse senetleri; mevcut yatırımlar ve işletmenin gerçek durumu ile değil hayali bir gelecek vaad edilerek halka satılmıştı. Öyle ki ‘Faaliyet Raporları’ dahi ortakları bilgilendirme amacından uzak, reklam formatındaydı. Yönetimde etkin ve bilgiye vakıf büyük ortakların, sayısı 55.000’lere varan küçük ortakları bilgilendirme düzeyleri yetersizdi. Şirkete uygun bir hesap planı kullanılmaması, zarardayken dahi sahte kar dağıtım yapılarak sermayenin azaltılması yapılan diğer yanlışlardı. Bir diğer sıkıntı; SPK’nın henüz yürürlüğe girmediği 1960-1981 yıllarında, piyasada küçük yatırımcıyı koruyacak gerekli altyapı, kural ve kaideler belirlenmeden hisse satışına müsaade ediliyor olmasıydı. Fizibilite yetersizliği, işletme sermayesi yetersizliği ve yüksek finansman maliyetleri de şirketin batışını kaçınılmaz kılmıştı. Sermaye piyasalarının denetimsizliği, güven kaybı, sermaye piyasalarına giren küçük yatırımcının ve iyi niyetli kurumsal işletmelerin motivasyonunu olumsuz etkilemiştir. Bu olaydan sonra, küçük yatırımcıların tekrar piyasalara güvenmesi ve yönelmesi uzun zaman almış, sermaye ve finans piyasalarının gelişimi gecikmiştir. (Aslan, 2018: 139-161)

Özel sektör; liberal politikalar uygulanan 1950-1980 yıllarında, karma ekonomi politikalarının uygulandığı 1923-1950 döneminden devralınan tecrübelerle birlikte en parlak

dönemini yaşamıştır. Bu dönemde altyapı, güvenlik, askeri amaçlı üretim veya deniz taşımacılığı gibi yatırımlar daha çok devlet, tüketim malları yatırımları ise özel sektör tarafından karşılanmıştır. Özel sektördeki bu hareketlilik işletme ve muhasebe eğitimi almış eleman ihtiyacını artırmıştır. Bu nedenle 1959-1982 yıllarında İktisadi Ticari İlimler Akademilerine bağlı Meslek Yüksek Okulları ile bazı üniversitelere bağlı fakültelerin sayısı artmıştır. Türk özel kesiminin liberal ekonomi içinde işletmeciliği öğrenmeye başladığı bu dönemde işletmecilik ve muhasebe alanında düzenlenen kongrelere de ilginin arttığı gözlenmiştir. Türkiye Muhasebe Uzmanları Derneği (TMUD) tarafından ilk kez 1957’de gerçekleştirilen Türkiye Muhasebe Kongrelerinin, mesleğin gelişimi üzerinde önemli etkileri olmuştur. (Güvemli, 2018: 23-58) 1990 yılında kurulan TÜRMOB, 1992’de bayrağı devralarak bu kongrelerin organizasyonuna başarıyla ev sahipliği yapmıştır. (Yontan, 2018:5)

1970’lerde yaşanan döviz darboğazını aşmak için dış satıma yönelen işletmeler zamanla bu konuda uzmanlaşarak; uluslararası piyasalarla iletişim kuran, malını tanıtan, yatırım yapabilen işletmelere dönüştüler. Tabi bunu sağlamak için öncelikle bir başlangıç dövizine gerekliydi. Bunun için Dünya Banka’sına gidilmiştir. 1980’den sonra serbest piyasa ekonomisine geçiş ve dışarıya açılma hareketleriyle birlikte Türkiye’ye yabancı sermayenin girişi hızlanmıştır. Dünya Bankası vereceği borcun geri alma imkanını izlemek için gerekli önlemlerin alınmasını istemiştir. Bu taleple birlikte muhasebe kayıt sistemlerinin önemi ortaya konmuştur. Zira kayıtların çıktısı olan finansal tablolara güvenin tesis edilmesi gerekmektedir. İşte muhasebe mesleğinin gelişiminde en önemli kilometre taşlarından biri olan meslek yasasının kabulüne kadar gidecek süreç böylece ivme kazanmış olacaktı. (Güvemli, O., Güvemli, B., 2018:5-45)

Türkiye’ye gelen uluslararası denetim şirketleri, kayıtların doğruluğunu ve standardizasyonunu sağlamak için muhasebe altyapısının oluşturulması gereğini ortaya koydular. Bu işin disipline edilmesi için gecikmeyle de olsa 1.6.1989 tarihinde 3568 sayılı “Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu” çıkarıldı. Böylece 1981 yılında sermaye piyasasının güven, açıklık ve kararlılık içinde çalışmasını tasarruf sahiplerinin hak ve yararlarının korunmasını düzenleyip, denetlemek ve sermaye piyasalarında ihtiyaç duyulan güveni temin etmek üzere çıkarılan Sermaye Piyasası Kanunu ile getirilen standart hesap planı ve finansal tablo uygulamaları düzenleme yetkisi mesleğin gerçek sahiplerine, muhasebecilere teslim edilmiş oldu.

3568 sayılı yasanın amacı, işletmelerde faaliyetlerin ve işlemlerin sağlıklı ve güvenilir bir şekilde işleyişini sağlamak, faaliyet sonuçlarını ilgili mevzuat çerçevesinde denetlemeye, değerlendirmeye tabi tutarak gerçek durumu ilgililerin ve resmi mercilerin istifadesine tarafsız bir şekilde sunmak ve yüksek mesleki standartları gerçekleştirmektir. Böylece “Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavir Odaları, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavir Odaları Birliği-TÜRMOB”un kurulmasına, teşkilat, faaliyet ve denetimiyle organlarının seçimlerine dair esasları düzenlemek amacıyla meslek mensuplarını; üç unvan altında yetkilendirmiştir.

Meslek yasasının yürürlüğe girmesiyle bu tarihe kadar denetim işlevini yapan Türk ve yabancı denetim şirketlerinin dikkate aldığı mevcut SPK düzenlemeleri yerine, 1.1.1994

tarihinden geçerli olmak üzere Muhasebe Meslek Yasası çerçevesinde Tekdüzen Hesap Planı (TDHP) ve işleyişi konularında 1 nolu Muhasebe Uygulama Genel Tebliği (MSUGT) yayınlanmıştır. TDHP ile işletmelerin keyfi muhasebe uygulamaları bir yana bırakılarak uygulama birliği sağlanmıştır. 1990'lı yıllar, başta dünyanın en güçlü meslek odalarından biri haline gelen İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası-İSMMM olmak üzere Türkiye'de diğer meslek odaları ve bunların çatı örgütü TÜRMOB'un kurulduğu yıllar olmuştur. 1980-1990'lı yıllarda uluslararası boyuta taşınan Türk işletmeleri dışa açılma sürecini 20 yılda başarmıştır. Türkiye'yi dünyadaki gelişmelere paralel küreselleşmeye hazır duruma getirme çabaları sonucunda 2012 yılında 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu yasalaşmıştır. (Güvemli, O., Güvemli, B., 2018: 5-45)

2. TÜRKİYE'DE BÖLGESEL FARKLILIKLAR, SOSYO-EKONOMİK YAPI VE DEMOGRAFİK UNSURLARIN MUHASEBE MESLEĞİNE ETKİLERİ

Sosyolojinin ve iktisadın öncülerinden kabul edilen 14. yüzyıl düşünürü İbn-i Haldun'un zamanları aşan 'coğrafya kaderdir' tespiti; bölge veya şehir farklılıklarının toplumlara, ekonomik gelişmişlik düzeylerine, yaşam tarzlarına ve kültürlerine nasıl etki ettiğini anlatır. Bu söz ile kastedilen konular genel olarak politik coğrafyanın alanına girer. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri açısından ele alındığında, hangi iklim kuşağında olduğunuz, yörenizde hangi doğal kaynaklara yakın bulunduğunuz, denize ve üzerinde taşımacılık yapılabilen akarsulara ne kadar yakın olduğunuz, ticari yollara yakınlığınız, yörenizde hangi hayvan çeşitlerinin bulunduğu, hangi başka kültürler ile etkileşimde olduğunuz, komşularınızın kimler olduğu, dağlar veya başka yer şekilleri ile ne kadar korunaklı bir yerde yaşadığınız gibi pek çok parametreyi kapsar. Ancak bütüncül bir bakış açısıyla 'neden Amerikalılar Avrupa'yı keşfetmedi de "Avrupalılar Amerika'yı keşfetti, bir de üstüne istila etti?' sorusuna yanıtlar verebilirsiniz.

Muhasebe mesleğinin ekonomi politikaları ve yasal düzenlemeler yanısıra sosyal, demografik olgular ile bölgesel farklılıklardan etkilendiği gözlenmektedir. Mesleğin gelişimini daha iyi kavramak açısından bu etkenlerin mesleğin hizmet kalitesini, sunumunu, istihdam düzeyini ve beklentileri nasıl etkilediğinin değerlendirilmesinin mesleğin geleceğine ve geliştirilmesi çalışmalarına önemli katkı sunacağı düşünülmektedir.

2.1. Kente Göç Nedeniyle Oluşan Nüfus, Eğitim Gibi Demografik ve Sosyolojik Yapı Değişikliklerinin Muhasebe Mesleğine Etkileri

Köyden kente göç olgusunun beraberinde getirdiği nüfus yoğunluğu, yaş, cinsiyet gibi kırılımları da içeren demografik özelliklerin yanı sıra eğitim ve yabancı dil olanakları açısından sahip olunan imkanlar muhasebeci kimliğini ve muhasebe kültürünü etkilemektedir. Kent yaşamında işgücüne daha fazla oranda katılmak durumunda olan kadınların muhasebe mesleğine taleplerinin de arttığı gözlenmiştir. Özellikle İSMMM'da kayıtlı kadın meslek mensubu sayısının %30'ların üzerine çıkması önemli bir orana ulaşıldığını göstermektedir. Bunda mesleğin daha çok bilgiye dayalı olması ve çok ağır bir bedensel çalışma gerektirmemesinin etkili olduğu söylenebilir. Dahası uzaktan çalışma yöntemiyle de icra

edilmesi teknik olarak mümkün olan, dolayısıyla içinde bulunduğu ataerkil sosyo-kültürel yapı içerisinde hem anne hem de ev ile ilgili görevleri yüklenen kadınlar tarafından daha fazla tercih edilen bir iş olarak görülmeye başlanmıştır. Zira teknolojik gelişmeler ve dijitalleşme tüm iş kollarını dönüştürmektedir. Dünyanın herhangi bir yerinden diğer ülkesindeki herhangi bir yerine hizmet verilebilmesi muhasebe mesleğinin danışmanlık boyutunun icrasında da önemli değişiklikleri gündeme getirmiştir. Yaşanan dijital dönüşümün dikkate alınarak meslek yasasında “uzaktan çalışma ve home office” olanaklarının mesleki kaliteyi nasıl etkileyeceği hususuyla birlikte yeniden değerlendirilmesi yararlı olacaktır.

İktisat kitaplarında gelir dağılımını etkileyen faktörler arasında ‘yaş’ kriterinin öne çıktığını görürüz. Muhasebe mesleği, hizmet esaslı olduğundan ‘bedenen’ ve ‘zihinsel olarak’ uğraş gerektirir. Ancak bu temponun uzunca bir süre aynı doğrultuda devam ettirilebilmesi kolay değildir. Her geçen gün katma değeri düşen bu iki temel sermayenin, rutin angaryadan bir üst aşama olan ‘analiz ve yorum’ çizgisine taşınmadığı görülmektedir. Nitekim yaşanan teknolojik gelişmeler sonucu angarya denilen; belli kurumlara istatistiki bilgi sunumu ile mesleğin geleneksel metodu içinde yer alan; veri girişi, kayıt, beyan ve raporlama gibi aslında otomasyon içinde olması gereken bu işlemlere; ‘muhasebe kavramları’ konusunu incelerken detaylıca değinileceği gibi; yapay zeka muhasebe yazılımlarıyla, bulut sistemleriyle ve topyekün yaşanacak dijital dönüşümle yakın gelecekte ihtiyaç kalmayacağı öngörülmektedir. Bununla birlikte işin asıl zor kısmı yani muhasebe sisteminde üretilen verinin yorumlanması gündeme geleceği düşünülmektedir. Bu durum çok daha kalifiye donanım, bilgi, analiz yeteneği ve düşünsel faaliyet olan ‘felsefe’yi tekrar gündeme getirecektir. Diğer yandan toplumun, kamu yararı gözeterek işletmelere yön veren, danışmanlık yapan, aydın kesimi olan muhasebecileri için bedensel ve zihinsel yıpranmanın karşılığı olan “beyin amortismanı” yoluyla vergi indirimi imkanı getirilebilir. Ya da beyin teri döken muhasebecilere özel bir meslek sandığı oluşturulmasının, yaşla birlikte azalan gelirin telafisine yardımcı olacağı düşünülmektedir. Zira, aydınları ek iş yapan toplumlar, karanlığa mahkumdur. (Yaz, 2014: 177)

Meslek odalarının büyüklüğü ve gücü, buldukları ilin veya bölgenin sosyo-ekonomik yapısından, nüfus ve diğer özelliklerinden etkilenmektedir. Küçük meslek odalarında üye sayılarının azlığı nedeniyle asgari ve kısıtlı imkanlar söz konusu olabiliyorken nispeten büyük kentlerdeki meslek odalarında hem bulunulan hinterlandın gelişmişliği hem de üye sayılarının çokluğuna bağlı olarak daha güçlü bir yapı oluşturulabilmektedir. Bu nedenle verilen sürekli mesleki eğitimler, oda faaliyetleri, düzenlenen sempozyum, panel ve benzeri etkinlikler, yurtdışında temsil gücü ve uluslararası ilişkilerinin üyelerine sağladığı avantajların mesleki kaliteye yansımalarının farklı olacağı öngörülmektedir.

Artan nüfusla beraber mesleğe girişlerin ve dolayısıyla ruhsatlı meslek mensubu sayısının da artması örgütlü gücü büyüten bir unsur olarak dikkati çekmektedir. Ayrıca bu yoğun girişler genç meslektaş oranını da artırmaktadır. Mesleğe girişi kontrol edilemeyen ruhsatsız meslek mensuplarıyla da birlikte zaten var olan istihdam sorununun arttığı gözlenmektedir. Zira muhasebecilerin sayısındaki artış hızı mesleğin icra edilebileceği işletme sayısının artış hızını aşmaktadır. Bunun ekonomiye yansımalarının ise haksız rekabette artış ve kalitede düşüşe neden olduğu görülmektedir. Ancak gelişen teknolojiye paralel ortaya çıkan farklı uzmanlıklar ve iş alanlarıyla birlikte istihdam olanakları artırılarak yeni bir denge kurulacağı düşünülmektedir.

Aksi halde düşük kalitede hizmet ve haksız rekabet nedeniyle meslek mensuplarının toplam başarısı, gelirleri, iş yaşam dengeleri ve artan kayıt dışı ekonomiyi de birlikte toplamda ülke refahının olumsuz etkilenmesi kaçınılmazdır. Bu yönüyle TÜRMOB'un 13.12.2013'de aldığı "Muhasebe Denetim ve Danışmanlık İşletmeleri İçin İşyeri, Hizmet ve Kalite Güvence İlke ve Esasları Hakkında Mecburi Meslek Kararı"nın ile Avrupa Birliği fonlarıyla oluşturulan "Haksız Rekabet Yazılımı"nın uygulamada birtakım zorluklar ve itirazlarla karşılaşmasına rağmen mesleğin gelişimi ve etik değerler açısından önemli katkılar sağladığı görülmektedir. Zira yasal olmayan uygulamaların önüne geçilmesi, kayıt dışı uygulamalar ve haksız rekabetin azaltılması ancak böyle mümkün olacaktır. Diğer yandan Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) elektronik uygulamalarıyla meslek mensuplarının kayıt ve beyan görevlerini de yavaş yavaş elektronik ortama taşımaktadır. Ayrıca işletmelerin düzenlediği tüm belgelerin elektronik uygulamalar kapsamına dahil edilmesiyle de ekonomiyi tümüyle kayıt içine alarak veri analizine dayalı elektronik denetime imkan verilmesi amaçlanmaktadır. Böylece meslek mensuplarının kayıt, beyan gibi rutin işler yerine katma değeri yüksek yeni danışmanlık ve uzmanlık alanlarına yönelerek verecekleri hizmetin kalitesinin artacağı öngörülmektedir.

2.2. Türkiye'deki Bölge ve Şehirlerde Mevcut Geçim Kaynakları ile Devlet Teşvik ve Yatırımlarıyla Şekillenen Ekonomik Yapı Farklılıklarının Muhasebe Mesleğine ve Kayıt Kültürüne Etkisi

Türkiye ekonomisini coğrafi yapısı özelinde incelediğimizde; bazı bölgelerinde sınır ticareti yapılırken bazı bölgelerinde tarım ve hayvancılık, turizm, sanayi gibi farklı geçim kaynakları dikkati çekmektedir. Kalkınma ve stratejik amaçlarla kurulan teknoparklar, serbest bölgeler, organize sanayi bölgeleri bulunduğu bölgenin ekonomik gelişimini etkileyen ve bölge farklılıklarını dengelemeye çalışan yapılardır. Bu yapılar, buldukları bölgede sektörleri, işletmeleri, işletme biçimlerini, sermaye yapılarını, kullanılan teknolojiyi, vergi teşviklerini, her türlü devlet yardımlarını, nihayetinde uygulanması gereken muhasebe standartlarını, raporlama ve maliyet sistemlerini de kapsayan mevzuatı şekillendirmektedir. Bu etmenlere göre farklılaşan ekonomik yapılarda iş gören muhasebe meslek mensuplarından beklenen fayda, bilgi ve donanım düzeyine paralel olarak mesleki gelişim düzeyleri önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Türkiye'deki bölge farklılıklarının muhasebe mesleğini ve verilen hizmetin kalitesinin ne yönde etkilendiği irdelenmeye değer bir husustur. Nitekim muhasebe mesleğinin gelişiminin ve hizmet kalitesinin işletmenin tabi olduğu mevzuattan faaliyetlerine, yer aldığı sektörden bulunduğu bölgeye, raporlama türüne ve raporlama yapılan paydaşların niteliğine göre farklılaştığı görülmektedir.

Örneğin; İstanbul ve İzmir iki liman şehri olarak antik çağlardan bu yana ticaretin merkezi olarak gelişmiş kent özelliklerine sahiptirler. Ankara ise tiftik geçisi ile ticaret merkezi olmayı başarmıştır. (bkz. Tiftikbirlik Hakkında) Türkiye'nin başkenti seçilmesinin tek nedeni haritadaki konumu değildir. Bununla birlikte dünyada "Ankara Keçisi" adıyla anılmayı başaran tiftik geçisinden elde edilen kazanç günümüzde oldukça azalmıştır. Diğer yandan Gaziantep, Ankara iliyle ihracatta zaman zaman yer değiştiren bir ivmeye sahip, yoğun olarak organize sanayi bölgeleri ekseninde üretim yapan bir ilimizdir. Büyük ve gelişmiş bölgelerde ya da illerdeki gelişmişlik düzeyi ve yapı farklılıklarıyla birlikte işlemlerin hacmi ve karmaşıklığının muhasebe sistemlerine yansması küçük işletmelerin yoğun olduğu illerdekine göre daha

komplike olmaktadır. Daha açık bir deyişle büyük illerde muhasebeci profilinde, muhasebe meslek odalarının faaliyetlerine duyarlılık ve nihayetinde muhasebe kayıt kültürü görece olarak değişkenlik göstermektedir. Nitekim İstanbul SMMM Odası başta olmak üzere Ankara ve İzmir SMMM Odaları buldukları coğrafya, sahip oldukları ekonomik olanaklar ve demografik birçok unsurdan etkilenerek ülkenin güçlü odalarına dönüşmüşlerdir.

Sanayi ve ticaret bölgesi olarak bilinen Sakarya, Düzce, Kocaeli, Bursa ile Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Karaman gibi illerimizde büyük fabrikaların veya stratejik yatırımların varlığı nedeniyle işsizlik oranının düşüklüğü dikkat çekmektedir. Diğer yandan genel işsizliğin düşük olduğu benzer illerde muhasebe meslek mensuplarının istihdam olanaklarının arttığı ve yapılan işin niteliğinin daha fazla kalifikasyon gerektirdiği gözlenmektedir. TÜRMOB-TESMER İstanbul Şubesi tarafından ülkenin çeşitli illerinde verilen eğitimlerde eğitimcilere yöneltilen soruların niteliği, gerek ildeki örgüt yöneticilerinin gerekse meslek mensuplarının ifadeleri, sunulan muhasebe hizmetinin niteliğini, kayıt kültürünü, denetimini, donanım yeterliliklerini yansıtan önemli bilgi ve kanıtlar sunmaktadır. Türkiye'deki meslek mensuplarının donanım, bilgi, tecrübe düzeyleri homojenlik gösterir mi? Bunun standardizasyonu gerekli midir? Gerekliyse nasıl sağlanabilir? Bir yandan bu sorularla durumu analiz etmeye çalışırken diğer yandan TÜRMOB'un farklı bölge ve şehirlerde kurulu odalarının ülke çapında alınan tüm kararlara katılımını sağlamaya yönelik olarak düzenlediği 'Bölge Odaları Toplantıları' ile uygulama birliği sağlamaya çalıştığı görülmektedir. Bu yöntem benzer yapıdaki üst birlikler için başarılı bir rol model olarak öne sürülebilir.

2.3. Türkiye'deki Bölge ve Şehirlerde Farklı Vergi Uygulamaları ve Denetim Kaygısının, Kayıtdışı Ekonomiye ve Muhasebe Mesleğine Yansımaları

İşletmeler ekonominin temel yapı taşları olup, belli hammaddelerin işlenerek mamul hale getirilmesi veya vatandaşa sunulan çeşitli hizmetler ana faaliyet konularıdır. Bu tür ticari faaliyetlerin sonrasında elde edilen gelirin ülke giderleri için ayrılması gereken kısmı vergiyi oluşturur. İşletmelerin ve yöneticilerinin daha fazla kar elde etme güdüsüyle vergi vermekten kaçması ve/veya kaçınması kayıt dışı ekonomiye sebep olmaktadır. Kayıt dışı ekonomi gelirin vergilendirilemeyen kısmıdır. Tahmini oldukça güç olan kayıt dışı ekonomi, milli muhasebe kayıtlarında yer almayan ve GSMH büyüklüklerine yansımayan alanları kapsamaktadır. Beyan edilmeyen gayrimenkul gelirleri, faturasız ve/veya ödeme kaydedici cihaz fişi düzenlenmeden gerçekleştirilen satışlar ve benzeri birçok gelir tipi örnek olarak gösterilebilir.

Mükelleflerin vergiye karşı gösterdikleri reaksiyon, vergileme karşısında sergiledikleri tutuma göre değişir. Bunu ise adalet, vergi baskısı, vergi zihniyeti ve vergi ahlakı gibi unsurlar belirler. Adaletsiz vergileme gönüllü uyumun bozulmasına sebep olur. Sık çıkan vergi afları yükümlülerin vergi ödeme gayretlerini azaltır. Bunun en hafif etkisi bile vergi ödeme bilinci ve alışkanlığını zedelemektedir. Çünkü bu durum vergi ödeyenler aleyhine rekabet üstünlüğüne neden olmakta ve kayıtdışı ekonomiyi özendirilmektedir. Kayıtdışı ekonomiyi tetikleyen nedenlerden biri de gelir dağılımındaki adaletsizliktir. Enflasyonist ortamlarda bir yandan maliyetler üzerinde baskı oluşurken diğer yandan gelirlerin fiktif olarak artması ve yüksek vergi dilimlerine girilmesi söz konusudur. Bu durum rekabet gücü düşen işletmelerin kayıtdışına yönelmesinde bir başka etmendir. Yüksek ticaret hacmine sahip 5-6 çalışanı olan tüccarların dahi basit usülden yararlandığı örneklere rastlanması, kayıtdışı ekonominin boyutlarını ortaya

koymaktadır. Bir asgari ücretliden bile daha düşük vergi ödeyerek adaletsizliğe neden olan bu gibi durumların aydınlatılması, kamu hizmeti vermekte olan muhasebeciler için de vicdan muhasebesinin bir gereğidir.

Diğer yandan uluslararası sermaye ile kurulan veya yabancı ortaklı işletmelerdeki muhasebe uygulamaları daha fazla disiplin, uluslararası uygulamalara hakimiyet, bilgi, donanım, yabancı dil ve tecrübe gerektirmektedir. Bu noktada kır veya kent ayırımı yapmak her zaman sağlıklı bir ölçüt olmayabilir. Zira taşra denilen bazı bölgelere yapılan tek bir stratejik veya büyük yatırımla bile çok ciddi bir istihdam olanağı sağlanabilmektedir. Bunun doğal yansıması olarak kalifiye muhasebeci ihtiyacı da artmaktadır. Taşra kentlerde kamu kuruluşları ve mükellefler arasında zamanla ve doğal olarak gelişen güvene dayalı yakın ilişkiler nedeniyle denetim kaygısının büyük kentlere göre daha düşük olduğu söylenebilir. Buna bağlı olarak; muhasebe kayıtlarında ve beyannamelerde veya diğer rutin uygulamalarda bazı detayları içermeyen torba hesapların yaygın olarak kullanılması ve işlemlerin daha düz bir mantıkla yürütülmesi gibi bir eğilime rastlanmaktadır. Sonuç olarak ekonomisi, geliri, harcaması, ödeyeceği vergisi çok karışık hesaplara dayalı olmayan küçük işletmelerin yoğun olduğu bölgelerde, vergi denetimi baskısının nisbeten az hissedildiği görülmektedir.

3. TEKNOLOJİK GELİŞMELER VE FELSEFE IŞIĞINDA MUHASEBE MESLEĞİNDEKİ KAVRAMLARIN TARİHSEL YOLCULUĞU

Muhasebe mesleğinin son 30 yılını sağlıklı değerlendirebilmek için; özellikle bu dönemde oluşan ve mesleği çeşitli şekillerde etkilemeye devam eden, gelecekte de yön vermesi beklenen kavramlar ile bunlardan türeyen kurumların üzerinde durulması yararlı olacaktır. Bunlardan önemli görülerek seçilenlerin bazıları aşağıda açıklanmıştır.

3.1. Muhasebe Felsefesi

‘Muhasebe’ ve ‘Felsefe’ kelimelerini ilk kez yan yana getirerek muhasebe üzerine Goethe’nin ‘*Eylem kolaydır, düşünmek zordur*’ ifadesinde yerini bulan düşünme eylemini, Aristoteles’in ‘*tanrısal makama en yakın olan eylem*’ olarak nitelediği düşünme etkinliğiyle birlikte ele alan kavramdır. (Yaz, 2014: 26-27) ‘Muhasebe Felsefesi’ kavramı, muhasebe mesleğinde düşünsel anlamda daha önce söylenmeyenleri söyleyen bir kavram olarak literatüre kazandırılmıştır.

Tüm dünyada muhasebeyi tanımlayan ‘account’ kelimesi ‘action-işlem’ ve ‘count-saymak’ kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. Yani muhasebe en temel anlamıyla finansal işlemleri saymaktır. Felsefe sözcüğünün ilk anlamı ise bilgeliğin sevgisi demektir. Bilgelik, bilgi peşine düşme, her türlü bilgiyi elde etmeyi amaçlama, tüm bilgiye sahip olma yolculuğu anlamına gelir. Bilge de bu yolda olan demektir. Felsefe akla dayalı bir faaliyettir. İnsanın içinde bulunduğu evreni ve onun içinde cereyan eden olayları anlayıp açıklamaya çalışırken kullandığı ana gücü akıldır. (Yaz, 2013)

Dünyadaki örneklerinden yaklaşık yüz yıl sonra ve Türkiye’de ilk kez 2013 yılında SMMM. Dursun Ali Yaz tarafından kaleme alınan ve kitaplaştırılan makaleler ile aynı adı

taşıyan ‘Muhasebe Felsefesi’ kavramı muhasebe mesleğine bakışı kökünden değiştirip yepyeni bir tanışıklığa neden olmaktadır. Türkiye’de muhasebe öğrencilerine Akdeniz ve Sakarya Üniversitesi gibi bazı üniversitelerde lisans, yüksek lisans ve doktora programlarında okutulan bu kavram, ülkede geleneksel muhasebe eğitiminde tıkanıklığın önünü açan ve parlatan bir model olarak dikkati çekmektedir. Çünkü üniversite yıllarında işin teorik kısmını öğrenmiş ancak uygulama yönü eksik bilgilerle sahaya çıkılmaktadır. Oysa muhasebeyi enine boyuna farklı boyutlarıyla ele alıp, teori ve uygulamanın bir adım ötesine taşıyarak üzerine çok yoğun ve çok yönlü bir düşünme eylemi olan felsefe konulduğunda muhasebecinin işletmeye yön vermesi kolaylaşacaktır.

Zira hayatın her alanında ihtiyaç duyacağımız sürekli bir düşünsel arayış olan felsefe; bilineni yeniden sorgulamak; bilinmeyen ise durup dinlenmeden soruşturmak, araştırıp bulmaktır. İnsana özgü herşey felsefenin konusuna girer. Bu nedenle herkese özellikle de vergiciliğe ve yine yaptığı her işte kendini ifade etmeye çalışan muhasebecilere de zaruri olarak gereklidir. (Yaz, 2014: 20)

Muhasebe ve vergi kavramları arasında birbiri ile iç içe geçmiş güçlü ve köklü bir ilişki vardır. Vergi kanunlarının yönlendirmesi olmadan muhasebe işlemi yapılamayacağı gibi, muhasebe işlemi olmadan, üzerinden vergi alınacak bir matraha ulaşmak kara mizahtır. Eğer ‘muhasebe bilimi’, araba kullanmak olsaydı; ‘vergi mevzuatı’ da trafik işaretleri olurdu herhalde. En küçük muhasebe fişi, okyanusu oluşturan damlalar misali önce tüm şirketlerin, sonra ülkelerin ve en sonunda dünyanın mali tablolarının, gayri safi milli hâsıla rakamlarının oluşmasını sağlamaktadır. Bu yüzden muhasebe, gelişmiş ülkelerde ciddiye alınan bir bilim dalıdır. (Yaz, 2014: 114)

Meslek mensuplarının bir özeleştiri yapmaları gerekirse; mesleğin özüne hakimiyet hususunda önemli eksiklikler olduğu söylenebilir. Zira, muhasebe iş ve işlemlerine dayanak olan bazı temel kanun maddelerinin ve kavramlarının dahi karıştırıldığı görülmektedir. Bu kavramlar hakkında ciddi bir soruyla karşılaşana kadar, üzerinde hiç düşünülmediği, tam olarak anlaşılmadığı ve bu kısır bilgiyle kaliteli hizmet verilmesinin mümkün olmadığı ortadadır. Bu tıpkı bir doktorun kalbin, ciğerin ya da midenin yerini bilmeden hasta kabul etmesi gibi bir durumdur. Böyle bir doktora sağlığını emanet edebilecek kaç cesur yürek vardır? Daha açık bir ifadeyle; örneğin maaş ve ücret arasındaki fark hiç sorgulanmamış, yıllarca maaşa ücret muamelesi yapılmıştır. Oysa maaş ‘iaşe’ kelimesinden türeyip Osmanlı Devleti’nde işe başlamadan önce kişinin ‘beslenme ve bakım gibi’ ihtiyaçlarını karşılaması için yapılan ödemedir. Ücret ise ‘ecir’ kelimesinden türeyen ve ecrin yani emeğin karşılığı olarak çalıştıktan sonra ödenen bedel anlamına gelmektedir. Bu kadar aynı sanılan iki kavram arasında bile kocaman bir ‘vade farkı’ vardır. (Yaz, 2011: 41) Ya da sürekli birbiri yerine kullanılan ve sürekli karıştırılan ‘harcama, gider ve maliyet’ kavramları hakkında yeterince düşünmemenin bedeli maliyet muhasebesi yönetiminde geri kalmak olmuştur. Mülakatlarda miktar dengesini, hatta bordro tahakkunu bilmeyen mali müşavirlere rastlanması bunun en acı kanıtlarından biridir.

Meslek mensuplarının bir kısmının en basitinden ‘gecikme zammı ve gecikme faizi’ arasındaki farkı ya da ‘istisna ve muafiyetin’ ne olduğunu bir türlü ayıramadıkları gibi,

kavramlara hakimiyet eliyle müşterilerine sağlayacakları katma değerden ve alacakları payeden habersiz şekilde angaryalardan şikayet ettikleri görülmektedir. Angarya konusu aslında mesleğin ciddi sıkıntılarından olup, muhasebecilerin kendilerini mesleki anlamda dahi geliştirmelerini güçleştiren, karşılığı alınamayan bir yük olmaya devam ettiği sürece mesleğin hak ettiği değer tartışma konusu olmaya devam edeceği düşünülmektedir. Bu nedenle 'angarya' konusu birçok yönüyle ele alınıp ayrıca değerlendirilebilir. Zira bu noktada muhasebe meslek yasasında ciddi bir eksiklik olan 'mücbir sebep' konusunun da gündeme getirilmesi kaçınılmaz olmuş ancak COVID-19 pandemisinin etkisiyle gerekli düzenlemeler yapılabilmektedir. Meslek mensubunun vefatı halinde dahi beyannamenin nasıl verileceği hususunun günlük çözümlerle yürütülmeye çalışılması, net bir düzenleme olmayışı önemli bir eksikliktir. Yetkili mercilerin gerekli çalışmalarını büyük bir titizlikle yürüttüğü bilinmekle beraber son günlerde artan meslek mensubu vefatlarının da dikkate alınarak 'angarya' konularının çözümünün hızlandırılması ve tüm meslek mensuplarının bu eksikliği her platformda yasa düzenleyicilere hatırlatarak konuyu gündemde tutmaları ve böylece meslek örgütüne destek olmaları gerekmektedir.

Türkiye'de temelden başlayan yerleşik ezberci eğitim sisteminin makus sonucu olarak; okul yıllarında sadece teorisi öğrenilmiş, uygulamada ise kayıt yapma gayesi dışında hesap ve kavramların ne olduğu, ne işe yaradığı, neyi amaçladığı üzerinde fazla durulmamıştır. Kısacası muhasebenin temel dayanak noktası olan felsefesi göz ardı edilmiştir. Türk toplumu olarak kitaplara ne kadar uzak kaldığımızı ortaya koyan dünya istatistikleri bu tabloyu daha iyi açıklamaktadır. Zira insan kelimeler olmadan düşünemez. Ve zengin kelime dağarcığının ancak kitap okuma alışkanlığı ile elde edilebildiği bilinen bir gerçektir. Bu gerçekten hareketle felsefe ve psikoloji derslerinin ilkokuldan itibaren okutulması elzem görülen bir husustur. Nihayetinde teori ve uygulamalar arasına sıkışmış zihinler felsefenin ışığıyla bunları bir potada eritecek ve hayata geçirebilecekleri bir yönleme evirebileceklerdir.

Galilei'nin dediği gibi, ölçülemeyen hiçbir şeyin bilimi yapılamazken, tanımı üzerinde uzlaşma olmaması bir yana, kaç alt bölüme ayrıldığı hususunda bile akademik çevrelerin mutabakata varamadığı bir meslek olan muhasebenin bilim haline nasıl getirileceği düşünmeye değer bir husustur. İktisâdi açıdan ileri ülkelerde muhasebeci saygı görür; iktisâdi açıdan geri ve gelişmekte olan ülkelerde ise muhasebe ilgi görmez. Örneğin Türkiye'de muhasebe mesleğine değer ve saygınlık kazandırmak ve bir yandan da mesleği disipline ederek kalitesini artırmak için mali müşavir, yeminli mali müşavir gibi unvanlar gerekli görülmüştür. (Yaz, 2014: 25)

Kişisel felsefesini belirlememiş insanların tutum ve davranışlarını toplumsal dayatmalar belirler. Kendi yaşam tarzı yoktur. Kendi ruhuna yabancıdır. Bu ekseninde yaşayan bireyler mutsuzdur, verimsizdir. Yine bu ekseninde faaliyet gösteren kurumlar, günü birlik veya genel geçer çözümlere odaklanmıştır. Kurumun idealleri soyuttur. Kurum, üyelerine ve onların beklentilerine yabancıdır. (Yaz, 2014: 21-22) Başarılı iş adamları, kaliteli muhasebe ekibine sahip olmanın parayla ölçülemeyeceğini, şirketinin sürdürülebilir ömre sahip olmasının; mali ve finansal riskleri ortadan kaldıracak bir muhasebe ekibiyle mümkün olabileceğini iyi bilmektedirler. Zira muhasebe servisine değer veren işletmelerin sürdürülebilir başarılarıyla, seçkin liglerde yer almaları tesadüf değildir. (Yaz, 2014: 127)

Filozof; araştırdığı bir konu, üstünde düşündüğü bir problem hakkında, ‘*Bu ne işe yarar?*’ diye sorarak çalışmaya başlamaz; o, ‘*Buradan doğru bilgiye nasıl ulaşırım?*’ diye sorarak araştırmaya koyulur. (Yaz, 2014: 29) Örneğin bir bardak çayı bile tadıyla içebilmek için öncesinde birileri mutlaka bunun felsefesini yapmış olmalıdır. Zira çayın lezzeti, demini nasıl alacağının bilgisi insanlara hazır verilmemiştir. Problemin bulunmadığı yerde felsefe de yoktur. Hoş bulunmasa da muhasebe mesleğinin sorunları hiç bitmeyecektir. Aksi halde durmuş bir yaşam söz konusu olurdu. Bu sevimsiz kural tüm meslek ve idarî yapılar için de geçerlidir. (Yaz, 2014: 26-29)

Yazı yokken hesap vardı, yine yazı yokken düşünme vardı. Fakat son üç yüz yılda başta düşünme yeteneği olan felsefe, beraberinde ekonomik hayatın refleksi olan muhasebe günlük hayattan bilinçli bir şekilde çıkarıldı. Sonuç ortadadır. Özetle; muhasebenin ‘boş işler’, felsefenin ‘boş laflar’a işaret ettiği toplulukların içine düştüğü başıboşluk tesadüf değildir. Daha yalın ve mesleki açıdan ifade edildiğinde; hangi ekonomik ve politik temeller üzerine düşünülürse düşünülün, muhasebe ve felsefe kelimeleri barıştırılmıyor ise; acı duymaya devam edilecektir. (Yaz, 2014: 11-13)

3.2. Dünyada ve Türkiye’de Sürdürülebilirlik Raporlaması

Sürdürülebilirlik; insanoğlu tarafından kurulan dünyanın, kendisine ve kendi varlığını destekleyen diğer canlılara bir yaşam alanı olarak hizmet eden gezegenin sahip olduğu kabiliyetlerin körelmesi hatta yok edilmesinin önüne geçme çabası olarak tanımlanabilir. Bir nevi, ‘*Bona diagnosis, bona curatio*’ yani ‘doğru teşhis, doğru ilaç’ düsturunu esas alan genç bilim dallarından biridir. (Yaz, 2012: 334)

Sürdürülebilir Gelecek; bugünün ihtiyaçlarını geleceğin kaynaklarını tüketmeden karşılamanın asaleti üzerine inşa edilebilirken, sadece çocukları değil ondan sonraki nesilleri de dikkate alan bir incelik gerektirir. Son 30 yılda bilimsel çerçevesi, raporlama ve denetim standartları oluşturularak ekonomik kalkınmanın yeni paradigması ve global şirketlerin iş modeli haline gelmiştir. Sürdürülebilirliğin tanımında, sürdürülebilirliğe dayalı kalkınma modelinin tasarlanmasında ve yönetişimin sağlanmasında güneşin doğduğu yer anlamına gelen Anadolu ve onun kardeşi Trakya’yı içine alan bu topraklardan özgün ve değerli fikirlerin çıkmaması olası değildir. Kadim ve modern birikime sahip Türkiye ve onun bilim insanları, insanlığı yüceltmek ve mutlu kılmak için bu genç disipline belki de en çok katkı yapabilecek devlet ve camiadır. (Yaz, 2012: 334)

Dünyada Sürdürülebilirlik Raporlaması

Başlangıçta, sanayi şirketlerinin çevreye verdiği zararları en aza indirmek, bu olumsuz gidiş hakkında evrensel farkındalık uyandırmak ve çevresel atıkları azaltmak amacıyla başlatılan ‘sürdürülebilirlik’ çalışmaları zamanla şirketlerin sosyal ve ekonomik sonuçlarının da dahil edilmesiyle üç boyutlu bir raporlamaya dönüşmüştür. (Muhasebe Tr, 2014) Zorunlu mali tablo verilerini; ekonomik, sosyal ve çevresel açılarla bütünleştirerek tek çatı altında toplamayı amaçlayan ve sürdürülebilirlik raporlamasından daha kapsayıcı çerçeve ihtiva eden, yeni paradigma değişikliğine ‘Entegre Raporlama’ deniyor. Entegre raporlamanın nasıl yapılacağı, hangi standartlarda hazırlanacağı, denetimi ve derecelendirilmesi, hangi

periyodlarla yayımlanacağı gibi hususlar (*The International Integrated Reporting Council-IIRC*) Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi tarafından düzenlenmektedir. Türkiye ekonomisinin ve şirketlerinin global ölçekte rekabet edebilmesi, pazarlarda etkin rol oynamasında önemli bir unsur olacak entegre raporlama; bir kuruluşun stratejisinin, kurumsal yönetiminin, performansının ve beklentilerinin kuruluşun dış çevresi bağlamında kısa, orta ve uzun vadede değer yaratmayı nasıl sağlayacağını kısa ve öz bir şekilde bildirilmesidir. İtalyan enerji devi 'ENI' veya 450 milyar dolarlık ciroya sahip 'ExxonMobil' raporları örnek olarak incelenebilir. (Finans Gündem, 2014)

Entegre Raporlama; hazırlayan kurumlarda, geçmişin değil geleceğin konuşulmasını, zamandan maliyet tasarrufu, güven, itibar ve koruma sağlar. İç süreçlerini güçlendirir, iletişimi ve denetimi kolaylaştırır. Doğru kararlar alınmasını, tehlike, fırsat ve sonuçların daha iyi yönetilmesini, bölümler arası koordinasyonu ve şeffaflığı sağlar. Paydaşlar için değer nasıl yaratılacağını yol haritasını çizer. (Güney, 2018: 53)

Entegre Raporun birinci kısmı; farklı kamu otoriteleri tarafından zorunlu kılınmış, kural temelli hazırlanan geleneksel mali tablolar ve denetim raporlarıdır. İkinci kısım, yayımlanması kamu otoriteleri tarafından şimdilik zorunlu olmayan, çevresel ve toplumsal faaliyetlere odaklı finansal olmayan raporlardır. Kendi içinde çok sayıda isim ve formattaki bu raporların başlıcaları aşağıda açıklanmıştır.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk Raporları-KSS (Corporate Social Responsibility-CSR): Teknoloji gelişimine paralel sanayileşmedeki artış, toplumsal açıdan çevre sorunlarını beraberinde getirmiştir. Özellikle çevre kirliliği, doğal kaynakların azalması, karbon salınımı ve küresel ısınma önemli yer tutmaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluğun ekonomik, yasal, etik ve gönüllü sorumluluklardan oluşan dört boyutu vardır; BIST Sürdürülebilirlik Endeksindeki firmaların Kurumsal Sorumluluk Raporları üzerinde yapılan çalışmada Kurumsal Sosyal Sorumluluğa ait olması gereken bilgilerin % 67'sinin yer alması Türkiye'de işletmelerin çevreye ve topluma duyarlı hale geldiğinin göstergesi olabilir. KSS ve sürdürülebilirlik politikaları işletmelerin ekonomik ve yasal çerçevede belirledikleri politikaların ötesinde gönüllü olarak benimsedikleri politika ve faaliyetleri kapsamaktadır. (Kıymetli Şen, Hatunoğlu, 2019)

Sürdürülebilirlik Raporları (Sustainability Reporting-SR): Finansal tabloların yanında dönemsel faaliyet raporları, derecelendirme raporları, stratejik hedeflere odaklı dokümantasyonlar olarak sıralanabilir. Hazırlanması oldukça maliyetli ancak dağınık şekilde sunulan bu farklı raporlardan gereken faydanın sağlanması IIRC'nin temel felsefesidir. (Finans Gündem, 2014)

IRC ve Türk Ekonomisindeki Bağları: 2010 yılında faaliyete geçen birçok ülkede alt yapısını tamamlayan IIRC'nin ülkemizdeki kurumsal temsilciliği *Türkiye Kurumsal Yönetim Derneği (TKYD)* ve *İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği (SKD Türkiye)* tarafından kurulan Entegre Raporlama Platformu'dur. Amacı; entegre raporlama konusunda özel ve kamu sektöründe farkındalık yaratmak ve raporlamanın çerçevesini geliştirmektir. Entegre raporlamanın önemli alt kırılımı olan sürdürülebilirlik ilkeleri, daha iyi bir dünya için evrensel

mutabakat beklentisidir. Zira insanlık tarihinde ‘ortak aklın’ böylesine talep edildiği bir dönem yaşanmamıştır. Dönemsel kâr/zarar sonuçları yanında, kayıt dışılığın, rüşvetin, vergi kayıp kaçığının, iş kazalarının, çocuk ve sigortasız işçi çalıştırmanın önlenmesi, insan sağlığı ve ekosistemin korunması gibi temel sorunlar yeniden dizayn edilirken vergi uzmanlarının, muhasebecilerin, analistlerin, bürokratların, akademisyenlerin katkısı gerekmektedir. (Finans Gündem, 2014)

Sürdürülebilirlik ve Entegre raporlama projelerinin liderleri üst yönetim kademesi olsa da; muhasebe meslek mensupları daha kritik noktalar olan sermaye öğelerinin izlenmesi, muhasebe bilgi sisteminin kullanımı, raporlama açısından benimsenecek muhasebe yaklaşımının belirlenmesi ve muhasebe bilgi sisteminden elde edilecek veri ve bilgiye güvence sağlamak açısından entegre raporlama sürecinin uygulanmasında önemli bir role sahiptir. (Kılıç, 2019: 917-956)

Her ne kadar literatürde finansal olmayan bilgiler olarak tanımlansa da çevresel ve sosyal etkiler, aslında rakamsal verileri söze ve görsele dönüştürmekten başka bir şey değildir. Bilindiği üzere her birimin faaliyet sonuçları mutlaka muhasebe departmanlarına aktarılır, burada tasniflenir ve raporlanır. Dolayısıyla bir şirketin üretimi, ticareti ve hizmetleriyle ortaya çıkan olumlu veya olumsuz durumlara muhasebeciden daha fazla vakıf olabilen departman veya çalışan olabilir mi? Yine kapasite raporu, sanayi sicil belgesi, yatırım teşvik belgesi, işletme belgesi, ÇED (Çevresel Etki Değerlendirmesi) raporu, istatistik çalışmaları, randıman hesapları, imalat ağaçları gibi bir dizi seti baştan sona hesap planına veya iç ve dış paydaşlara raporlayan, kurgulayan, açıklayan, muhasebeciler değil midir? İşletmelerin ve ortakların kılcal damarlarına kadar hakim olan başka bir meslek grubu var mıdır? (Muhasebe Tr, 2014)

3.3. Muhasebe Mesleğinde Sürdürülebilirlik

Günümüzde gittikçe karmaşıklaşan ve rekabetin arttığı bir ortamda muhasebe meslek mensuplarının bu süreçle başa çıkabilmeleri için, faaliyetlerini, firmalarını, nasıl daha iyi yönetebilecekleri ve nihai olarak güvenli, karlı, profesyonel ve sürdürülebilir bir şekilde faaliyet gösterebilecekleri en temel sorun olarak öne çıkmaktadır.

Sürdürülebilirliği hedef alanlara hizmet verebilmek ancak sürdürülebilirliği hedef almakla mümkün olacaktır. İçinde bulunduğumuz süreçte, muhasebe mesleğinin ilgi alanı içindeki hizmet çeşitliliği giderek artmakta, çeşitli mesleki uzmanlık alanları, 6102 sayılı Ticaret Kanunu ile daha çok önem kazanan kurumsal yönetim anlayışı, iç ve dış denetim, finansal raporlama standartları uygulaması gibi pek çok konu süratle hayatımıza girmektedir. Bu süreç, muhasebe meslek mensuplarının da kurumsal yönetim anlayışı içinde hizmet sunmalarını zorunlu hale getirmektedir. Bu anlamda başta meslek mensupları olmak üzere, meslek örgütleri, eğitim kurumları ve düzenleyici kurumlara büyük görev ve sorumluluklar düşmektedir. (Demirel, 2015: 77-96)

Yatırımcılar sayılarını ötesini bilmek istiyorlar. Sürdürülebilir ekonomi ve iyi bir yönetim şart. Bunun için de kurumsallaşma ve sistemin en işler şekilde kurulmuş olması gerekir. Finans sektörünün en büyük sorunları; hile, kara para aklama, yolsuzlukla mücadeledir. Dolayısıyla sürdürülebilir ekonomi için etik, güven, beceriler ve bilgi gereklidir. Teknoloji

beceriyi etkiler. Gelecekte bizden beklenen şey “Düşünce Liderliği”dir. (Speitzer, 2019: 39-50) KOBİ muhasebecilerinin, yani bürolarında faaliyet gösteren meslek mensuplarının globalleşmesi, marka yaratması, sosyal medya kullanımı ile müşterilerini izlemesi, iş modellerini ve ihtiyaçlarını kavrayıp buna yönelik hizmet sunabilmesi gereklidir. (Attolini, 2015: 107-113)

Muhasebe mesleğinde uzmanlaşıldıkça başta siyaset olmak üzere her alanda yolsuzluklar azalır, verimlilik ve şeffaflık artar. Nitekim 2002 yılında yaşanan Enron skandalından sonra denetimi daha sıkı şekilde düzenleyen yeni bir denetim yasasına ihtiyaç olduğu anlaşılmış ve ABD’de Sarbanes and Oxley (SOX) yasası çıkarılmıştır. Büyük işletme CEO’ları da denetimin sıkı yapılması talebini artırmıştır. Aksi halde işletme sorumlularına karşı çok ciddi yaptırımlar uygulanmaktadır. (Bozkurt, 2011) SOX ile 1929 Ekonomik Buhranından sonra denetim alanında en etkili değişiklikler yapılmıştır. Bu kapsamda SOX ile gelen yeni denetim yaklaşımı halka açık şirketlerde katı şekilde uygulanmaktadır. Dünyada ilk kez ‘Kamu Gözetimi Kurumu’ da bu yasayla doğmuştur.

3.4. Türkiye’de Kamu Gözetimi Kurumu (KGK)

Kamu Gözetimi Kurumu, temelde denetimin gözetimini yapmak ve mevzuatımıza uluslararası muhasebe ve denetim standartlarını kazandırmak amacıyla; 2 Kasım 2011’de 660 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuştur. Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) uygulayanlar açısından finansal tablolarda uluslararası standartlarda geçerli ortak dil oluşturmaya çalışır. Örneğin en son çalışmalarında 9-Finansal Araçlar, 15- Müşteri Sözleşmeleri, 16-Maddi Duran Varlıklar, 17-Kiralama standartları ve Kavramsal Çerçeve güncellenerek dilleri ülke mevzuatına uyumlaştırılmıştır. Türkiye’nin tüm finans sistemlerine hitap ederek, dünyanın önemli Finans Merkezlerinden olma hedefi söz konusudur. Kurum; TFRS’lerin bakış açısının İslami Finans kurumlarıyla çeliştiği noktalarda bunlarla iş birliği yaparak, muhasebe, denetim, etik ve yönetim standartlarının yayımlanması çalışmalarını yapmaktadır. (Çelen, 2019: 19-27)

KGK-Türk Muhasebe Sistemi (TMS) Taksonomisi: Ülkemizde TMS’ye uygun finansal tabloların (dipnotlar hariç) XBRL formatında analize uygun şekilde kullanıcılarla paylaşılmasını sağlamak üzere KGK tarafından “[TMS Taksonomisi](#)” yayımlanmaktadır. TMS Taksonomisinin içeriği oluşturulurken, TFRS’lerin güncel halleri ve şirketlerce yayımlanan finansal tablolar dikkate alınarak, finansal tablo kullanıcılarının ihtiyaç duyabilecekleri tüm kalemlere yer verilmiştir. KAP 4.0 Projesi kapsamında bankalar hariç halka açık ortaklıklar 2016 yılı itibarıyla Kamuyu Aydınlatma Platformu’na bildirdikleri finansal tablolarını bu taksonomiye uygun olarak hazırlamaya başlamışlardır.

En önemli amaç muhasebeyi vergi mevzuatının hakim olduğu sistemden kurtarıp Ticaret hukukunun hakim olduğu ticari muhasebeye dönük muhasebe standartlarının uygulanmasıdır. Buna uygun finansal tablo ve muhasebe sistemi oluşturulması, vergi dairesi ve kamu kurumlarına bu tabloların verilmesi istenmektedir. Vergi matrahına ulaşmak için finansal tabloda mali kara ulaşacak altyapı sistemi oluşturmaya yardımcı olacak yeni taslak hesap planı üzerinde çalışılmaktadır. TFRS uygulamayan işletmeler için de dünya uygulamalarından

kopmamaları, rekabet edebilir, etkin verimli ve doğru raporlama olanağına kavuşmaları amacıyla standart belirleme çalışmaları devam etmektedir. Bağımsız denetime tabi 6.500 firmanın uygulayacağı AB direktiflerine uygun, TFRS'lere göre basitleştirilmiş BOBİ FRS 1.1.2018'de yürürlüğe girmiştir. Ayrıca, AB direktifleri çerçevesinde 'önce küçükleri düşün' ilkesi gereği 2019 yılında taslağı görüşlere açılmış olan KÜMİ'ler için FRS çalışması söz konusudur. KGK, KÜMİ FRS ile vergi standartına biraz daha yaklaşıyor. AB direktiflerine uygun olarak hazırlanan KÜMİ standartlarının amacı küçük işletmelerin de ticari muhasebeye geçişini kolaylaştırmak ve mesleki kaliteyi artırmaktır. (Yünlü, 2019: 97-113)

3.5. Muhasebe Denetimindeki Gelişmeler

6102 Sayılı TTK'da muhasebe denetimi kavramı ile amaçlanan; "Vergi için değil, bilgi için muhasebe" ilkesiyle Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (UFRS) ve Uluslararası Muhasebe Standartlarına (UMS) uygun şekilde dünya standartlarına ve uygulamalarına paralel kaliteli, güvenilir bilgi sağlamaya çalışmaktır. Denetçiye denetimi nasıl yapması gerektiğini anlatan standartlar Denetim Standartları'dır. 2017'de KGK tarafından hizmetle ilgili bir adet Bağımsız Denetim Standardı yayınlanmıştır. BDS 720, TTK'nın Yıllık Faaliyet Raporlarının nasıl denetleneceğini gösteren standarttır. Muhasebe bilgiyi üretir, denetim ise niteliğini doğrular. Ayrıca "Bilgi Sistemleri" denetimi de taslak metin olarak çalışılmaktadır. Daha önce değinildiği gibi 2000'li yıllarda yaşanan finansal skandallar nedeniyle denetimin yetersizliği anlaşılmıştır. KGK, denetimlerdeki kaliteyi artırmak için cezaya değil, daha çok uyarma ve düzeltmeye yönelik olarak; gerçek ve tüzel kişi denetçilerin denetimini yapmaktadır. Paydaşlık bilinciyle verilen sürekli eğitimlerle, denetim çalışmalarına değer katmak amaçlanmaktadır. (Çelen, 2019: 19-27)

Denetim için kurumsallaşmak gerekir. Bilimsel, teknolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmeler muhasebe denetiminde değişikliklere ve beklentilere yol açmaktadır. "Denetimde değişim ne zaman olmalıdır" sorusunun cevabı "zorunlu hale gelmeden" olmalıdır. (Claus Moller) Dünya, denetimde değişimi yakalamayı hedeflerken ülkemizde iş dünyasının en yetkili temsilcilerinden biri, 'Denetimi öteleyerek üyelerimizin cebinde 6 milyar TL bıraktık.' diye övünebilmektedir. Oysa işletmelerin marka olabilmeleri ve dünya ile rekabet edebilmelerinin yolu denetimden geçmektedir. (Sanlı, 2015: 31) M.Kemal Atatürk'ün de dediği gibi; "Yaptığı işin doğruluğuna inanan insanlar, denetlenmekten, karşı fikirlerden ve tercihleri üzerinden münakaşa etmekten zevk alırlar."

3.6. GİB Dijital Dönüşüm Çalışmaları

Denetim yetkisi Vergi Usul Kanunu ile Vergi Denetim Kurulu'na (VDK) verilmiştir. Günümüzde 2,5 milyon mükellefe karşın 8.200 müfettiş bulunmaktadır. Müfettişler, dijitalleşme, teknoloji, empati kurma, mükellef hakları konularında çok yoğun eğitime tabi tutulmaktadır. Yılda yaklaşık 60.000 mükellef incelenmektedir. Bunların % 10-15'i dijital sistem verilerine göre, yapılan risk analizlerine göre seçilmektedir. (Karakum, 2019: 16-17) Ayrıca Türk mühendislerin geliştirdiği GİBUX SQL yazılım ile Veraset ve İntikal Vergisi (VİV) haricindeki tüm beyannamelerin hepsi dijital ortamda verilmektedir. (Okumuş, 2019: 13-16)

GİB'in mükellef portalı (*mukellefportalı.vdk.gov.tr*) ile mükellefler vergi incelemelerinin hangi aşamada olduğunu takip edebilmekte ve Rapor Denetim Komisyonuna raporla ilgili dinlenme talepleri portal üzerinden iletilebilmektedir. Uzlaşma komisyonuna uzlaşma veya değişiklik talepleri elektronik olarak gönderilebilmekte, rapor özetleri, taslak tutanaklar veya rapor taslakları sistem üzerinden görüntülenerek incelenebilmektedir. Günümüzde Endüstri 4.0 yaşanırken Denetim 2.0 dönemi de başlamıştır. Zira Denetim 1.0 mükellef seçiminden raporun yazılıp sunulmasına kadar tüm sürecin kağıt ortamında yürütülmesidir. Denetim 2.0'da kağıtsız vergi işlemleri söz konusu olup, denetimden, inceleme raporunun yazılmasına kadar tüm aşamaların kağıt olarak dökümante edilmesi yerine; dijitalleşmeyle gelen, hızlı, kaliteli ve standart bir denetim mekanizmasının sağlanması hedeflenmektedir. (Karakum, 2019: 17-19)

3.7. Teknolojik Yenilikler, Muhasebenin Dijital Dönüşümü ve Mali Mühendislik Önerisi

1990'lı yıllarda Hollywood'un gişe rekortmeni bilim kurgu filmlerinde, 21. yüzyıl dünyayı ele geçirmek isteyen robotların, uçan arabaların, yapay zeka bilgisayarların ve robot savaşlarının olacağı yüzyıl olarak hayal edildi. Bir kısmı, üzerinden daha 30 yıl geçmeden gerçekleşmiştir. Sürücüsüz otomobillerden otonom çağrı merkezlerine, insansız çalışan karanlık fabrikalardan kendi kendine öğrenen makinelerle kadar listeye her gün yenileri eklenmektedir. Bundan 100 yıl önce birileri rahat koltuklarında otururken dakikalar içinde tüm alışverişlerinin yapılabileceğini söylese aklını kaçırdığı düşünülürdü. Biraz geçmişe bakınca gündelik hayatın olmazsa olmazı olan kunduracı, nalbant, yorgancılar gibi mesleklerin devirlerini çoktan tamamlayıp, günlük yaşamdan hızla çıktıkları görülmektedir. Aslında makine ve insan arasındaki mücadele tekerleğin icadı kadar eskidir. Şimdilerde insanlığın korkusu robotların dünyayı ele geçirmesi değil, işgücünün robotlara kayması sonucu büyük insan topluluklarının işsiz kalmasıdır. Tabi bu korkunun en çok hissedildiği mesleklerden biri de muhasebe mesleğidir. (Tekbaş, 2019: 13-15)

Muhasebenin Dijital Dönüşümü: Kalemle yazılmış bir belgeyi bilgisayara kaydetmek için tarayıcıdan geçirerek dijital veriye dönüştürmek gerekir. Dijital dünya bilgi toplayarak dönüştürür, depolar ve kolayca erişime olanak sağlar. Diğer yandan internet, bulut teknolojisi, büyük veri (big data) ve yapay zeka ile tüm bilgiler dijital platformlara kayıyor ve giderek daha fazla otomatik hale geliyor. Dijital dünya, mevzuat, teknoloji, taktik ve kullanıcı deneyimi açısından sürekli gelişmiş ve yakın zamanda bir yavaşlama belirtisi göstermemiştir. Gelecekte daha etkin konumda olmak için dijitalleşme ve e-dönüşüm sürecine cevap verecek yeni bir modellemeye ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu modelleme muhasebe mesleğini; düşünce, eğitim, kültür ve teknoloji gibi alanlarda A'dan Z'ye yeniden inşa ederek geleceğe hazırlamalıdır. (Tekbaş, 2019: 72-73)

21. yüzyılda muhasebe mesleğini etkileyen teknolojiler; Sanayi 4.0, Robot Teknolojisi, Nesnelerin İnterneti (IoT), Yapay Zeka, Big Data, 3D Baskı Teknolojisi, Bulut Sistemi, Blockchain Teknolojisi, Siber Güvenlik, Toplum 5.0, Radyo Frekansı Tanımlama Teknolojisi, Muhasebe Yazılımları, Artırılmış Gerçekliktir. Bunlardan bazıları aşağıda açıklanmıştır.

Yapay zeka; canlılara özgü hareketleri yerine getirme kabiliyeti olarak tanımlanmaktadır. Yani yapay zeka canlı zekasının ideal bir kopyasıdır. Muhasebe açısından ise; manuel veri girişinde oluşan mutabakatla ilgili hataları ve problemleri düzeltme yeteneğine sahiptir. Yapay zeka muhasebe programları, veri girişi, bildirim ve beyan gibi klasik muhasebe işlemlerini ortadan kaldıracaktır. Ülkemizde yapay zeka ile ilgili hukuki altyapı ise henüz oluşturulamamıştır. Muhasebe meslek mensupları danışmanlık gibi görevlere odaklanarak, gelecekte veri stratejisi, istatistiksel analiz, olasılık ve tündengelim, akıl yürütme gibi yeni becerilere ihtiyaç duyacaklardır. (Tekbaş, 2019: 76-80) Yapay zeka; beyin gibi hücreler arası bağlantı kuran bir teknolojidir. 1 EURO'dan daha ucuza bulunabilen küçük çiplerde veri toplanmaktadır. Muhasebe ofislerinde çalışmak üzere "Dijital Yerliler" gelmekte olup 7 yıl içinde 1 milyon adetinin piyasada olması beklenmektedir. Peki muhasebeciler buna hazır mı? Bunların akıl, kapasite ve kültürüne uyum sağlayabilecekler mi? gibi sorular ortaya çıkmaktadır. (Arrou, 2019: 31-32)

Bulut sistemi; bilgisayarlar ve diğer cihazlar için istendiğinde kullanılabilen, kullanıcılar arasında paylaşılabilen bilgisayar kaynakları sağlayan ve kurulum gerektirmeyen web tabanlı bilişim hizmetlerinin genel adıdır. İndirme, depolama işlemleri daha kolay ve güvenilir hale gelmiştir. Muhasebe alanında bulut sistemi, kullanıcıların ihtiyaç duydukları CRM, ERP, finans ve muhasebe yazılımları gibi programların kullanımını internet üzerinden sağlamaktadır. Bunun için internet erişimi olan bilgisayar ya da akıllı cihaz yeterlidir. Bulut bilişim sistemleriyle muhasebe sistemleri değişmekte ve Bulut Muhasebesi ile yeni bir iş modeli ortaya çıkmaktadır. Microsoft'un International Data Corporation (IDC) ile yaptığı araştırmaya göre; 2017-2022 yıllarında bulut bilişiminin Türkiye'de 130 binden fazla kişiye iş olanağı sağlaması muhtemeldir. Rapora göre bulut sistemi Türkiye'de bulut bilişim uzmanlığı, büyük veri analistliği, ortak kullanılan araç şoförlüğü, sürücüsüz araç mühendisliği gibi dört yeni mesleğin doğmasına neden olacaktır. (Tekbaş, 2019: 83-91)

Blockchain teknolojisi; üçüncü kişilere ve merkezi yapıya ihtiyaç duymaksızın insanların güvenle işlem yapmasını sağlayan, merkezi olmayan dağıtılmış bir dijital defter teknolojisidir. Blockchain'e girilen işlemler silinemez, herkes kayıt içeriğini görebilir ve sadece tarafların fikir birliği olması halinde kayıtlar güncellenebilir. Blockchainin muhasebeye etkisi şöyle örneklenebilir; müşteriye gönderilen transfer tutarı klasik muhasebe programlarına (e-defter yasal süresi içinde) sonradan kayıt edilerek, değiştirilip, silinebilir. Blockchain teknolojisinde ise kayıt, işlemin yapıldığı anda oluşur, (gerçek zamanlı kayıt sistemi) silinemez ve değiştirilemez. Harici olarak işlemi her iki firmanın muhasebe sistemine ayrı ayrı kayıt etmek yerine, gerçek zamanlı, şifreli ortak sistemden kayıt eder. Bu sistemle klasik muhasebe kayıtlarına göre daha şeffaf, güvenilir bir ortamda mali tablo ve raporların istendiği anda mesela 1 Ocak günü alınması mümkün olabilecektir. (Tekbaş, 2019: 91-95)

Blockchain teknolojisiyle belli süreçleri otomatikleştirmek için yazılmış kod blokları olan 'Akıllı Sözleşmeler' de günlük yaşama girmektedir. Örneğin akıllı bir kredi sözleşmesinin, borç alanın kredi başvurusunun onaylandığına dair bilgiyi edindiği anda müşteriye ait banka hesabına otomatik para yatırması mümkündür. Bu şekilde akıllı sözleşmeler; belirli koşulların yerine getirilmesiyle çok çeşitli görevleri otomatik olarak yürütebilir. (Tekbaş, 2019: 93-95)

Nesnelerin İnterneti (IoT); Teknolojinin hiper bağlantılı dünyası yaşlandıkça, başka yeni sınırlar ortaya çıkmaktadır: İnternet geçen yüzyılın tartışmasız en önemli teknolojik gelişmesi olmuştur. Artık çeşitli haberleşme protokolleri sayesinde birbirleriyle haberleşen, birbirine bağlanarak ve bilgi paylaşarak ‘akıllı ağ’ oluşturabilen sistemler ortaya çıktı. Bu teknolojiyle aklınıza gelen veya gelebilecek her türlü nesne internete erişip diğer cihazlarla iletişime geçebilir. Yapay zeka sistemleriyle entegre edildiğinde örneğin arabanızla eve varmadan arabanız evinizdeki ısıtma sistemiyle haberleşerek evinizin ısınmasını sağlayabilecek, sabah alarm çalınca siz mutfığa gidene kadar kahveniz hazırlanabilecektir. Yakın gelecekte neredeyse tüm cihazlar, sensörlerle ve internete bağlanabilme özelliğiyle donatılmış olacaktır. Şimdilerde depo rafları, envanterin ne zaman azaldığını algılayan, tedarikçiler için satın alma siparişleri oluşturan ve gönderen, elektronik yeniden sipariş mesajlarını otomatik olarak oluşturan ağırlık sensörleriyle donatılmaktadır. IoT muhasebeciler için gerçek zamanlı verilerin bütçeleme doğruluğu sağlayarak maliyet planlaması ve tahminlerini geliştirmeye yardımcı olabilir. Muhasebe denetimine yardımcı olmak için yapılandırılmış veri toplama ve analizi yoluyla anlamlı ve önemli bilgiler sağlayabilir. (Tekbaş, 2019: 104-105)

Artırılmış gerçeklik; gerçek dünyadaki fiziksel ortamı, ses, görüntü, grafik ve GPS verileriyle zenginleştirerek, gerçek zamanlı hissedip yaşanmasını sağlayan canlı sanal görüntüdür. Fiziksel ve sanal dünyanın birleştirilmesine olanak sağlar. Bununla mali tabloların içinde yürüyebilir, bir parmak ya da baş hareketiyle rakamların yerlerini değiştirebilir veya dünyanın diğer ucundaki bir toplantıya bulunduğunuz yerden katılabilirsiniz. (Tekbaş, 2019: 106)

Toplum 5.0; dijital dönüşümün, bilimsel ve politik gündemin zirvesinde yer aldığı Japonya’da üretilmiş bir kavramdır. Endüstri 4.0’ın yaratıcısı Almanya’dan sonra Japonya da dijitalleşmeyi bir adım öteye taşıyarak; felsefesi ‘teknolojik gücü doğru yönetecek akıllı toplumun yaratılması’ olan Toplum 5.0 ile bilgi toplumunu süper akıllı topluma dönüştürmeyi hedeflemektedir. Toplum 5.0 ekonomiyi desteklemenin yanı sıra dijitalleşmenin bireyler ve toplum açısından yarattığı olumlu değişimlere odaklanılmasını da sağlar. Amacı; yaşlanan dünya nüfusuna çözümler sunmak, IoT’dan toplumun çıkarlarına göre yararlanılması, çevre kirliliği ve doğal afetler için çözüm yolları üretilmesidir. (Tekbaş, 2019: 107-109)

Big Data; dijital ortamlarda üretilen ve işlenebilen veriler için kullanılan genel bir terimdir. Çok hacimli, çeşitli ve hızlı veri demektir. Her dakika Youtube’a 100 saatlik video yüklenmekte, twitter uygulaması ile her gün ortalama 58 milyon tweet atılmakta, saniyede 2,9 milyon e-posta gönderilmektedir. Günümüzde saklanan verilerin % 98’inden fazlası elektronik olup ve bu verilerin yüzde % 90’ı sadece son 2 yılda üretilmiştir. Bu durum nasıl büyük bir veriyle karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir. İşletmeler, büyük veri ve veri analizinin etkisiyle dönüştükçe, muhasebe ve finans profesyonellerinin rolü de değişmektedir. Büyük veri video, ses kayıtları ve yazılımlar aracılığıyla muhasebe uygulamalarına katkı sunmaktadır. Örneğin, video aracılığıyla duygu ve algılamalar açısından iş ve denetim riskleri hakkında sözel olmayan bilgiler elde edilmektedir. Aslında büyük veri, muhasebe meslek mensuplarına problem odaklı analizlerde lider rol oynamaları için olanak sunmaktadır. (Tekbaş, 2019: 107-109)

Siber suç; teknolojinin gelişmesiyle ortaya çıkan, bilişim sisteminin güvenliğini tehlikeye düşürecek faaliyetlerde bulunmak ve kişi veya kişilerin haklarına karşı bilişim sistemlerini kullanarak işlenen tüm suçlardır. Siber güvenlik ise; Sistemleri, ağları ve verileri korumak için tasarlanan teknolojileri, süreçleri ve kontrolleri içermektedir. Etkili bir siber güvenlik, siber saldırı riskini azaltarak bilgi sistemlerini korur. Forbes dergisine göre siber suçların küresel maliyetinin 2019 yılında yaklaşık 2 trilyon dolar olması beklenmektedir. Warren Buffet siber saldırıları “insanlığa karşı nükleer silahlardan daha büyük bir tehdit” olarak görmektedir. Araştırmalara göre siber saldırılar sonucu oluşan tek bir veri ihlalinin ABD şirketlerine ortalama 500 bin dolardan fazla maliyeti söz konusudur. Bu nedenle uluslararası muhasebe kuruluşu PwC, şirketlerin belirli bir yasal zorunlulukları olmasa bile siber tehdit önleme konusunda en iyi uygulamaları hayata geçirmesi gerektiğini belirtmektedir. (Tekbaş, 2019: 110-111)

Muhasebe meslek mensuplarının en büyük sorumluluklarından biri de müşteri verilerinin korunması ve gizliliğinin sağlanmasıdır. Bilgi teknolojilerinin kabusu olan siber tehditler muhasebe meslek mensupları için baş köşeye yerleşmektedir. Zira günümüzde muhasebeciler ve finansal kurumlar, teknolojiyi yoğun kullanmaları nedeniyle siber suçlular için cazip hale geldiler. Muhasebeciler siber güvenlik risklerini nasıl belirleyip, bunlara nasıl tepki vereceklerini öğrenmek zorundadır. Bunun için muhasebecilerin siber güvenlik teknolojisi önlemleri mesela virüs tespit, güvenlik duvarları ve tehditler hakkında eğitime ihtiyacı vardır. Birçok muhasebe ofisi vergi belgelerini ve kişisel verilerini müşterilere göndermek için e-posta kullanmakta, en yaygın siber saldırı bu nedenle e-posta korsanlığı olmaktadır. Muhasebe ofisleri sık sık bu tür saldırılara maruz kalmakta ve server bilgisayarları hacklenmektedir. Hackerlar muhasebe ofisleriyle iletişime geçerek ücret karşılığında hacklenme işlemini kaldırmaktadır. (Tekbaş, 2019:110-111)

Fidye (ransomeware) yazılımlarına para ödenmesinin ise Türk Ceza Kanunu (TCK) ve Vergi Usul Kanunu (VUK) açısından suç sayılması da ayrı bir sıkıntı olarak ortaya çıkmaktadır. Dahası bazen yeterince profesyonel ekipleri olmayan hackerların ödemeyi alsalar bile veriye ulaşım için şifreyi kaldıramadıkları durumlar da yaşanmaktadır. Yani ‘fidye yazılımları’ ve ‘siber güvenlik’ hukuksal olarak acilen düzenlemeye ihtiyaç olan önemli konulardandır. (Karabınar, S. vd., 2019: 779-800)

Muhasebe Mesleğinin Yeniden İnşası ve Mali Mühendislik Önerisi: Dünya Ekonomik Forumuna göre dijital teknolojiler iş modellerini bozmakta, her sektör ve meslek için gelecek beklentilerini yeniden şekillendirmektedir. Uber’in taksi endüstrisini, LinkedIn’in işe alımları, Facebook ile Instagram’ın sosyal etkileşimi nasıl etkilediğini düşünün. Dijital dönüşüm yaşanırken muhasebe mesleği de hayatta kalmak için kendini değiştirmelidir. (Tekbaş, 2019: 162) Bu dönüşüm hem meslek mensuplarını, hem akademisyenleri hem de meslek kuruluşlarını yakından ilgilendirmektedir. Meslek mensuplarının, klasik yöntemleri terk ederek dikkatlerini dijital sistemi kullanırken çıkan problemlere vermeleri yeterli değildir. Dijital sistemler muhasebenin her alanına girdiğinden dönüşüm için gerekli insan kaynağının yetiştirilmesi, gerekli eğitim altyapısının oluşturulması, dijitalleşme alanında proje ve yatırım yapılmasını kolaylaştıracak düzenlemelerin getirilmesi ancak muhasebe mesleğinin yeniden inşasıyla mümkün olabilecektir. Sözel kültür yerini sayısal ve analitik kültüre bıraktığından, geleneksel

uygulamalar sorgulanmaktadır. Bu sorgulama ve süreç neticesinde; ‘Muhasebe mesleği yok mu olacak?’ veya ‘Dijital sistemler muhasebecilerin yerini mi alacak?’ endişe ve soruları ortaya çıkmaktadır. (Tekbaş, 2019)

Mali mühendislik teorisi bu can alıcı soruların üzerinde yükselmiştir. Dijital muhasebenin kavramsallaştırılmasında en önemli unsur, dijital evrim için mühendislik yeteneklerinin kullanılmasıdır. Bu bağlamda mühendislik bilimi muhasebe meslek mensuplarına analitik ve sayısal düşünme, etkin iletişim, problem çözme, yaratıcılık ve olaylara büyük resimden bakabilme yeteneği kazandıracaktır. Bu yetenekler meslek mensuplarının dönüşümü gerçekleştirebilmeleri için kritik öneme sahiptir. Mali mühendislik muhasebe mesleğini ‘kayıt ve beyan mesleği’ olmaktan kurtararak katma değer yaratan ve işletme değerlerini koruyan bir mesleğe dönüştürmeyi hedefler.

Mali mühendisin kod yazan mühendis olması değil mühendis gibi düşünebilmesi esastır. Google’da insanları başarılı ürün yöneticisi yapan şey algoritmaları iyi bilmeleri ve yönetebilmelerini sağlayan mühendislik yetenekleridir. Sonuçta dijital dönüşüm her yönüyle iş modelleri için devrimdir ve ardındaki güç teknolojidir. Akademik muhasebe müfredatları ve verilen eğitimler güncel elektronik uygulamalar, e-defter, e-fatura süreçlerini değil halen geleneksel yöntemler olan yevmiye ve büyük defter kaydı gibi bilgileri içermektedir. Eğitim sisteminin köklü şekilde güncellenmesi gereklidir. Felsefe, insanları düşünmeye, araştırmaya yönelen bilimlerin atasıdır. Düşünen, araştıran ve sorgulayan muhasebeciler için muhasebe eğitiminde ‘felsefe’ ve ‘psikolojiye’ de yer verilmelidir. Bir Çin atasözü der ki; ‘Bir ağaç dikmek için en iyi zaman 20 yıl önceydi. İkinci en iyi zaman ise şimdidir.’ Muhasebenin dijital dönüşümü için ilk olarak devreye eğitim reformunun girmesini ve başlamak için en iyi zamanın bugün olduğu düşüncesindeyiz. (Tekbaş, 2019:179) Ne yazık ki mali müşavirler bugün hala otomasyon sistemi içinde olması gereken işlerle uğraşmaktalar. İşte ‘mali mühendislik modeli’ işletmelerin bu ihtiyaçlarına cevap verecek ve yeni bir iş alanı oluşturarak istihdam yaratacak bir proje olarak önerilmektedir.

24 saatin her bir dakikasında facebook üzerinde 800.000 bağlantı kurulmaktadır. Twitter ve LinkedIn de benzer şekildedir. Son iki yıl içinde tüm insanlık tarihinde yaratılandan 9 kat fazla veri yaratılmıştır. 2025’e kadar dünya nüfusu 7-8 milyar olduğunda, yeni dünyada 100 milyar bağlı cihaz olacaktır. Bu dönüşümle gelinen noktada; ‘Hiç bu kadar iletişimle bağlı olunmamıştı, diğer yandan da toplumdan hiç bu kadar izole yaşanmamıştı’ denilebilir. (Arrou, 2019: 33) Dünyanın en değerli firmaları, UBER, Airbnb, Amazon aslında bir ara platformdur. Mesela UBER hem taksi işi yapmakta, hem de müşteriye belli konularda hizmet vermektedir. Airbnb müşteriye ihtiyacına yönelik çözümler sunmaktadır. Amazon, spesifik olarak kargo sorununu çözmekte iken Google ise ‘ücretsiz arama motoru’ iş modeliyle dünyanın en çok para kazananlar listesinde birinci sırada gelmektedir. Bu şirketler müşteri ihtiyacına ve onların hayatını kolaylaştırmaya odaklanmıştır.

Yaşanan hızlı değişimle birlikte baskı yani kağıt esaslı endüstri toplumunun teknoloji esaslı internet toplumuna evrildiği görülmektedir. Blockchain, bitcoin ve diğer kripto paralar dünya ticaret ve işlemlerini nasıl etkilemektedir? ‘Makineler insanların yerini mi alacak?’ veya ‘Muhasebe mesleği kayıp mı olacak?’ soruları sürekli ve her alanda ortaya çıkmaktadır. Zira

otomatikleşmesi mümkün olan her şey otomatikleşecektir. Bu nedenle muhasebeci, teknolojiyi bu otomasyonda kullanmayı ve bundan nasıl faydalanılacağını söyleyebilmeli, dahası bunu hizmetinin bir parçası olarak ve hızlıca tedarik, üretim, pazarlama, satış gibi tüm süreçlere yönelik sunabilmelidir. Dijital ekonomide aktif olan dijital muhasebeciler için bir gelecek söz konusu olacaktır. Yeni yetenek profili, yeni eğitim şekli, veri mühendisliği ve bunların tecrübesi, bilgisi gereklidir. Müşteriler değişiyor, onlar izlenmelidir. İş yapış şekilleri değişirken oluşan sorunlara o anda ve hızlıca doğru cevaplar verilmezse, bu cevapları ve hizmeti farklı formatlarda verebilen danışmanlara gideceklerdir. Meslek mensupları, dijital dönüşüm için yazılım, veri analizi, veri mühendisliği gibi konularda donatılarak, ekiplerine bilgi teknolojileri ve yazılım konusunda bilgi ve tecrübe sahibi kişileri seçmelidir. (Arrou, 2019: 30-38)

Diğer taraftan muhasebecilerin gücü, kamu ve müşteriler arasında köprü olma vazifesinden gelmektedir. Muhasebenin konusu çok karmaşıktır; bu hem işin hem de zihniyetin bir parçasıdır. Meslek mensupları etik kurallara dayanan ‘Güven’i temsil etmektedir. Makine temel hizmeti verir, peki ya etik? Etik, hizmetin esas kısmı olup ‘Etik Standartlar’ bu mesleğin gücüdür. (Speitzer, 2019: 39-50)

3.8. Veri Koruma Yasası (General Data Protection Regulation) GDPR – 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK)

AB’nin 25.5.2018’de yayımlanan ve kişisel verilerin korunmasına yönelik olarak son yıllarda yaptığı en büyük reformlardan biri olarak gösterilen GDPR’da kullanıcı, ‘ilgili kişi’ olarak tanımlanır. Daha önceki gizlilik yönergelerinde odak noktası, kişisel verileri işleyen işletme ya da ticari işlemlerin kendisiydi. Bu yönergeler ile kişisel verilerin ne kadarının tutulacağı, bu verilerle ne yapabileceği gibi kurallar belirlenmiş durumdaydı. GDPR’da ise odak noktası doğrudan kullanıcının kendisinin, kişisel verilerine ait hangi haklara sahip olacağı kesin bir çizgi ile çizilmiş olup kişisel verileri işleyen herkes, ilgili kişinin haklarını gözetlediğinden emin olmak zorundadır. Dolayısıyla GDPR ile artık madalyonun diğer yüzüne geçildiği söylenebilir. Artık, en ufak bir veri dahi doğrudan, yaşayan birine aitse, bu veri artık kişisel tanımlanabilir bilgi (personally identifiable information – PII) olarak ifade edilmektedir. Bu sayede veri madenciliği ve Big Data uygulamaları ile uğraşanların da farklı kaynaklardan veri paylaşımı ya da birleştirmek gibi konularda büyük bir mücadeleye gireceği öngörülmektedir. (24 Solutions, tarih yok) Bu uygulama Avrupa Birliği ülkelerine e-ihracat yapan şirketleri etkilemektedir. Oldukça kesin düzenlemeler getiren GDPR, kişisel veriler konusunda gerektiği şekilde hareket etmeyen şirketlere yıllık cironun yüzde 4’üne veya 20 milyon Euro’ya varan ağır cezalar getirmektedir. (İndigo Dergisi, 2018)

Aynı tarihte Türkiye’de KVKK yürürlüğe girmiştir. Muhasebecileri ve tüm muhasebe süreçlerini de yakından ilgilendiren bir yasa olarak, kişisel verilerin mahremiyetine ve bununla ilgili paylaşımların şeffaf kriterlere bağlanmasına, paylaşımdan vazgeçmek isteyenler için süreci kolaylaştırmaya yönelik maddeler içermektedir. Yasada belirtilen önlemlerin alınarak çalışılmadığı durumlarda önemli yaptırımlara maruz kalınabilecektir.

3.9. Entelektüel Sermaye

Entelektüel Sermaye; çalışanlarda, süreçlerde ve müşterilerde vücut bulan ve değer yaratma potansiyeli olan bilgi ve fikirlere dir. Son 25 yıl içinde bilgi ekonomisinde yaşanan patlama sonucu şirketler artık öğrenmenin hayati olduğunu anlamışlar ve böylece stratejik çabalarını somut varlıkların yönetiminden soyut, genelde gizli, entelektüel varlıklarının yönetilmesine doğru kaydırmışlardır. Burada entelektüel sermayeyi sadece patentler, entelektüel mülkiyet hakları, telif hakları gibi soyut varlıklar şeklinde tanımlamak yeterli değildir. Entelektüel sermaye, “daha yüksek değerli varlıklar üretmek için şekillendirilmiş, elde edilmiş ve güçlendirilmiş entelektüel maddedir.” (Klein ve Prusak) (1994). Entelektüel sermayenin yönetilmesinin temeli, bilginin (hammadde) işletme örgütü için değerli bir şeye (bilgi ürünü) dönüştürülmesini yönlendirmektir. Bireyin bilgi ve yeteneği, “dönüştürülmeden” ve “güçlendirilmeden” de ruhsal anlamda birey için bir değer yaratabilir, ama böylece yararlanılmamış, gizli bir organizasyonel kaynak olarak kalmış olur. Bireyin bilgisi kullanılmaya ve organizasyonel değeri yaratmak için paylaşılmaya bir kez başlandığı zaman, bu katma değer bir “ürün” olarak artık entelektüel sermayenin bir parçası haline gelir. (Danışmend)

4. İSMMMÖ’NUN 30 YILDA TÜRK MUHASEBE MESLEĞİ, EKONOMİSİ VE SOSYAL YAŞAMA ETKİLERİ

İSMMMÖ 1990 yılında nüfus ve ekonomik etkinlik olarak Türkiye’nin en büyük şehri İstanbul’da kurularak faaliyet göstermeye başlamıştır. Bunun sonucu olarak üye sayısı hızlı bir şekilde artmış ve il bazında en büyük muhasebe meslek örgütü olmuştur. Ölçeğinin büyüklüğüne uygun olarak beklentilerin yüksek olması, muhasebe mesleğinin gelişmesinde öncü rol üstlenmesini kaçınılmaz kılmıştır.

Bu çerçevede İSMMMÖ gerek fiziksel altyapı konusunda gerek üyelerinin eğitimi, mesleki yeterliliklerinin sertifikasyonu ve gerekse alanla ilgili mevzuat eksikliklerinin giderilmesinde etkin rol oynamış, bu çalışmalarını yürütmek üzere birçok kurul ve komite kurulmuştur. Bunlar; mesleğin uygulanması (Haksız Rekabetle Mücadele, Mesleki Denetim, Bağımsız Denetim vb.), gelişimi (Bilgi Teknolojileri, Eğitim, Yayın vb.), gelişmiş dünya uygulamalarına entegrasyon (AB Uyum, Basel, Uluslararası İlişkiler vb.) ve sosyal içerikli (Sosyal Etkinlikler vb.) kurul ve komitelerdir. (Yaz, 2019)

İSMMMÖ’nun öncü desteğiyle TÜRMOB; muhasebe mesleğinin kimlik arayışları çerçevesinde, muhasebe mesleğiyle ilgili oluşan olumsuz algıları ve alışlagelen kalıpları pozitif yönde değiştirebilmek adına üyelerine; mesleki yeterliliklerini ortaya koyan ve unvanlarını taşıyan kimlik kartlarının verilmesini sağlamıştır. Muhasebeciyi bir vezneci durumunda gösteren mükellef ve vergi sorumlularından emanet para toplama uygulamasına yasak getirmiştir. Kurumsal bir yapı oluşturabilmeleri adına şirketleşmelerin sağlanması ve mesleki unvanların yeniden düzenlenerek kaliteyi ve toplumdaki saygınlığını artırmak amacıyla çeşitli çalışmalar yürütmüştür. (Yaz, 2019)

Diğer taraftan, muhasebe meslek mensuplarının uluslararası alanda rekabet edebilir seviyede mesleki ve bireysel gelişimlerinin sağlanması amacıyla yaşam boyu öğrenme felsefesiyle eğitim çalışmalarını yürütmektedir. Bu amacını gerçekleştirmek için; üyelerine bir yandan TESMER bünyesinde oluşturduğu 'Eğitmenlerle Eğitim Modeli'yle ücretsiz meslek içi eğitim hizmeti sunmakta diğer yandan da İSMMMO Akademi bünyesinde geniş kapsamlı sertifikasyon programları ve kurslar düzenlemektedir.

Ayrıca organize ettiği paneller ve sempozyumlar ile de meslek mensuplarına dünya ve Türkiye uygulamaları hakkında bilgilendirme olanağı sağlamaktadır. Kurduğu kütüphane ve web sayfasında üyelerine ihtiyaç duyabilecekleri, mesleki ve sosyal içerikte süreli yayınları, kitapları, tez ve makaleleri, bilgilendirme bültenleri ile de hizmet vermektedir. Bütün bu değerlendirmeler sonucunda İSMMMO'nun Türkiye'de muhasebe mesleğinin gelişmesinde ve kamuoyunda saygınlık kazanmasında önemli ve öncü bir rolü olduğu anlaşılmaktadır.

5. SONUÇ

Türk muhasebe tarihinin son 30 yılının incelendiği bu bildiriye, dönemin dinamiklerini doğru konumlandırabilmek ve tarihsel akış içinde muhasebeyi ilgilendiren olayları geniş açıdan inceleyebilmek için; 1839'da Tanzimat Fermanıyla başlayan köklü ve reformist hareketlerle devam eden batılılaşma mücadelesi ve Cumhuriyet döneminde özel sektörün devlet yardım ve yatırımları eliyle geliştirilme çabası özellikle ele alınmıştır. Zira bugünü anlayıp geleceğe ışık tutmanın yolu tarihi bilmek ve anlamaktan geçer.

1839'da Tanzimat ile birlikte merdiven yönteminin ticari hayata uyarlanmış şekli olan çift yanlı kayıt sistemiyle başlayan batılılaşma hareketinden 1989'a yani 3568 sayılı Meslek Yasasının kabulüne kadar geçen 150 yıllık sürede Türk muhasebesinin yalnız bırakıldığı görülmüştür. (Güvemli, 2018: 23-63) Bu büyük yalnızlığın etkisiyle meslek yasasına ve dolayısıyla örgütlenmeye bağlı olarak elde edilecek haklara kavuşulmasında gecikme yaşanmıştır.

Yani, Türkiye'de muhasebe çeşitli mahfillerin engellemesiyle henüz gelişmemiştir. Oysa bir ülkedeki muhasebe bilim ve uygulama düzeyi, o ülkenin iktisadi gelişme düzeyinin, varlık ve gelir dağılımı adaletinin göstergesidir. İyi bir muhasebe düzeni, kurum ve işletmenin yönetim ve gelişmesi için önemli bir araç; kötü ve düzensiz bir muhasebe, kurum ve işletmenin batmasını çabuklaştıran önemli bir silahtır. (Yaz, 2014)

Görülmüştür ki; devlet muhasebesinin ve dolayısıyla vergi hukukunun içinde gelişen muhasebe mesleği, olması gerektiği gibi ticaret hukuku içinde yer aldığı ölçüde işletmelere, özel sektöre, sermaye birikimine, ekonomiye ve en sonunda ülkesine faydasını azami seviyeye çıkarabilmektedir. Bunun mesleğin kalitesi ve itibarına yansımaları da aynı çarpan büyüklüğünde olacaktır. Türkiye'de son 30 yıldır yapılan tüm çalışmaların temelinde; Türkiye gerçeklerini ve dinamizmini de dikkate alarak; teknolojik gelişmelerin üretim ve ticareti küreselleştirdiği dünyaya, hızlı bir şekilde dijitalleşen topluma ve dijitalleşen iş modellerine, yine en hızlı şekilde entegre olma ve sadece Türkiye'de değil aynı zamanda dünyada rekabet edebilir bir meslek oluşturma çabası yer almaktadır.

Bu durum, diğer dünya ülkelerine göre neredeyse yüzyıl gecikmiş bir meslek yasasıyla katedilen yolun büyüklüğünü göstermektedir. Bu başarıdaki paydaşlık; son 30 yıl içinde sıfırdan başlayarak dünyanın en güçlü meslek odalarından biri haline gelen İSMMO'nun öncü bir şekilde destek olduğu üst birlik olan TÜRMOB'un büyük projeleri ve çalışmaları sonucu muhasebe mesleğine kazandırılan haklar ve muhasebeyi geliştiren kavramlara kadar gitmektedir. Ayrıca GİB, Türk mühendislere hazırlattığı XBRL (Extendible Business Reporting Languages) formatında kurduğu altyapı sistemi ve elektronik uygulamalarıyla dünyanın önde gelen yazılımı olarak takdir görmüştür. Bu da gösteriyor ki devletin kurumları da bu dönüşümü yakından takip etmekte ve hatta dünya uygulamaları içinde önde yer alabilmektedir. Muhasebe meslek mensupları için bu sevindirici bir durumdur.

Dünya, toplum, ekonomiler, iş modelleri günbegün gelişen teknolojiyle beraber hızlı bir değişim içindedir. Bu dönüşüm bazı meslekleri yeryüzünden silerken; hiç bilinmeyen yeni mesleklere kapı açmaktadır. 'Okey google' denilebilen bugünlerde kaç kişi evlerindeki atlasları açıp hangi ülke, nerede diye bakıyor? Veya kaç kişi çocukluk anısı olarak bir köşede sakladığı ansiklopedilere tozunu almak dışında dokunuyor? Ya da çocuklar teknolojiden ne kadar uzak durabiliyor?

Yaşanan ve gümbür gümbür gelen bu değişimin baş döndürücü hızına ayak uydurma zorunluluğu ve dijitalleşme kapıdan girmişken; artık kullanılmayacağı aşikar olan, küflenmiş bilgileri içeren klasik muhasebe öğretimine ve eğitimine daha ne kadar devam edilebilir? Diğer yandan bu konuda akademik çevreler ile birlikte meslek örgütlerine önemli görevler düştüğü ve muhasebenin dijital dönüşümünün etkilediği tüm süreçleri anlamaya ve uyum sağlamaya yönelik çalışmaların devam ettiği bilinmektedir.

Günümüzdeki bu dönüşüm hakkında kongreler, sempozyumlar, seminerler, yapılmaktadır. Tüm paydaşların bir arada olduğu ve işin önce felsefesinin ortaya konması gerektiği bilinciyle; bu platformlarda gündemdeki konular ve gelecekle ilgili düşünceler tartışılmakta ve fikirler olgunlaşıp gelişmektedir. Çünkü felsefe, sorunlar karmaşası karşısında düşünceden düşünce üretme etkinliğidir. Zira, tek sermayesi bizatihi kendisi olan kimselerin oluşturduğu hizmet sektöründeki subjektifliğin güçlü etkisi, mesleki sorunlara sadece meslektaşların bulunduğu bir masa etrafında çözüm getirilemeyeceğini ifade etmektedir. Analitik kabiliyetin akıl yürütme yani felsefe yapmaktan ibaret olduğu idrak edildiğinde meslek sorunlarıyla cebelleşen meslek mensuplarının, ön yargı ve kabullerden uzak kalabilecek felsefe gibi farklı uzmanlık alanlarına başvurmaları halinde çözümlerin sayısı ve sağlık düzeyi artacaktır. Çünkü sağlıklı fikirler rahatsız beyinlerin eseridir. (Yaz, 2014: 17)

'Accountable' sorumlu demektir. Muhasebe ile aynı kökten türemiş olması manidardır. Muhasebeci de tüm paydaşlara karşı sorumludur. Bu paydaşlara Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) da eklenmiştir. Muhasebeciye duyulan güvenin ve etik değerlerin önemi gittikçe daha fazla fark edilmektedir. Zira yanlış bilgi, asimetrik bilgi yoluyla kaynak israfına, hatalı istatistiklere ve bu verilere dayanılarak üretilen yanlış para ve maliye politikalarına neden olmakta ve nihayetinde ülkeye kaybettirmektedir. (Yünlü, 2019: 97-113)

Bu açılardan bakıldığında; muhasebe mesleği, 30 yıl gibi bu kısa süreli fakat uzun soluklu tarihinde; yanına aldığı başta muhasebe felsefesi, muhasebe ve finans tarihi, sürdürülebilirlik ve entegre raporlama, kamu gözetimi, muhasebe denetimi, muhasebe mesleğinin dijital dönüşümü gibi kavramlar ışığında yolculuğuna devam edecektir. Bilinen en eski mesleklerden olan muhasebenin farklı görüş ve iddialara rağmen; insanoğlu var olduğu sürece şekil değiştirse bile yok olmayacağı düşünülmektedir. Bunun için tarihin yansıttığı bir gerçeği görmek ve buna uygun hareket etmek gerekecektir. Buna göre, hükümdarlar ve krallar yüzyıllar boyunca süren iktidarlarını; güçlü orduları, silahları, akılları ve güvenilir dostları sayesinde değil, değişimi herkesten önce kavrayıp, buna en hızlı şekilde adapte olabilmek suretiyle sağlamışlardır. (Mülk, 2017)

Tarihten alınan bu dersle, teknolojik gelişmeler nedeniyle yaşanan büyük ve hızlı dönüşümün muhasebe mesleğine etkisini ve yaşanan değişimi en etkili düşünme eylemi olan felsefenin ışığıyla herkesten önce fark edip, en hızlı uyum sağlayanlar hayatta kalacaktır. Zira Dünya Ekonomik Forumunda dile getirildiği gibi ‘Artık büyük balık küçük balığı değil, hızlı balık yavaş balığı yiyecektir.’ Ortak zorluk ise yeni ekonomiye geçiş yani dönüşümdür. Aynı zamanda muhasebecileri kurtaracak olan bu dönüşümün tüm paydaşlarla birlikte başarılması işten bile değildir. Zira değişmeyen gerçek şudur ki; ‘Muhasebecilik, imtiyazla verilmeyeni, ihtisasla almaktır’ ve ‘Üstadlık, kadim bir örfün genç nesillere virmanıdır.’ (Yaz, 2014: 79)

KAYNAKÇA

- 24 Solutions. (tarih yok) GDPR Ne Demek?. <https://www.24solutions.com/tr/blog/gdpr-ne-demek-ne-zaman-yururluge-girecek/> (Erişim: 10.7.2019)
- Akbaş, H. E. , Bozkurt, S. & Yazıcı, K. (2018). Osmanlı Devletinde Lonca Teşkilatı Yapısı ve Yönetim Düşüncesi ile Karşılaştırılması. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, İşletme Tarihi Özel Sayısı, 165-202.
- Arrou, P. (2018). Açılış Konuşması. XX.Türkiye Muhasebe Kongresi (5-6 Ekim 2018), Cilt 1, Dijitalleşme Sürecinde Değişen İş Hayatı ve Muhasebe Mesleğinin Yeniden Yapılanması ‘Yerel/Küresel Meseleler, Küresel/Yerel Çözümler, Şubat 2019, s.30-38. Ankara: TÜRMOB Yayınları (496).
- Aslan, M. (2018). Sermaye Piyasaları Altyapısı Oluşturulmadan Yapılan Bir Halka Arz Denemesi: HASTAŞ Vakası. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, İşletme Tarihi Özel Sayısı, 139-164.
- Attolini, G. (2015). Küçük ve Orta Büyüklükteki Muhasebecilerin Globalleşmesi, Marka Yaratma Çalışmaları ve Sosyal Medya Kullanımı. XI. Uluslararası Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu: Muhasebe Denetiminde Yaşanan Gelişmeler, Değişimler, Beklentiler (26-30 Kasım 2014), s.77-96. İstanbul: İSMMMO (161)
- Bozkurt, N. (2011). *TÜRMOB Bağımsız Denetim Eğitim Projesi*. İstanbul
- Çelen, R. (2018). Açılış Konuşması. XX.Türkiye Muhasebe Kongresi (5-6 Ekim 2018), Cilt 1, Dijitalleşme Sürecinde Değişen İş Hayatı ve Muhasebe Mesleğinin Yeniden Yapılanması ‘Yerel/Küresel Meseleler, Küresel/Yerel Çözümler, Şubat 2019, s.19-27. Ankara: TÜRMOB Yayınları (496).
- Danışmend.(tarihyok) EntelektüelSermaye. <http://danismend.com/kategori/altkategori/entelektuel-sermaye/> (Erişim: 22.7.2019)

- Demirel, E. (2015). Meslekte Sürdürülebilir İletişim: Meslek Mensubuna Güven, Onu İtibarlaştırma ve Kurumsallaştırma. XI. Uluslararası Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu: Muhasebe Denetiminde Yaşanan Gelişmeler, Değişimler, Beklentiler (26-30 Kasım 2014), s.77-96. İstanbul: İSMMM (161)
- FinansGündem.(2014, Ekim 13).Entegre Rap. (Yaz, D.A.) <https://www.finansgundem.com/yazarlar/entegre-raporlama-integrated-reporting-yazisi/466633> (Erişim: 1.7.2019)
- Güney, A. (2018). *Entegre Raporlama* (1. B.) Ankara: Detay
- Güvemli, O. (2018). Türkiye Muhasebe Mesleğinde Yüz Elli Yıllık Yalnızlık (1839-1989). *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (14) , 23-63.
- Güvemli, O. (2018). MUFTAV'ın Dünya Kayıt Kültürü'ne Büyük Katkısı: Ortadoğu Muhasebe Tarihi (MÖ 3000-MS 2000). *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi* (14), 7-22.
- Güvemli, O. & Güvemli, B. (2018). Türk İşletme Tarihi Üzerine. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, İşletme Tarihi Özel Sayısı, 5-46.
- İndigo Dergisi. (2018, Mayıs 24). GDPR nedir?. <https://indigodergisi.com/2018/05/gdpr-nedir-avrupa-birligi-veri-guvenligi/> (Erişim: 12.7.2019)
- İşgüden Kılıç, B. (2018). Muhasebe Meslek Mensuplarının Sürdürülebilirlik Muhasebesi ve Entegre Raporlama ile İlgili Farkındalığa Katkısı. XX.Türkiye Muhasebe Kongresi (5-6 Ekim 2018), Cilt 2, Dijitalleşme Sürecinde Değişen İş Hayatı ve Muhasebe Mesleğinin Yeniden Yapılanması 'Yerel/Küresel Meseleler, Küresel/Yerel Çözümler, Şubat 2019, s. 917-956. Ankara: TÜRMOB Yayınları (496)
- Karabınar, S, Altınkaynak, F., Büyükbıçakçı, E, Zengin, E. (2018). Muhasebe Sistemlerine Yapılan Siber Saldırıların Teknik Analizi ve Ulaştığı Sosyo-Ekonomik Boyutlar. XX.Türkiye Muhasebe Kongresi (5-6 Ekim 2018), Cilt 2, Dijitalleşme Sürecinde Değişen İş Hayatı ve Muhasebe Mesleğinin Yeniden Yapılanması 'Yerel/Küresel Meseleler, Küresel/Yerel Çözümler, Şubat 2019, s. 778-800. Ankara: TÜRMOB Yayınları (496)
- Karakum, H. (2018). Açılış Konuşması. XX.Türkiye Muhasebe Kongresi (5-6 Ekim 2018), Cilt 1, Dijitalleşme Sürecinde Değişen İş Hayatı ve Muhasebe Mesleğinin Yeniden Yapılanması 'Yerel/Küresel Meseleler, Küresel/Yerel Çözümler, Şubat 2019, s.16-19. Ankara: TÜRMOB Yayınları (496).
- Muhasebe Tr. (2014, Ekim 16). Sürdürülebilirlik Rap.ve Denetiminde Muhasebecilerin Rolü?. (Yaz, D.A.) <http://www.muhasebettr.com/yazarlarimiz/dursun/036/> (Erişim: 1.7.2019)
- MuhasebeTr.(2013,Kasım28).MuhasebeFelsefesi. (Yaz, D.A.) <http://www.muhasebettr.com/yazarlarimiz/dursun/035/> (Erişim: 1.7.2019)
- Mülk, N. (2017). *Siyasetname*. İstanbul: Dergah
- Okumuş, S. (2018). Açılış Konuşması. XX.Türkiye Muhasebe Kongresi (5-6 Ekim 2018), Cilt 1, Dijitalleşme Sürecinde Değişen İş Hayatı ve Muhasebe Mesleğinin Yeniden Yapılanması 'Yerel/Küresel Meseleler, Küresel/Yerel Çözümler, Şubat 2019, s.13-16. Ankara: TÜRMOB Yayınları (496).
- Sanlı, N. (2015). Açılış Konuşması. XI. Uluslararası Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu: Muhasebe Denetiminde Yaşanan Gelişmeler, Değişimler, Beklentiler (26-30 Kasım 2014), s.31. İstanbul: İSMMM (161)
- Speitzer, M. (2018). Açılış Konuşması. XX.Türkiye Muhasebe Kongresi (5-6 Ekim 2018), Cilt 1, Dijitalleşme Sürecinde Değişen İş Hayatı ve Muhasebe Mesleğinin Yeniden Yapılanması

- ‘Yerel/Küresel Meseleler, Küresel/Yerel Çözümler, Şubat 2019, s.39-50. Ankara: TÜRMOB Yayınları (496).
- Şen, İ.K., Hatunoğlu, Z. (2018). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Raporlamasını Etkileyen Faktörler: Borsa İstanbul Örneği. XX.Türkiye Muhasebe Kongresi (5-6 Ekim 2018), Cilt 2, Dijitalleşme Sürecinde Değişen İş Hayatı ve Muhasebe Mesleğinin Yeniden Yapılanması ‘Yerel/Küresel Meseleler, Küresel/Yerel Çözümler, Şubat 2019, s. 862-881. Ankara: TÜRMOB Yayınları (496)
- Şensoy, F. (2018). Şirket-i Hayriye: Osmanlı Boğaziçi Taşımacılık Şirketi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, İşletme Tarihi Özel Sayısı, 239-279.
- Tekbaş, İ. (2019). *Muhasebenin Dijital Dönüşümü ve Mali Mühendislik*. 2.Basım, İstanbul: Ceres
- Tiftik Birlik. (Tarih Yok). Ankara Keçisi Diye Ünlene Tiftik Keçisi. <http://tiftikbirlik.com.tr/sayfa.aspx?ID=4> (Erişim: 11.7.2019)
- Yaz, D. A. (2019). *İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası ve Başkanı Yahya Arıkan (1989-2016)*. (G. Üstüntaş, Dü.) İstanbul: MUFTAV
- Yaz, D.A. (2011). *Vergide Doğru Bilinen Yanlışlar* (1.B.). İstanbul: Maliye Hesap Uzmanları Derneği
- Yaz, D.A. (2012). *Sürdürülebilir Geleceğe Mektuplar*. 1.Baskı. İstanbul: Dünya Yayıncılık (2. Baskı Exon Mobile)
- Yaz, D.A. (2014). *Muhasebe Felsefesi*. 3.Baskı. İstanbul: Minval
- Yazan, Ö. (2018). 19.yy. Sonlarında Osmanlı Tarım İşletmelerinde Yönetim ve Muhasebe Uygulamaları: “Çiftlik İdaresi” Örneği. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, İşletme Tarihi Özel Sayısı, 280-332.
- Yünlü, M. (2018). Açılış Konuşması. XX.Türkiye Muhasebe Kongresi (5-6 Ekim 2018), Cilt 1, Dijitalleşme Sürecinde Değişen İş Hayatı ve Muhasebe Mesleğinin Yeniden Yapılanması ‘Yerel/Küresel Meseleler, Küresel/Yerel Çözümler, Şubat 2019, s.97-113. Ankara: TÜRMOB Yayınları (496).

PARA VAKIFLARI VE KATILIM BANKALARININ FON KULLANDIRMA YÖNTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI *

Serpil Sumer ¹

Turan Öndeş ²

ÖZ

Bu çalışma, Osmanlı döneminde faaliyet gösteren para vakıflarının fon tahsis yöntemleri ile katılım bankalarının fonlama yöntemleri arasındaki benzerlikleri tespit etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın amacı kapsamında konuyla ilgili literatür taraması yapılmış ve para vakıfları ile katılım bankalarının fon tahsis yöntemleri karşılaştırılmıştır. Yapılan karşılaştırma sonucunda; para vakıflarının fon kullandırma yöntemlerinden özellikle Karz, Murabaha ve Mudaraba yöntemleri aradan yaklaşık olarak altı yüzyıl geçmesine rağmen herhangi bir değişikliğe uğramadan günümüzde kullanıldığı görülmüştür. Bu çalışmada sadece para vakıfları ile katılım bankalarının fon tahsis yöntemleri karşılaştırılmıştır. Bu yönüyle çalışma, literatürde aynı konuda yapılan diğer çalışmalardan farklılık göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Para Vakıfları, Faizsiz Bankacılık, Katılım Bankacılığı.

JEL Sınıflandırması: G21, G29.

COMPARISON OF THE FUND ALLOCATION METHODS OF CASH WAQFS AND PARTICIPATION BANKS

ABSTRACT

This study aims to determine the similarities between the fund allocation methods of the cash waqfs operating in the Ottoman period and the funding methods of the participation banks. Within the

---

* Bu çalışma 14-16 Ekim 2021 tarihleri arasında gerçekleşen 2. Uluslararası Muhasebe ve Finans Tarihi Kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi, serpil.sumer@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8452-0393.

² Prof.Dr., Atatürk Üniversitesi, İİBF, tondes@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6580-7372.

Atıf (Citation): Sumer, S., Öndeş, T. (2023). Para Vakıfları ve Katılım Bankalarının Fon Kullandırma Yöntemlerinin Karşılaştırılması. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*(24), 111-117.

scope of the purpose of the study, a literature review on the subject has been made and the fund allocation methods of cash waqfs and participation banks have been compared. As a result of the comparison; especially Karz, Murabaha, and Mudaraba methods, which are among the fundraising methods of cash waqfs, are used today without any changes, even after about six centuries. In this study, only the fund allocation methods of cash waqfs and participation banks were compared. In this respect, the study differs from other studies on the same subject in the literature.

Keywords: Cash Waqfs, Interest Free Banking, Participation Banking.

Jel Classification: G21, G29.

1. GİRİŞ

Türk Dil Kurumu vakıf kavramını “*Bir hizmetin gelecekte de yapılması için belli şartlarla ve resmî bir yolla ayrılarak bir topluluk veya bir kimse tarafından bırakılan mülk, para*” şeklinde tanımlamaktadır. Çeşitli amaçları gerçekleştirmek için kurulan vakıflardan birisi de Osmanlı döneminde kurulan para vakıflarıdır. Para vakıfları Osmanlı Devletinde ilk olarak 15. yüzyılda Osmanlı sultanlarının onayı ile kurulmuştur (Çizakça, 2006). Kurulan para vakıflarının en önemli özelliği sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan finansman ihtiyacını karşılaması ve bölgesel olarak ortaya çıkan fon ihtiyacının karşılanmasına finansman kaynağı olmasıdır (Kayahan ve Görkaş, 2009: 213). Tarihsel süreç içerisinde ele alındığında para vakıfları Osmanlı Devletine özgü bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır (Kaya, 2003: 189). Osmanlıya özgü para vakıfları birçok ülkede kabul görmüş ve Lübnan, Mısır, İran, Pakistan, Hindistan ve Malezya gibi pek çok İslam ülkesinde yasal kabul edilmişlerdir (Çizakça, 2006).

Diğer vakıflar gibi para vakıflarının temeli İslam dinine dayanmaktadır (Alper ve Erdoğan, 2009: 86). Osmanlı Devleti’nde finansman kaynağı olarak faaliyet gösteren para vakıflarında menkul ya da gayrimenkul varlığın İslam’a uygunluğu denetlendikten sonra varlık kadı siciline kaydedilmektedir (Döndüren, 2008:3). 18. yüzyılda Anadolu ve Rumeli bölgelerini kapsayan geniş bir coğrafyada faaliyet göstermeye başlayan para vakıflarına menkul ve gayrimenkul varlıkların vakfedilmesinde tamamen gönüllülük esas alınmıştır (Dumlu, 2015:304). Vakfedilen varlıkların kullandırılmasında ise kâr amacı güdülmemiş sosyal yardım amaçlı hayır işleri ön planda tutulmuştur (Bulut ve Korkut, 2016: 57).

Para vakıfları faaliyet gösterdikleri toplumun sosyo-ekonomik yaşantıları üzerinde önemli bir yere sahiptir. Sosyal ve kültürel yaşamın desteklenmesinde etkin rol oynayan para vakıflarının ekonomik hayat içerisinde kendisine yer edinmesi ile birlikte Osmanlı döneminde fon ihtiyacı duyanlar için yeni bir finansman kaynağı olmuştur (Dumlu, 2015:304). Para vakıfları kurulduğu dönemlerde ilk başta vakfın kurulduğu bölgede yaşayan insanların ihtiyaçlarını karşılamak iken; zamanla küçük esnafın finansman ihtiyacını karşılamaya başlamış ve 18.yüzyıla gelindiğinde ise büyük sermayeli işletmeler ile tüccarların da finansman ihtiyacını karşılamak için başvurdukları kurum haline gelmiştir (Kayapınar; 2020: 83).

Para vakıfları kuruldukları bölgede sosyal ihtiyaçlar, eğitim, din, çeşitli meslek gruplarının finansman ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Finansman ihtiyacı karşılanırken para vakıflarına vakfedilen paranın anaparasına dokunulmayarak paranın işletilmesinden elde edilen gelir vakfın amaçları doğrultusunda kullanılmıştır. Böylece finansman ihtiyacı duyan kişi ve

kurumların ihtiyaçları karşılanarak faizli ve yasal olmayan kurumların ortaya çıkması önlenmeye çalışılmıştır (Alper ve Erdoğan, 2009: 90).

Bu çalışmanın amacı; Osmanlı döneminde faaliyet gösteren para vakıflarının fon kullandırma yöntemleri ile katılım bankalarının fon kullandırma yöntemleri arasındaki benzerlikler ve farklılıkları belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda konu ile ilgili literatür taraması yapılarak para vakıfları ile İslami finansal kurumların fon kullandırma yöntemleri karşılaştırılmıştır. Literatürde Şaşa (2015), Bulut ve Korkut (2016), Kayahan vd.(2019), yaptıkları çalışmalarda para vakıfları ile katılım bankalarının karşılaştırması yapılırken karşılaştırması yapılan kurumlar genel olarak ele alınmış ve farklı boyutlarla karşılaştırması yapılmıştır. Bu çalışmada para vakıfları ile katılım bankalarının sadece fon kullandırma yöntemleri karşılaştırılmıştır. Bu yönü ile çalışma literatürdeki aynı konuda yapılmış diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

2. PARA VAKIFLARINDA VE KATILIM BANKACILIĞI SİSTEMİNDE FON KULLANDIRMA YÖNTEMLERİ

15. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan, yüz yıla yakın bir süre kabulü ile ilgili çeşitli problemler yaşayan, Şeyhülislam Ebussuud Efendi tarafından verilen fetva üzerine kurulan para vakıfları 18. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin hemen hemen her bölesinde faaliyet gösterir duruma gelmiştir (Aydın, 2014: 88). Para vakıflarının kurulmasında ortaya çıkan problemlerin altında yatan temel neden faiz hususudur. İslam dininin faizi kesin bir şekilde yasaklaması ve para vakıflarında toplanan fonların değerlendirilmesi sonucunda elde edilen getirinin faiz kapsamında değerlendirilip değerlendirilmeyeceği hususu tartışmalara yol açmıştır. Ancak Şeyhülislam Ebussuud Efendi tarafından verilen fetva üzerine para vakıflarının kurulması yönündeki tartışmalar sona ermiştir (Okur, 2005; Çizakça, 2006; Alper ve Erdoğan, 2009; Korkut ve Bulut, 2017).

Aydın (2014), para vakıflarından ihtiyaçları doğrultusunda fon kullanan kesimi kredi kullanan açısından, sosyal açıdan ve dini açıdan olmak üzere çeşitli gruplara ayırmıştır. Bu gruplar;

- Bireysel, ortak (2-3 kişilik ortak), köylüler,
- Asker, esnaf (tüccar), reaya (toplum),
- Müslüman, Yahudi, Hristiyan.

Para vakıflarında toplanan fonların kullandırılmasında kadın-erkek, Müslim-gayrimüslim, esnaf-toplum ayrımı gözetilmeyerek toplumun hemen hemen her kesiminden ihtiyaç sahiplerine gereksinim duydukları fonlar temin edilmiştir. Ancak fonların kullandırılmasında faizsizlik ilkesi göz önünde bulundurulmuştur. Para vakıfları orta ve alt gelir gruplarından çok sayıda kişiye borç vererek ihtiyacını karşılayarak toplumdaki sosyal dayanışmayı sağlamaya yardımcı olmuşlardır (Koyunluoğlu, 2008:302).

Para vakıflarında toplanan fonlar çeşitli yöntemlerle işletilmekteydi. Kullanılan yöntemleri sıralayacak olursak; Karz, Murabaha, Mudaraba, Bidâa (Döndüren, 2008); Bey' Bi'l-Vefa, Bey' Bi'l-İstiğlal (Dumlu, 2015; Güner,2019); Sanayi, Muzaraa, Musakat, Muğarase

(Özsaraç ve Aydınbaş, 2016). Bu yöntemler içerisinde en fazla kullanılan yöntem *Murabaha* ve *Bey' Bi'l-İstiğlal* yöntemleridir (Bulut ve Korkut, 2017).

Tablo 1: Para vakıfları ile Katılım Bankalarının Fon Kullanırma Yöntemleri

Para Vakıfları	Katılım Bankaları
Karz: Ödünç para	Karz: Ödünç para
Murabaha: Vakıf para ile peşin mal alıp üzerine belirli bir miktar ekleyip vadeli satışı ile kâr elde etme	Murabaha: Müşterinin isteği doğrultusunda talep edilen ürünün satın alınıp üzerine belirli bir miktar kâr payının ilave edilip müşteriye taksitli satışı
Mudaraba: Emek sermaye ortaklığı	Mudaraba: Emek sermaye ortaklığı
Bey' Bi'l-Vefa: “Bedeli iade edildiğinde geri almak şartıyla satış” (Dumlu,2015)	Müşareke: Kâr-zarar ortaklığı,
Bey' Bi'l-İstiğlal: “Bir kişinin herhangi bir malını vakfa satıp parasını aldıktan sonra bedelini iade edip malını geri alıncaya kadar geçen sürede o malı kiralaması”(Dumlu, 2015)	İcâre: Kiralama, Finansal kiralama,
Bidâa: Vakfin parayı hayır amacı doğrultusunda işletmesi sonucunda oluşan kârın vâkıfa verilmesi	Selem: “Nakit ihtiyacı duyan bir firmanın ya da şahsın henüz üretmediği standart bir malı (hububat, bakliyat, çimento vs.) ileri bir vadede teslim etmek üzere peşin bedelle satması işlemidir” https://tkbb.org.tr/sayfa/detay/faizsiz-finans-urunleri-99
Muğarase: Ağaç dikimi ortaklığı (Özsaraç ve Aydınbaş, 2016).	İstisna: “Eser sözleşmesi de denilen istisna, belli bir ücret karşılığında nitelikleri belirlenmiş bir eseri imal ettirmek üzere yapılan sözleşmelerdir” https://tkbb.org.tr/sayfa/detay/faizsiz-finans-urunleri-99
Musakat: Bağ-bahçe ortaklığı (Özsaraç ve Aydınbaş, 2016).	Sarf: “Döviz ticaretine konu edinilen işlemler” https://tkbb.org.tr/sayfa/detay/faizsiz-finans-urunleri-99
Muzaraa: “Toprak sahibi ile işletmecinin çıkacak ürün üzerine yaptıkları ortaklık” (Özsaraç ve Aydınbaş, 2016).	Kefâlet: “Bir borcun ifası hususunda, üçüncü bir tarafın asıl borçlunun sorumluluğuna katılarak alacaklıya karşı ifayı taahhüt etmesi” https://tkbb.org.tr/sayfa/detay/faizsiz-finans-urunleri-99
	Teverruk: Vadeli alınan bir varlığın nakit ihtiyacını karşılamak için 3. bir şahsa peşin bedelle satılması işlemidir
	Sukuk: Sahibine elinde bulundurduğu finansal sertifika oranınca hak ve getiri sahibi olmasını sağlayan yatırım aracı
	Katılım Sigortacılığı (Tekâful): Katılımcıların yardımlaşma ve dayanışma yolu ile faizsiz şekilde çalışan sigortacılık sistemi
	Yatırım Fonu: Faizsiz finans sistemine göre oluşturulan fon topluluğu (hisse senedi, kira sertifikası vb.)

Günümüz modern finans sistemi içerisinde yer alan ve tasarruf sahipleri ile ihtiyaç sahipleri arasındaki fon transfer işleminin gerçekleşmesi işlemi Türkiye'deki ismi ile katılım bankaları tarafından sağlamaktadır. Katılım bankalarının fon kullandırma yöntemleri (Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2021) ile para vakıflarının fon kullandırma yöntemleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1 incelendiğinde; Osmanlı döneminde faaliyet gösteren para vakıflarının fon kullandırma yöntemleri ile İslami finansal aracı kurumların fon kullandırma yöntemleri benzerlik göstermektedir. Öyle ki, Karz, Murabaha ve Mudaraba yöntemlerinde geçen zamana rağmen isim değişikliği bile olmamıştır. İslami finansın öncüsü olarak gösterilen para vakıflarında hayırsever kişilerin bağışladığı paraların (vakfın fon kaynağı) ihtiyaç sahiplerine kullandırılmasında ticaret, emek ve üretimin esas alındığı ve vakıflarda paranın ticaretinin yapılmadığı belirtilmektedir. Bu yönü itibari ile para vakıfları İslami finansın ve ekonomisinin temelini oluşturmaktadır (Korkut ve Bulut, 2017: 63). Nihayetinde İslami finansın temel prensipleri arasında faizli işlemlerden uzak durulması yer almaktadır.

3. SONUÇ

15. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde kurulmaya başlayan, 16. yüzyılın sonlarına doğru kuruluşları ile ilgili büyük tartışmalar yaşanmasına rağmen para vakıfları, 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin hemen hemen her bölgesinde faaliyet göstermiştir. Para vakıflarının temel amacı hayırsever kişiler tarafından bağışlanan fonun faizsiz bir şekilde değerlendirilmesi ve ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını gidermeye çalışmaktır. Para vakıfları fon kullandırırken sosyal ve dini açıdan ayırım gözetmeksizin toplumda neredeyse her kesiminin fon ihtiyacını karşılamıştır. Para vakıflarının ticari hayata finansal destek vererek hem ekonomiye hem de sosyal dayanışmaya katkı sağladığını görüyoruz.

19. yüzyıla gelindiğinde para vakıflarının hem sayısında hem de faaliyetlerinde gerileme yaşanmıştır. Bu gerileyişin altında yatan neden olarak ise Avrupa'da para vakıflarına benzer kurumların (Monti di Pieta) kurulması düşünülmektedir. Ayrıca kurulan bu vakıfların günümüzdeki mevduat bankalarına dönüşmesi ve Avrupa'da yaşanan sosyal ve siyasi gelişmelerin etkisi de bulunmaktadır (Gürsoy,2017: 167). Ancak, Avrupa'da yaşanan vakıflarının, bankalara dönüşüm başarısı para vakıflarında görülemez. Para vakıflarının günümüzdeki geleneksel bankalara dönüşmemesinin altında yatan en önemli neden ise; para vakıflarında yapılan işlemlerde faizin kesin bir biçimde kullanılmamasıdır (Çizakça, 2006). Çalışma prensibi gereği bankacılığa dönüşmemiş olsa bile faizsiz banka olarak faaliyetlerine devam etmemesi katılım bankalarının ya da dünya çapındaki ismi ile İslami bankaların (faizsiz banka) günümüzde bankacılık sektöründe daha az paya sahip olmasının nedeni olarak gösterilebilir. Nitekim Türkiye'de katılım bankalarının banka statüsünde kabul edilmeleri 2005 yılına denk gelmektedir.

Aradan geçen zaman zarfında inançları doğrultusunda faizli işlemlere hassas olan bu grup, genel bankacılık sisteminden uzak durmaya özen göstermişlerdir. Bunların bu durumu ekonomik olarak toplumdaki tüm bireylerin fon piyasasına dahil olamaması gibi olumsuz bir etkiye neden olmuştur. Bunun sonucu olarak da, ekonomideki para piyasasında katılım

bankaları, geleneksel bankalara göre gelişimini istenen-beklenen ölçüde gerçekleştirememiş, böylece pastadan daha az pay alma durumunda kalmışlardır.

Para vakıfları ile katılım bankalarının çalışma prensipleri karşılaştırıldığında; her iki kurumun faizsizlik prensibi başta olmak üzere toplumdaki sosyal yardımlaşmayı sağlamaya çalışmaları yanında reel ekonomiye destek vererek yapılan işlemlerde ticaret, emek ve üretimin esas alınarak bu konulara öncelik verilmesi burada vurgulanması gereken önemli bir noktadır.

Bu açıdan bakıldığında para vakıflarının işlevi, katılım bankaları ile benzerlik göstermesi yanında İslam Ekonomisinin de temel unsurlarındandır. Para vakıflarının fon kullandırma yöntemleri ile katılım bankalarının fon kullandırma yöntemleri karşılaştırıldığında Murabaha, Mudaraba ve Karz işlemlerinin her iki kuruluşta da aynı isim ve amaçla kullanıldığı görülmektedir. Günümüzde değişen ekonomik koşullar ile teknolojik gelişimlerin etkisi ile para vakıflarında var olan fon kullandırma yöntemlerinin tamamının kullanılmaması ve yerine günümüz ihtiyaçlarını karşılayacak yeni finansal ürünlerin katılım bankaları tarafından tüketicilere sunulması kabul edilebilir bir durumdur. Bir öneri olarak, toplumda tam olarak ne olduğu anlaşılamayan Murabaha, Mudaraba ve Karz gibi eski ibareler yerine, güncel, halkın anlayıp, rahat kavrayacağı ifade ve ibarelerin kullanılması, kanaatimizce katılım bankacılığının daha iyi anlaşılmasına neden olabilecektir.

Son söz olarak şunu da tarihe not düşmek ve bu konuda çalışma yapacak olanlara bir yön göstermek adına ifade edelim ki; katılım bankacılığı işlemlerinin kimi literatürde belirtildiği gibi 1960'lı yıllarda Mısır'da başlamadığı, çok daha öncelerde 15.yüzyılda Osmanlı Döneminde kurulan para vakıfları ile bu işlemlerin kurumsal bir nitelikte temelinin atıldığı ve uygulandığını söyleyebiliriz.

KAYNAKLAR

- Alper, D., & Erdoğan, C. (2009). 16. ve 18. yy Arasında Bursa Para Vakıfları Ve Bursa Ekonomisine Etkileri. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 85-99.
- Aydın, H. V. (2014). Selanik'te 18. Yüzyılın İlk Yarısında Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 29 (1), 87-106.
- Bulut, M., & Korkut, C. (2016). Finansal İstikrar ve Para Vakıfları Etkisi: Rumeli Para Vakıfları Örnekleri. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD)*, 2(1), 55-76.
- Çizakça, M., (2006). "Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları". "*Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet.*" Ed. Aydın, D. vd. İstanbul: TÜSEV Yayını. 21-32.
- Döndüren, H. (2008). Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye'de Faizsiz Bankacılık Tecrübesi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), 1-24.
- Dumlu, E. (2015). XVI. Yüzyıl Osmanlı Uleması Arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar (Ebussuûd, İbn Kemal-Çivizâde, Birgivi). *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, (44), 303-337.
- Güner, M. F. Osmanlı Döneminde Para Vakıfları ve Günümüz Finansal Piyasalarında Para Vakıflarının Yeri. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2), 249-269.

- Gürsoy, Ç. (2017). Para Vakıfları Kapsamında Sosyo-Ekonomik Bir Analiz: Davudpaşa Mahkemesi Kayıtları (1634-1911). *Belleten*, 81(290), 159-190.
- Kayahan, C., & Görkaş, İ. (2009). Osmanlı Dönemi Bölgesel Kalkınmanın Finansman Aracı Olarak Para Vakıflarının Kullanımı. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (44), 212-227.
- Kayahan, C., Görkaş, İ., & Önk, H. (2017). Osmanlı Dönemi Para Vakıflarıyla Günümüz Katılım Bankalarının Karşılaştırılması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Afro-Avrasya Özel Sayısı*, 70-90.
- Kayapınar, H. (2020), İslam'da Faizin Tarihsel Süreci Ve Katılım Bankalarının Eleştiriye Açık Yönleri, (Doktora Tezi), Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koyunoğlu, H. H. (2008). Para Vakıfları: Muhasebe Defterlerine Göre 17. Yüz-yıl İstanbul Uygulaması. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 8(4), 253-304.
- Okur, K. H. (2005). Para vakıfları bağlamında Osmanlı hukuk düzeni ve Ebussuud Efendinin hukuk anlayışı üzerine bazı değerlendirmeler. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(7-8), 33-58.
- Özsaraç, Y., & Aydınbaş, Y. E. Vakıflar Para Vakıfları; Kırklareli ve Bolu Para Vakıfları Üzerine Bir Değerlendirme. İkinci Uluslararası Saraybosna Sosyal Bilimler Konferansı 17-20 Mayıs, 2016, 99-116.
- Şaşa, K.,(2015), Osmanlı'da Finans Kültürü Ve Kullanılan Finansal Araçlar. *Journal of Institute of Economic Development and Social Researches*, 1(1), 18-23.
- Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 5.07.2021
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2021, <https://tkbb.org.tr/sayfa/detay/faizsiz-finans-urunleri-99> erişim tarihi: 06.07.2021